

Melina Røe

Gode grep for varig endring?

Flyktninger på vei fra sosialhjelp til arbeid

Avhandling for graden philosophiae doctor

Trondheim, januar 2014

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap

NTNU

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Doktoravhandling for graden philosophiae doctor

Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap

© Melina Røe

ISBN 978-82-471-4910-2 (trykt utg.)
ISBN 978-82-471-4911-9 (elektr. utg.)
ISSN 1503-8181

Doktoravhandlingar ved NTNU, 2014:6

Trykket av NTNU-trykk

Til Annouso og Bjørn

Forord

Hamid og Fatima¹ er to av mine informanter. De har bodd over ti år i Norge. Den ene er universitetsutdannet, den andre er analfabet. De har begge et ønske om å arbeide, men får ikke jobb. De er langtidsmottakere av sosialhjelp. Hvem er de? Hva gjør de selv, og hva gjør det offentlige for at de skal få seg en jobb? Denne situasjonen ønsker jeg å synliggjøre gjennom avhandlingen.

Med engasjerte og utadvendte foreldre (norsk far og gresk mor), vokste jeg opp i et flerkulturelt hjem i Trondheim. Vi hadde alltid åpent hus hvor folk fra mange land ofte kom på besøk: Fra asiatiske og afrikanske land på korte utdanningsopphold ved NTH, folk som hadde kommet til Norge som flyktninger, eller familiens musikervenner fra fjern og nær. Jeg ble kjent med mange forskjellige mennesker, og jeg husker det som en fin tid! Samtidig ble globale forskjeller og sosiale utfordringer synlige. Disse erfaringene formet min interesse for flyktnings situasjon og utfordringer knyttet til fremmedfrykt og integrering.

Etter profesjonsutdanningen ved Sosialhøgskolen fra 1991 fulgte noen års praksis innen sosiale tjenester og barnevern. Jeg skrev hovedoppgave i sosialt arbeid om flyktnings integrering i det greske samfunnet etter noen måneders feltarbeid sommeren 1999. Jeg så hvor stor forskjell det er å komme som flyktning til Norge med sine velferdsordninger kontra til Hellas med minimale bidrag fra det offentlige. Nabolagene, veldedige organisasjoner og de få muligheter i et svakt regulert arbeidsmarked (svart arbeid - fra hånd til munn) var nærmest alene avgjørende for integreringen.

Mitt ph.d.-prosjekt handler om flyktnings integrering i den norske konteksten og startet som et delprosjekt innen Høgskole- og universitetssosialkontorforsøket (HUSK) initiert av Arbeids- og velferdsdirektoratet. HUSK varte i fem år (2006-2011) og la opp til utprøving av samarbeidsformer mellom universiteter, høyskoler, praktikere og brukere innen sosialtjenestefeltet. Mitt følgeforskningsprosjekt ga mulighet til å etablere langvarige kontakter, både med langtidsklienter med flyktningbakgrunn og praktikere innen sosialtjenestefeltet i tre kommuner i Midt-Norge. Selv med Norges gode ordninger er det også her fare for at folk faller utenfor flere samfunnsarenaer.

Jeg vil her gjerne takke Arbeids- og velferdsdirektoratet som finansierte mitt prosjekt som en del av HUSK-satsingen. Takk også til Edgar Marthinsen, prosjektleder i HUSK Midt-Norge,

¹ Fiktive navn.

som stod på med stort engasjement. Takk til Berit Berg, prosjektleder innen minoritetsperspektivet i HUSK og min veileder i arbeidet med avhandlingen: En sterk inspirator og støttespiller. Takk også for godt samarbeid med de ulike minoritetsprosjektene i HUSK. Takk til Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap ved NTNU hvor jeg har hatt kontor i flere år, og tilknytning gjennom ph.d.- programmet de siste årene. Faglig og sosialt fellesskap med andre ph.d.- studenter har vært viktig! Takk også til min arbeidsgiver NTNU Samfunnsforskning AS og mine gode kollegaer ved avdelingen Mangfold og inkludering.

En spesiell takk går til de ansatte i sosial- og flyktningtjenestene i de tre kommunene som har vært involvert i prosjektet, og ikke minst til flyktningsinformantene som har vært villige til å dele sine historier, tanker og erfaringer med meg – og dermed også til leserne av avhandlingens arbeider.

Takk til dere som har vist interesse og lest, gitt tilbakemeldinger eller diskutert stoffet med meg underveis. Takk til Natalie Reid og Anna Kvittingen for god språkvask på den engelske artikkelen, min far for nyttige kommentarer helt på tampen og min svigerfar for språkvask av del I (introduksjonen).

Takk til spreke foreldre og svigerforeldre for god hjelp og støtte. Og sist men ikke minst: Takk til Gunnar og våre fantastiske barn.

Melina Røe

Trondheim, august 2013

OVERSIKT OVER ARTIKLER

Artikkel I

Røe, Melina (2011) «Why don't they want us?» Refugees still unemployed after many years in Norway. *Nordic Social Work Research*. Vol 1, nr. 2.

Artikkel II

Røe, Melina (2012) Arbeidskvalifisering blant langtidsledige flyktninger. *Tidsskrift for velferdsforskning*, Vol 15, nr. 4.

Artikkel III

Røe, Melina (2011) «Mange vil vi aldri greie å hjelpe.» Sosialt arbeid med langtidsklienter med flyktningbakgrunn. I Berg, Berit og Torunn Alise Ask, red. (2011) *Minoritetsperspektiver i sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Artikkel IV

Røe, Melina (2011) «What's in it for us?» Om å møte forventninger i feltet. *Fontene forskning*. Vol 4, nr. 2.

Sammendrag

Avhandlingen studerer *flyktninger som er langtidsmottakere av sosialhjelp* og utforsker *hvem de er, hva årsakene er til at de ikke har fått arbeid i Norge og hva som skjer med deres situasjon over tid*. Data er basert på en kvalitativ følgestudie av atten langtidsklienter i tre kommuner i Midt-Norge. Det er blitt gjennomført intervjuer med klientene hvert år i tre år samt observasjon av et kvalifiseringstiltak hvor ti av de atten deltok. Klientene som ble fulgt hadde bodd i Norge mellom ti og tjue år. Ansatte innen sosialtjenestene er også intervjuet. Avhandlingen tar opp langtidsklienters situasjon og ansattes arbeid fra ulike vinklinger, og består av fire publikasjoner i tillegg til en introduksjonsdel.

Resultater viser at de færreste av klientene jeg fulgte har hatt arbeid, men samtlige har deltatt på kurs, tiltak og/eller praksisplass. De fleste har utdanning og har arbeidet i sine opprinnelsesland. Jeg fant at selv med ytterligere forsterkede tiltak i perioden jeg fulgte dem, *skjedde det ikke store endringer i deres situasjon*. Informantene har skjor tillit til det offentlige og reagerer forskjellig på det å stå utenfor arbeidsmarkedet. Avhandlingen viser eksempler på reaksjonsstiler som spissformulert kan beskrives som *den ydmyke, optimisten, den sinte, den deprimerte og den avslåtte kroppen*. Ansatte forsøker å overbevise om at det nytter å prøve enda litt mer. De skal motivere, og de forteller klientene at *«dette kvalifiseringstiltaket er noe helt nytt som skal få dere nærmere arbeidslivet»*. Klientene opplever tiltakene som «mer av det samme». De ansatte arbeider med å motivere, men deler samtidig frustrasjonene til klientene i forhold til tungroddede systemer i velferdstjenestene, vansker i forbindelse med arbeidssøking og andre barrierer som kan virke diskriminerende.

Arbeidslinja og integreringspolitikken står sterkt i dette feltet. I avhandlingen problematiseres kvalifiseringsarbeid som virkemiddel, og mye tyder på at det ofte er samme type tiltak som settes i verk gang på gang, selv om de framstilles som noe helt nytt. Det ligger gode intensjoner til grunn, men spørsmålet er om tiltakene lover mer enn de kan holde. Avhandlingen antyder svakt samsvar mellom politiske ambisjoner om arbeidslivsdeltakelse og kvalifiseringstiltakenes faktiske utfall for de mest marginaliserte langtidsledige.

Summary in English

This thesis focuses on refugees in Norway who are long-term recipients of public assistance, and explores the refugees' situation and the social workers' activities from different perspectives. The data derives from a qualitative long-term study (three years) of eighteen refugees in three municipalities in Central Norway. The thesis consists of four articles and an introduction contextualising the topics of the articles.

The thesis discusses the utility of work-oriented approaches. The refugees have previously attended several work-oriented programmes, and the study shows that *only minor changes to the refugees' situation have occurred during a period of three years*. The thesis shows that despite good intentions and efforts to adapt to the needs of each individual client, the same measures are put in place time and time again. The refugees' confidence becomes increasingly fragile, and they express a feeling of being offered the same over and over. Different strategies for coping with this situation merge and a selection of typologies for self-presentation are presented in the thesis: *the humble, the optimist, the angry, the depressed and the turned-off-body*.

The social workers attempt to convince their clients to continue putting in the effort, despite the futility of such efforts in previous years. Their role is to create motivation by convincing clients that *«this qualification measure is different, and will bring you closer to employment»*. The social workers find themselves in a bind wherein they wish to help their clients find employment, but where the tools at their disposal do not yield the desired result. The social workers and their clients share the same frustrations over the unwieldy, ponderous welfare services, the difficulties of finding employment, structural barriers and prejudice.

The refugees' confidence becomes increasingly fragile, and they express that they feel they are offered the same over and over. The study indicates a mismatch between official ambitions and the actual outcomes of the work-oriented programmes for this marginalised group.

Innhold

DEL I

1. Innledning	13
Gode grep for varig endring	13
Forskningstradisjoner på migrasjon og integreringsprosesser	16
Sosialt arbeid og sosiale problemer - perspektiver og forståelser	17
Studien og forskningsspørsmålene	20
Høgskole- og universitetssosialkontor (HUSK)	20
Presisering og avgrensning	21
Kategorier og kategoriseringer	23
Avhandlingens oppbygging	25
2. Flyktninger, innvandrere og integrering	27
Flyktninger	27
Om å leve i eksil	29
Innvandrere utenfor arbeidslivet	32
Den norske velferds- og integreringspolitikken	36
Arbeidslinja og sosialhjelp	38
Kvalifiseringsfokus og aktiviseringsprogrammer for innvandrere	40
Ny sjanse	43
Mellom assimilering og multikulturalisme	45
Temaenes relevans	47
3. Framgangsmåte og datagrunnlag	49
Følgeforskning gjennom dialog og samhandling	50
Observasjon og intervjuer	51
Livsløpsperspektivet	54
Flyktninginformantene	56
Når ble tolk brukt?	62

Opptak og transkribering av observasjons- og intervjudata	63
Analysearbeidet	65
Metodiske og etiske utfordringer ved valgt design	68
4. Sammendrag av artiklene	71
Artikkel I: «Why don't they want us?»	72
Artikkel II: Arbeidskvalifisering blant langtidsledige flyktninger	74
Artikkel III: «Mange vil vi aldri greie å hjelpe»	75
Artikkel IV: «What's in it for us?»	77
5. Mellom idealer og realiteter	79
Flyktingenes strategier og virkninger av arbeidsledighet	79
Arbeidsledighet og mestring	82
Dilemmaer innen kvalifiseringsarbeid	84
«Same shit new wrapping»?	87
Litteratur	89

DEL II

Artikkel I - IV

Vedlegg

1. Innledning

Gode grep for varig endring

Denne avhandlingens tema er flyktninger som har bodd lenge i Norge, og som er langtidsmottakere av sosialhjelp, hvilken relasjon de har til arbeidslivet, og hvordan hjelpeapparatet organiserer arbeidet med å bistå dem med å komme ut av hjelpeavhengigheten. Jeg har fulgt atten langtidsklienter som er bosatt i tre kommuner (en storby og to mellomstore bykommuner) over en treårsperiode, og fått et innblikk i deres liv, deres posisjon i forhold til hjelpeapparatet og arbeidslivet. Selv om de har bodd mellom ti og tjue år i Norge, har de fleste vært utenfor arbeidslivet i hele perioden, med unntak av noen korte perioder med litt arbeid, på praksisplasser, noen norskkurs og tiltak. I studien finner jeg at de ansatte har en utfordrende oppgave med å møte politiske ambisjoner om arbeid og aktivitet. Selv om bildet ikke bare er negativt, fortsetter deltakerne i studien å være «låst fast» som hjelpeavhengige. Det er mange faktorer som kan spille inn. Mitt arbeid fokuserer primært på sosialhjelpsmottakernes erfaringer, men ser samtidig på forhold rundt de ansattes aktiviteter og erfaringer i arbeid med denne klientgruppa.

Avhandlingen gir et innblikk i hvordan sosialhjelpsmottakerne selv opplever og forteller om sin situasjon utenfor arbeidslivet. De forteller om hva de har gjort tidligere i livet, hva de gjør i dag, og hvilke planer de har for framtiden. Mange av informantene hadde arbeid i sine opprinnelsesland før de flyktet. Ved også å inkludere sosialarbeiderne i studien, ønsket jeg å bli kjent med de metodene de bruker og hvilke refleksjonene de gjør. Å få en framstilling av situasjonen slik hjelpeapparatet ser det, gir også mer informasjon og økt forståelse for situasjonen til informantene. I noen tilfeller ble kontaktpersoner innen sosialtjenesten intervjuet, i andre tilfeller var det kontaktpersoner innen flyktningtjenestene som ble mine informanter – avhengig av hvordan kommunene hadde valgt å organisere arbeidet.

Følgforskning kan studere framvekst av nye tiltak, men også eksisterende praksiser (Baklien 2004). Denne studien har elementer av begge deler. Jeg har fulgt *eksisterende praksiser*, samt et forholdsvis nytt kvalifiseringsprosjekt uten at hovedintensjonen var å

evaluere eller tilbakeføre resultater for å justere eller endre kursen. Likevel vil jeg påstå at studiefeltet ble påvirket av at noen forsket på det, en forsker var i feltet over tid, hadde en løpende dialog i forhold til hvordan de ansatte tenkte og jobbet, og hvordan klientene håndterte sin situasjon som langtidsledige. Jeg ønsket å belyse hva aktørene i feltet faktisk gjorde, og hvordan de selv beskrev det de gjorde og hvorfor. Det gjaldt både de ansatte og klientene, men det var primært klientene som ble fulgt systematisk i prosessen over tid. De ansatte ble formelt intervjuet en gang, men vi hadde kontakt og dialog der generelle problemstillinger ble diskutert gjennom hele prosjektperioden, noe som ga en inngang til jevnlig erfaringsutvekslinger.

Det finnes en rekke forklaringer på hvorfor en forholdsvis stor andel flyktninger som kommer til Norge «blir sittende fast» i velferdsordninger og forblir langtidsklienter. Noen peker spesielt på at de mangler kompetansen som trengs i norsk arbeidsliv. Andre peker på at det er gjennom måten de har blitt møtt på i Norge, med rause velferdsordninger og små forventninger, at de blir «velferdskolonialisert» og blir passive klienter (Wikan 1995). En tredje forklaring som dukker opp i mediebildet med jevne mellomrom, antyder latskap eller manglende motivasjon som årsak. Disse forklaringene signaliserer at det hefter noe ved individene som gjør at de ikke har fått jobb og derfor ikke blitt integrert i Norge. På den andre siden finner man de som peker på barrierer i samfunnet, og spesielt diskriminerende praksiser som hovedårsak (Midtbøen og Rogstad 2012; Orupabo 2008; Rogstad 2006; Rugkåsa 2008). Schierup (1988) har vist at migrasjonsforskningen og den offentlige debatt *enten* har hatt en tilbøyelighet til å fokusere på kulturelle forskjeller og individets valgsituasjon som forklaringer, *eller* hatt samfunnets maktstrukturer som det sentrale fokus (ibid.).

Mange forskningsarbeider fra Norge har tatt for seg arbeidets betydning for flyktninger og innvandreres integrering, og vist at arbeid er en av de viktigste portene inn til det norske samfunnslivet (Berg 1992, 1998; Djuve og Hagen 1995; Djuve og Kavli 2005; Grinde 1997; Kvinge og Djuve 2006; Lund 2006; Rogstad 2000). Samtidig peker Rugkåsa i sin avhandling på at det ikke nødvendigvis er slik at et sterkt fokus på arbeid skaper mer integrering (2010). Faktisk kan noen oppleve seg isolert på arbeidsplassene da de i mange tilfeller jobber alene eller har liten kontakt med andre (Rogstad 2000; Rugkåsa 2010). Dette kombinert med begrensede ferdigheter i norsk språk, gjør at

enkelte opplever større isolasjon gjennom sin inntreden i arbeidslivet. Rugkåsa mener derfor at det ikke er noen umiddelbar sammenheng mellom deltakelse i arbeidslivet og inkludering i majoritetssamfunnet, da man kan være inkludert i samfunnet gjennom for eksempel å engasjere seg i barnas skolehverdag eller fritidsaktiviteter uten å være i inntektsgivende arbeid (Rugkåsa 2009, 2010). Man kan med andre ord være integrert på en arbeidsplass, men ikke i lokalsamfunnet, være integrert på andre samfunnsområder uten å være i arbeid, være mer isolert ved å være i arbeid, eller barna kan være godt integrert både på skole og i lokalsamfunnet mens foreldrene ikke opplever å være integrert (Rugkåsa 2010).

Integrasjon skjer på flere arenaer i et komplekst samspill. Schierup (1988) deler innvandrernes sosiale felt inn i underfelt som *husholdet, arbeidet og lokalsamfunnet*. Disse feltene er viktige for å se helheten i eksiltilværelsen. For å forstå innvandrernes situasjon må man også se på de sosiale felt de kommer fra og de felt de kommer til. Underfeltene vil være viktige for integrasjonsprosessens form og forløp (ibid.). Det primære er at det finnes sosiale integrasjonsarenaer hvor det er mulighet for interaksjon mellom flyktninger og majoritetssamfunnet (Akman 1993). Disse arenaene er det ikke mulig for flyktninger å skape alene, da integrasjon aldri er en enveisprosess. Det handler også om majoritetsbefolkningens innstilling, holdninger, forståelse og forventninger, og ikke minst samfunnets evne til å inkludere (Berg 2010).

Mitt prosjekt utforsker en liten del av flyktning- og innvandringsfeltet, spesielt på tjeneste- og kvalifiseringssiden knyttet til målet om arbeid. Studien ser på utfordringer knyttet til å være utenfor arbeidsmarkedet og ønsket om å være i arbeid, og forholdet mellom kvalifiseringsarenaens ambisjoner og de realitetene som møter klientene etter endt tiltak. Den ser på utfordringer de ansatte møter i sitt arbeid mellom system og individ, blant annet hvilke tanker de har knyttet til det arbeidet de gjør, klientenes posisjon i hjelpeapparatet og deres utsikter til arbeid. Studien ser også på flyktningenes strategier. Som en del av prosessen ble det også satt ord på dilemmaene knyttet til forskning på marginale grupper, for eksempel hva man som forskningsobjekt kan forvente å få tilbake, faren for ytterligere stereotypisering, og hva slags rolle forskeren skal ta. Dette er behandlet i artikkel IV.

Denne introduksjonen (del I) skal behandle noen tema som ikke er blitt behandlet i dybden eller eksplisitt i delarbeidene, og som er viktige for helheten. Jeg skal forsøke å tydeliggjøre «den røde tråden» mellom delarbeidene, men også gå litt dypere inn i avhandlingens hovedtema: Hvordan langvarig arbeidsledighet og arbeidskvalifisering påvirker de som er deltakere og de som jobber med dette i velferdstjenestene. Dette sees i lys av de politiske ambisjonene om arbeidslinja og realismen i at resultatet blir *alle i arbeid*.

Forskningstradisjoner på migrasjon og integreringsprosesser

Prieur (2004) beskriver hvordan mye av forskningen innen innvandringsfeltet har majoritetssamfunnet som utgangspunkt og behandler de *utfordringer* innvandring skaper for samfunnet. Innvandreres tidligere erfaringer og årsaken til at de har migrert blir ofte stående som ukommenterte bakgrunnsvariabler. Flyktninger kan oppleve at det ikke legges vekt på årsakene til at de faktisk måtte flykte, da det ikke blir ansett som relevant (Malkki 1995). På den andre siden er det vist at mange som har fått flyktningstatus føler at de befinner seg i en «flyktningfelle» som de aldri kommer seg ut av (Berg og Valenta 2008; Brekke 2001; Malkki 1995). Et relevant spørsmål er: Hvor lenge er man flyktning? Gosh mener at forskere bør strebe etter å framstille sine informanter som «hele mennesker» og ikke kun som representanter for en bestemt kategori (Gosh 2007). Dette er en utfordring, siden man ofte er interessert i livserfaringer knyttet til en spesiell kategori. Jeg har valgt å studere langtidsklienter med flyktningbakgrunn siden deres erfaringer generelt, og betingelser i starten av oppholdet i Norge, ofte skiller seg mye fra andre langtidsklienters utgangspunkt. Samtidig har jeg fått innblikk i flere sider ved deres liv gjennom å ha fulgt dem over flere år.

I følge Castles (2007) har forskning innen migrasjonsfeltet vært preget av to retninger. Den ene har sett på hvorfor og hvordan migrasjon skjer, og primært blitt gjort innen utviklingsstudier, økonomi, politisk økonomi, geografi osv. Den andre ser på innvandreernes forhold i mottakersamfunn og integreringsprosesser og involverer sosiologi, sosialantropologi, kulturstudier, statsvitenskap, pedagogikk, juss, psykologi (Castles 2007). Forskning på arbeidsinnvandring, demografi og grensekontroll har økt kraftig de senere årene (Castles 2007; Suárez-Orozco m.fl. 2005; Suárez-Orozco m.fl.

2010). Dette kan ha sammenheng med at regulering av innvandring og problemstillinger i forbindelse med integrering har blitt aktuelle politiske temaer (Castles 2007). Samtidig ser man en tendens til at offentlige myndigheter krever stadig mer relevant kunnskap for å utvikle politikk og strategier nasjonalt. Forskningsspørsmål blir derfor ofte lokale og kortsiktige, der løsninger på konkrete utfordringer er målet. Castles advarer mot at forskningen innen innvandringsfeltet begrenses til å bli administrasjonenes verktøy i politikktutforming, og flere med ham mener at forskningen heller må inngå som en del av en helhetlig samfunnsvitenskapelig forskning (Castles 2007; Loona 1987; Lorenz 1994; Prieur 2004).

En annen inndeling er mellom migrasjonstematikk *generelt*, og den som fokuserer på flyktninger *spesielt* (Berg og Valenta 2008). Innen den delen som ser på flyktninger spesielt er det tre hovedperspektiver som trer frem: Det første fokuserer på flyktningstrømmer og årsakene til disse, det andre fokuserer på kontroll- og integrasjonsregimer, og det tredje retter søkelys på flyktningenes eget perspektiv og eksiltilværelsen i mottakerlandet (Berg og Valenta 2008; Brekke 2001). Mitt arbeid ligger tett opp til det tredje hovedperspektivet.

Det kan skilles mellom to ulike typer teorier innen samfunnsvitenskapen: *substansiell teori* og *teorier som begrepsramme* (Mouzelis 1995; Sohlberg og Sohlberg 2001). Substansiell teori inneholder faktiske påstander om hvordan verden ser ut, og man vil derfor prøve ut teoriene opp imot den virkelige verden. Her vil man teste ut og falsifisere teorier. Teorier som begrepsramme handler om å bruke teori som et verktøy for å organisere tanker og skape fokus for forskningen. I denne avhandlingen brukes teorier og tilnæringsmåter som begrepsramme. Det vil ikke være mulig for eksempel å si at en begrepsramme er sann eller falsk, men derimot kan man si noe om den er relevant eller ufruktbar (Sohlberg & Sohlberg 2001).

Sosialt arbeid og sosiale problemer - perspektiver og forståelser

Denne avhandlingen ser på langtidsklienter i tilknytning til velferdstjenester, primært de sosiale tjenester. Disse tjenestene befinner seg i et felt i stadig utvikling hvor det foregår mye utprøving gjennom prosjektarbeid og forsknings- og evalueringsarbeid. Innen

sosialt arbeid har forskningen enten hatt et «utenfraperspektiv» eller et «innenfraperspektiv», og grovt sett skilles det mellom teorier *i* sosialt arbeid, og teorier *om* sosialt arbeid (Caswell 2005). Teorier *i* sosialt arbeid handler om hvordan sosialt arbeid utføres, mens teorier *om* sosialt arbeid handler om å ha et mer tilbaketrukket og forskningsmessig blikk på sosialt arbeid. Det vil si at den avgjørende forskjellen mellom disse to egentlig er relasjonen mellom forskning og praksis (ibid.). Forenklet kan man si at teorier *i* sosialt arbeid har blitt utviklet innenfra praksisfeltet, mens teorier *om* sosialt arbeid har blitt utviklet utenfra. Forskere i sosialt arbeid har de siste tiårene blitt mer aktivt engasjert i utviklingen av sosialt arbeid og praksisfeltet har blitt dratt mer aktivt inn i teoretiseringen av sosialt arbeid ved at det er blitt skapt flere fellesarenaer og møteplasser der diskusjon og deling av kunnskap blir gjort mulig.

I min studie har begge perspektivene vært viktig. Jeg har prøvd å fange hva som skjer i praksisfeltet og se på de aktivitetene sosialarbeidere gjør, men også sett på sosialt arbeid og arbeidskvalifiseringsfeltet som samfunnmessig funksjon. Prosjektets premiss og forutsetning var også slik at forskeren skulle innta et praksisnært forskningsblikk og være i aktiv dialog med dem og det man forsker på. Jeg erfarte at praktikerne hadde verdifull detaljert praktisk og teoretisk kunnskap om feltet – et *innenfraperspektiv* (Berg og Thorseth 1995). Ved bruk av følgeforskning som metode har det gjennom hele prosessen blitt en sammensmeltning av disse teoriforståelsene i dialog mellom forsker og praksisfeltet (Baklien 2004).

Hva som anses som sosiale problemer endrer seg over tid (Rubington og Weinberg 1995). Sosiale problemer inngår i et spenningsfelt av forskjellige interesser og må betraktes som sosiale konstruksjoner (Caswell 2005; Hacking 1999). Det vil si at noe kan bli sett på som et sosialt problem i en kontekst, mens det samme ikke er det i andre kontekster. I Norge, der det er forventet at de fleste voksne er i arbeid, kan det at innvandrerkvinner velger å være hjemmeværende på sikt utvikles til et sosialt problem ved at de faller utenfor økonomisk. Dette kan for eksempel påvirke barnas mulighet til deltakelse på arenaer der andre barn deltar. I andre kontekster kan det at mødre er hjemmeværende være normen, og der familier lever primært av fars arbeidsinntekt eller

storfamiliens fellesøkonomi. Dette må man ha i mente når man beskriver et sosialt problem.

Noen advarer mot at forskningen ukritisk aksepterer de offisielle definisjonene av sosiale problemer og går inn i dem og starter med vitenskapelige analyser (Bourdieu og Wacquant 1995). Når det gjelder problemområdet denne avhandlingen behandler, er det klart at marginalisering på arbeidsmarkedet er et sosialt problem. Dersom det blir en vedvarende trend for enkeltpersoner, kan det føre til marginalisering fra andre områder og i ytterste konsekvens ekskludering fra viktige arenaer i samfunnet for hele grupper. For å utforske dette problemet er det viktig å se etter de strukturene som bidrar til marginaliseringen. Jarle Pedersen (2008) som studerte unge flyktningers møte med norske lokalsamfunn i sitt doktorgradsarbeid illustrerer dette slik:

Det kan se ut som om forestillingene om de lavstatus fremmede setter seg i språk, handling, tenkning, politikk, byråkrati og lovgivning. Med Bourdieu kan vi si at de stadig gjenfinnes i de strukturer som strukturerer forståelsen av forholdet mellom «oss» og «dem» på måter som undergraver flyktninger og ikke-vestlige innvandreres rettigheter og innpass som likeverdige i forhold til et nasjonalt fellesskap. Denne doxa gjør blind, den synes å hindre «oss» i å se «deres» bidrag til nasjonen og det potensialet flyktninger og innvandrere utgjør i globaliseringens tidsalder. (Pedersen 2008: 204)

I følge Hacking (1999) konstruerer også forskningen det feltet som studeres. Disse konstruksjonene kan i verste fall føre til en produksjon og reproduksjon av sosiale problemer. Vi kan befinne oss i en situasjon der vi ubevisst lager kategorier som i fortsettelsen kan virke bestemmende for hvordan vi møter mennesker og deres utfordringer. Spørsmålet er om disse kategoriene kan utfordres. Fokus på en kategori som det forskes på, kan uten en bevisst holdning til hvordan kategoriene reproduseres og tas for gitt, bidra til ytterligere marginalisering. Det er derfor viktig både å begrunne hva vi gjør som forskere, og å vise at forskningen er et godt stykke arbeid med høy kvalitet, hevder Dahler-Larsen (2002). Å være gode forskere som tjener leseren innebærer at vi kan vårt fag, er transparente og eksplisitte slik at leseren kan følge hva vi gjør og hvordan vi tenker, og følge hvordan vi kommer fram til de konklusjonene vi

presenterer (ibid.). Ifølge Gubrium og Holstein (1997) er forskerne innen kvalitativ metode blitt mer og mer bevisste på egen rolle:

Qualitative researchers have become more and more self-conscious, especially about the relation between method talk and the nature of social reality. There is a growing awareness that the relation is reflexive, that research procedure constructs reality as much as it produces descriptions of it. (s. 9)

Denne bevisstgjøringen rundt forskerens påvirkning av det som studeres, er viktig. Det primære er at mellommenneskelige fenomen ikke er statiske, og det må heller ikke forskningen bidra til at de blir framstilt som.

Studien og forskningsspørsmålene

Studien er et følgeforskningsprosjekt og handler om flyktninger og innvandrere i Norge som befinner seg lengst unna arbeidsmarkedet. Jeg ønsket å finne ut hvem de er, hva slags hjelp de får og hvor utfordringene ligger. Målet var å si noe om hvordan de skal komme ut av avhengighetsposisjonen, få brukt sine ressurser og få den respekten og anerkjennelsen jeg mener de fortjener. Et av følgeforskningens basiselement er å minske avstanden mellom forskning og praksis, et annet er en tro på at kunnskap skapes i dialog mellom forsker og de som studeres (Baklien 2004), og er i tråd med ambisjonene til forsøket studien var en del av.

Høgskole- og universitetssosialkontor (HUSK)

Mitt ph.d.-prosjekt med arbeidstittel *Gode grep for varig endring? Sosialt arbeid med langtidsmottakere av sosialhjelp med flyktningbakgrunn* var et av mange prosjekter i et femårig forsøk innen sosialtjenestene i Norge initiert av Sosial- og helsedirektoratet² for perioden 2006-2011. Dette forsøket hadde som primært mål å bedre tjenestene for brukerne ved å prøve ut nye samarbeidsformer mellom de sosiale tjenestene, brukerne, utdanningen og forskningen. Samarbeid var ønsket, spesielt fordi man erfarte at

² Midt i forsøksperioden skilte «sosial» og «helse» lag. Sosial- og helsedirektoratet endret navn til Helsedirektoratet i 2008, og ansvaret for arbeidet med sosiale tjenester og levekår ble overført til Arbeids- og velferdsdirektoratet (NAV).

forskningen ofte ikke nådde fram til praksisfeltet eller brukerne. Man diskuterte om det ble forsket på for «fjerne» problemstillinger, eller om forskningen opplevdes som utilgjengelig på andre måter. HUSK-forsøket føyde seg her inn i en internasjonal trend om forskningsbasert praksis og praksisbasert forskning fra begynnelsen av 2000-tallet og fram til i dag. Intensjonen var at forskningen skulle etableres som en naturlig del av praksishverdagen, og fire miljøer i Norge fikk tildelt midler etter søknad (Midt-Norge, Agder, Osloregionen og Stavanger). Navnet *Høgskole- og universitetssosialkontor* gir assosiasjoner til Universitetssykehus eller Undervisningssykehjem. Sosialkontorene som var med i prosjektet skulle på tilsvarende måte som sykehusene innlemmes som undervisnings- og forskningsarenaer. Det primære mål var å få bedre praksis og bedre tjenester for brukerne. For at brukernes posisjon skulle styrkes, var brukerorganisasjoner med som en essensiell part i samarbeidet. Bøker, artikler, studentoppgaver, rapporter, teateroppsetninger og konferanser ble produsert i løpet av femårsperioden i de fire regionene, og forsøket ble avrundet med ytterligere fire bøker som samlet gir en god oversikt over erfaringer fra HUSK-forsøket (Askeland 2011; Berg og Ask 2011; Jenssen og Tronvoll 2012; Johannessen m.fl. 2011).

Presisering og avgrensning

Studien fokuserer på flyktninger som har bodd i Norge i flere år uten å få tilgang til arbeidslivet. De tilhører kategorien *langtidsmottakere av sosialhjelp*, med ulike utfordringer denne situasjonen skaper. Hovedproblemstillingen er *å utforske situasjonen til langtidsklienter med flyktningbakgrunn, hvem de er, årsaken til at de ikke har kommet seg inn i arbeidsmarkedet i Norge og hva som skjer over tid*. Mine informanter har vært avhengige av sosialhjelp i en årrekke, og flere har deltatt på ulike tiltak tidligere med mål om arbeid uten at de har lyktes med det. Jeg ønsket å få fram langtidsklientenes stemmer og opplevelser av det å være i denne situasjonen. Jeg ønsket også å fange hvordan sosialtjenestene og arbeidskvalifiseringsfeltet arbeider for å nå mål om arbeid og aktivitet, enten de jobbet direkte med kvalifiseringstiltak eller med klientarbeid i en sosialtjeneste. Mine informanters posisjon i Norge preges av at de både er sosialhjelpsmottakere, er arbeidsledige, har etnisk minoritetsbakgrunn og er opprinnelig flyktninger som lever i eksil. De har erfaringer knyttet til dårlig økonomi, dårlige boforhold, diskriminering, følelse av ensomhet, isolasjon, helseproblemer og

manglende nettverk. De står utenfor det norske samfunnet på flere områder. Parallelt kan de ha gode liv på andre områder, de kan for eksempel glede seg over at barna har det bra i Norge og at de slipper å leve i konfliktområder, og de aller fleste er optimistiske for framtiden.

Studien har en kvalitativ tilnærming til feltet, og det er foretatt både intervjuer og observasjon. Det ble gjennomført tre intervjuer i løpet av en treårsperiode med atten langtidsklienter i tre kommuner i Midt-Norge. Ti ansatte i sosialtjenestefeltet er også intervjuet. Av de atten klientene var ti, som var bosatt i den ene kommunen, deltakere i *Ny sjanse* som er et kvalifiseringstiltak for flyktninger som har bodd lenge i Norge³ og som står langt fra arbeidslivet. Målet var at de i løpet av et par år med tett og individuell oppfølging skulle komme ut i arbeid eller utdanning. Jeg observerte både deltakerne, de ansatte og samhandlingen mellom de ulike aktørene i kurssets oppstartstaker. Observasjonen foregikk i kurslokalet og ellers der gruppa oppholdt seg. Jeg fikk anledning til å studere gruppeprosesser, for eksempel hvem som ble sittende med hvem i kurslokalet, hvordan de hjalp hverandre og hvilke roller de tok. Jeg fulgte også med på hva det ble undervist i og opplegget i sin helhet. I de to andre kommunene hadde ikke langtidsledige flyktninger dette tilbudet. Det betyr ikke at langtidsklientene manglet tilbud, men oppfølgingen var ikke systematisert slik kvalifiseringstiltaket la opp til, og tidsrammen var ikke til stede på samme måte. Det forelå heller ikke skriftlige planer for den enkelte, eller tydelige mål for når ulike aktiviteter skulle gjennomføres.

Studien pågikk som nevnt samtidig med at det foregikk omfattende omorganisering og omlegging av hele velferdssektoren i Norge. Den største velferdsreformen på flere tiår ble gjennomført, nemlig etableringen av NAV. Aetat og Trygdeetaten, som var statlige, ble slått sammen med deler av de kommunale sosialtjenestene. Målet var at brukerne skulle inn én dør der de fleste velferdstjenestene skulle være samlet. Denne reformprosessen preget spesielt de ansatte, men også brukerne i perioden studien pågikk. De fleste flyktningstjenester og sosialkontor gikk i perioden inn i NAV; kun noen få kommuner valgte at disse tjenestene skulle stå utenfor som egne kommunale

³ Siden 2004 har nyankomne flyktninger rett til Introduksjonsprogram i to år der de lærer grunnleggende ferdigheter i norsk, får grunnleggende innsikt i norsk samfunnsliv, og forberedes for deltakelse i yrkeslivet. De som kom til Norge før 2004 har ikke hatt et slikt systematisk tilbud. *Ny sjanse* ble derfor satt i gang for å fange langtidsledige med flyktningbakgrunn som kom til Norge før Introduksjonsloven trådte i kraft i 2004.

enheter. Både overgangen til NAV og annen omorganisering av tjenestene til denne gruppa i perioden skapte noen utfordringer for gjennomføringen av studien, siden det var lagt opp til at informantene og ansatte skulle følges i tre år. Omorganiseringene førte til at mange av de ansatte fikk andre stillinger underveis. Tilbudet til gruppa ble også noe endret. For eksempel ble tiltaksbasen i den ene kommunen⁴, som opprinnelig var lagt til sosialtjenesten nedlagt i perioden, og prosjektet ble overført til en annen enhet i kommunen. Siden forskningsdesignet var lagt opp til å følge enkeltpersoner, fulgte jeg personene uavhengig av hvor de befant seg i systemet.

Kategorier og kategoriseringer

Vi mennesker kategoriserer for å kunne forstå og organisere verden. Norge er et gjennomregulert samfunn, der for eksempel rettigheter og ytelser bestemmes ut i fra kjennetegn og diagnoser. Også forskere rekrutterer informanter ut fra kategorier, for eksempel knyttet til kjønn, alder, etniske grupper, klasse og lignende. Samtidig kan et stadig fokus på kategorier eller enkeltgrupper være uheldig fordi det kan bidra til marginalisering av grupper. Derfor er det viktig ikke å framstille kategorier som noe statisk, men heller diskutere dem kritisk, at de sees i relasjon til konteksten og at man har en dynamisk tilnærming (Berg m.fl. 2010; Hacking 1999; McCall 2005).

Hovedinformanter i denne studien er *langtidsmottakere av sosialhjelp*, de er definert som personer som mottar sosialhjelp i seks måneder eller mer. I avhandlingens ulike artikler kaller jeg dem også *langtidsklienter*. En fare ved bruk av denne merkelappen er at det i dette begrepet ligger en antagelse om at det er noe man har vært lenge, og med stor sannsynlighet vil fortsette å være, noe som kan bidra til å sementere dem. I de fleste sammenhenger i Norge i dag blir de som mottar sosiale tjenester kalt for brukere. Jeg velger likevel ikke å bruke *bruker*begrepet i denne avhandlingen fordi jeg mener det ikke treffer denne gruppa. Alle er vi brukere av ulike velferdsordninger i ulike faser av livet, men de brukerne jeg følger i dette arbeidet er svært avhengige av velferdsytelser over tid og marginalisert i flere felt. Assosiasjonen til frivilligheten og jevnbyrdigheten

⁴ Denne kommunen var organisert etter bestiller-utførermodellen der det var skilt mellom forvaltning og tiltakoppfølging. Tjenestene til sosialtjenesten var organisert i ulike avdelinger. De fleste tiltakene/aktivitetene som ikke var forvaltningsoppgaver var lagt til egne baser, og disse tiltaksbasene jobbet med oppfølging og gjennomføring av tiltak.

som brukerbegrepet inneholder passer ikke spesielt godt for de klientgruppene som er mest avhengig av sosiale tjenester. Begrepet kan bidra, mener jeg, til å undergrave det faktum at det er et maktforhold som ikke er likeverdig. Det er fortsatt i dag snakk om en part som skal hjelpes eller sosialiseres inn i en ønsket situasjon, og det er hjelpeapparatet representert ved hjelperen, som sitter med makten (Järvinen og Mik-Meyer 2003; Storø 2002, 2004). En ny bok om brukere i NAV problematiserer bruken av de ulike begrepene. De anerkjenner at brukerbegrepet kan gi assosiasjoner til valg og makt, men velger likevel å bruke brukerbegrepet blant annet fordi *det har blitt den vanlige betegnelsen* (Hansen m.fl. 2013).

Sosialt arbeid opererer nettopp i dette spenningsfeltet (Levin 2004). Det er viktig å være sensitive, oppmerksomme og lydhøre overfor de komplekse maktkonstruksjonene som ligger der og som profesjonell stille spørsmål ved oppgitte kategorier og klassifikasjonssystemer (Berg m.fl. 2010; de los Reyes og Mulinari 2005; Gosh 2007). Selv om menneskerettigheter og arbeid for sosial rettferdighet er fundamentale verdier i sosialt arbeid (IFSW 2012), har det blitt avdekket at etniske minoriteter i flere tilfeller opplever å bli nedvurdert og patologisert av sosialarbeidere som gjerne representerer den hvite middelklassens verdier (Dominelli 2002). På den andre side kan det være en fallgrube dersom man *ikke* legger vekt på kategorier eller grupper, fordi man da kan overse viktigheten av historien med undertrykkelse og marginalisering av enkelte grupper. I ytterste konsekvens evner man ikke å se strukturell rasisme, maktaspektet eller faktiske kulturelle forskjeller (Keddell 2009; Lysestøl 2012; Williams 2006).

Feltet som studeres er stort og favner mange deler av velferdstjenestene. I denne studien er både flyktningtjenester og sosiale tjenester representert. Ansatte innen sosialtjenestene/flyktningtjenestene har jeg i introduksjonen kalt ansatte, praktikere eller sosialarbeidere. Jeg har valgt samlebetegnelsen sosialarbeidere på bakgrunn av de oppgavene de utfører innen velferdstjenestene, og henviser ikke direkte til deres profesjon og utdanningsbakgrunn. I de ulike delarbeidene kalles de ansatte både sosialarbeidere, social workers (artikkel I) og de blir også omtalt som mangfoldsarbeidere i artikkel II, jfr. Hagelunds begrep *diversity workers* (Hagelund 2010). Med sosialhjelp menes her både økonomisk sosialhjelp, sosiale tjenester og

sosial oppfølging. Sosialkontoret var den tjenesten hvor mine informanter fikk ytelse og tjenester fra, og sosialarbeiderne hadde en nøkkelrolle i forhold til dem, ofte som koordinatorene mellom flere etater og tjenester. Noen av informantene mottok supplerende sosialhjelp som en av flere stønadsordninger i lappeteppet som utgjør familiens økonomi. Imidlertid var alle informantene i denne studien i sosialtjenestens ansvarsområde og det var de som hadde den løpende kontakten med dem. Samtlige hadde vært avhengige av bistand i mange år.

Avhandlingens oppbygging

Avhandlingen består av en introduksjon (del I) og fire delarbeider (del II). Del I introduserer tema og forskningsfeltet, gir en kunnskapsstatus, beskriver valgte tilnærminger og metodiske framgangsmåter, et sammendrag av de fire delarbeidene samt en samlende oppsummering. I del II ligger de fire delarbeidene: Tre tidsskriftartikler og et bokkapittel. Samtlige bidrag er publisert og fagfellevurdert. Gjennom disse fire enkeltstående arbeidene presenteres innsamlede data ut fra ulike vinkler. Tema i artikkel I er langtidsklientenes opplevelse av å være utenfor arbeidsmarkedet og deres ulike strategier og uttrykk i møte med andre. Tema i artikkel II er de dilemmaene som ligger i det å jobbe med arbeidskvalifisering med denne gruppa, mellom de politiske ambisjonene og de utfordringene som enkeltindividet møter. Tema i artikkel III (bokkapittel) er de ansatte som jobber med langtidsklienter og kvalifisering sin forståelse av arbeidet de gjør. Tema i artikkel IV er det å forske på marginale grupper. Det reflekteres rundt tillit til forskere gjennom spørsmålet *What's in it for us?* Hensikten med forskning, og om forskning kan bidra til å styrke de marginale gruppenes posisjon, belyses.

2. Flyktninger, innvandrere og integrering

I dette kapitlet behandles flukt og det å leve i eksil. Jeg ser også på innvandreres utfordringer i forhold til arbeidsmarkedet. Deretter presenteres en del av den norske velferds- og integreringspolitikken i forhold til denne gruppa. Jeg ser også på arbeidslinja og hvordan kvalifiseringsfokuset de senere årene påvirker dette feltet. Avslutningsvis viser jeg hvordan disse temaene henger sammen med denne avhandlingens tema og problemstillinger.

Flyktninger

Ved utgangen av 2012 var 45,2 millioner mennesker på flukt i verden, og i følge FNs beregninger er 28,8 millioner flyktninger i eget land.⁵ I tillegg til flukt fra krig og forfølgelse var de på grunn av arbeidsledighet, fattigdom, sult eller naturkatastrofer, tvunget til å forlate sine hjem og søke etter bedre liv og arbeid andre steder. Det er ulike definisjoner på hvem som er flyktninger eller er tvunget til å migrere. Ifølge FNs flyktningkonvensjon fra 1951 er en flyktning *en person som har flyktet fra sitt land og har en velbegrunnet frykt for forfølgelse på grunn av rase, religion, nasjonalitet, politisk overbevisning eller medlemskap i en bestemt sosial gruppe, og som ikke er i stand til, eller, på grunn av slik frykt, ikke villig til å påberope seg sitt lands beskyttelse*. Andre er tvunget til å migrere av økonomiske årsaker eller miljøkatastrofer. Hvis man ser alle disse under ett, er det i dag anslagsvis en milliard mennesker som er involvert i ulike migrasjonsbølger verden over (Suárez-Orozco m.fl. 2010).

Flere påpeker at dagens migrasjon er et produkt av kolonialismen. Det handler om en historisk utbytting og underordning av de kolonialiserte som henger sammen med hvordan verden er organisert og forstått, og som opprettholder en forståelse av «oss» og «dem» (Gullestad 2006; Rugkåsa 2010; Said 1978). Wieviorka (1999) beskriver hvordan innvandrere som kom til vesten gradvis ble sett på som «de andre» fra 1970-tallet og utover. Overgangen har han kalt *fra delvis rasisme til total rasisme*. Innvandrere ble presentert som totalt forskjellige fra innfødte, med andre

⁵ Se for eksempel Flyktninghjelpens publikasjon *Flyktningregnskapet 2013 – alt om mennesker på flukt verden over*: <http://www.flyktninghjelpen.no/arch/ img/9159673.pdf>

handlingsorienteringer og tilnærminger til verden (ibid.). De ble framstilt som en trussel mot den hvite, «opprinnelige» befolkningen (Andersson 2007; Wieviorka 1999). Dette fokus på forskjellene mellom de «innfødte» og «innvandrernes» kultur, kalles også kulturrasisme, forskjellsrasisme eller nyrasisme (Andersson 2007). Denne beskrivelsen kan danne et utgangspunkt for å forstå kompleksiteten i dette feltet. I tillegg til at det å leve i eksil i seg selv innebærer en rekke utfordringer for den det gjelder, har denne historikken satt seg i ryggmargen hos majoritetsbefolkningen i vesten uten at det alltid er bevisst. Som eksempel på hvordan dette konkret kan komme til uttrykk er studier fra praksisfeltet som viser at ansatte ofte har en holdning til og stereotyp forestilling av enkelte innvandrergupper som påvirker deres måte å håndtere klientene på (Hagelund 2010; Hagen og Qureshi 1996; Kamali 2002; Pedersen 2008; Rugkåsa 2008; Thomsen og Larsen 1994; Ylvisaker 2004; Ørvig 1999). Det kan i verste fall føre til at de ikke får de samme tjenestene som andre, eller ikke får de tjenestene som kunne ført dem ut av et avhengighetsforhold til velferdstjenestene.

Malkki (1995) har beskrevet hvordan *et internasjonalt flyktningsregime* gradvis ble konstruert etter andre verdenskrig, da massefordrivelse ble satt i system, og man organiserte leire og tjenester til de fordrevne. Dette skapte nye behov for organisering, spesialiserte tjenester og spesialister, og det ble stadig produsert sosiale, politiske og juridiske konstruksjoner rundt det som kan kalles «refugeeness», hevder Malkki (ibid.). Selv om det er storpolitiske hendelser som bidrar til migrasjonen, er det individer det er snakk om: Mennesker som har opplevd krig, traumer, flukt, og må orientere seg i et nytt landskap. Man må starte et nytt liv i nye omgivelser med merkelappen «flykting».

Flyktingene har noen felles trekk som forener deres historie og deres skjebne. De er blitt tvunget til å forlate sine hjem og har mistet sine rettigheter der. De har måttet dra til et nytt land der alt er ukjent. De har søkt til et fristed for å kunne fortsette å leve. Med seg i bagasjen har de sine drømmer og ønsket om en dag å vende tilbake til sine hjem (Ramirez 1990). Samtidig kjennetegnes tilværelsen av en streben etter å etablere en form for kontinuitet, som kan gjenopprette kontinuiteten i deres livsprosjekt (ibid.).

Om å leve i eksil

Det er svært mange som migrerer i vår tid, og det er rekordmange flyktninger de siste årene (UNHCR 2012). Det å flykte og deretter leve i eksil, innebærer mange utfordringer, og for noen kan det oppleves svært traumatisk. Det har vært godt dokumentert at det å være «trygt» i eksil også kan gi mye stress, og oppleves spesielt sterkt i relasjon til familiene som små system (Skare 1993; Skytte 2008; Sluzki 1979).

En flyktnings liv kjennetegnes av mange brudd: Selve flukten, eksilet, og en mulig tilbakevending er eksempler på slike brudd. Selv om det å leve som flyktning i et trygt land er det eneste mulige og en redning for mange, opplever innvandrere og flyktninger verden over store utfordringer i eksil: Økonomiske stressfaktorer, arbeidsledighet, språklig isolasjon, adskillelse fra familie, dårlige boforhold, rasisme og fremmedfrykt (Malkki 1995). Flyktninger blir ofte møtt med ambivalens og mistenksomhet, og denne ambivalensen blir ikke mindre fra flyktningenens side (Varvin 2003). Å reise fra de steder og mennesker man har tilhørighet til innebærer tap og lengsel.

Møte med det nye samfunnet, å bosette seg der, lære seg et nytt språk og bli integrert i ulike felt handler om hardt arbeid, og det innebærer samtidig møte med ambivalente følelser. Ifølge den israelske filosofen Avishai Margalit (1998) vil samfunnsstrukturer og måten flyktningene blir møtt på i et samfunn ha avgjørende betydning i forhold til om de føler seg vel mottatt eller i verste fall krenket. Forhold som virker krenkende kan være handlinger rettet mot enkeltpersoner, men også dårlige levekår for spesielle grupper i samfunnet kan gi holdbare grunner til å kjenne seg ydmyket (Margalit 1998). Det positive med gruppetilhørighet er at det fører til nettopp tilhørighet, et fellesskap med flere. Samtidig kan gruppetilhørighet ha den egenskap at urett ikke oppleves så personlig siden den fordeles mellom flere.

Å bli møtt med verdighet og muligheter vil være avgjørende for det videre forløpet. Utfordringer knyttet til dette møtet vil påvirke flyktningenens syn på seg selv og livskvaliteten i en kortere eller lengre periode. Den første perioden i eksil vil være preget av usikkerhet, skuffelse, nostalgi. Erfaringer fra tiden før eksilet, det vil si fortiden og forløpet til flukten, vil også påvirke oppholdet i det nye landet (Ramirez

1990). Å skape et nytt og meningsfylt liv i nye omgivelser kan oppleves som dramatisk og truende. Dette vil gjelde uansett om man utvandrer til fjerne eller til nærliggende kultursfærer (Long 1992). Imidlertid vil det å komme til nærliggende kulturer trolig by på færre utfordringer med tilpasningen enn kulturer som oppleves som totalt annerledes. Ifølge Lysestøl (2012) har mange flyktninger som kommer til Norge gjort «det store spranget» da de ofte kommer fra samfunn som i levemåte og kultur står langt fra norsk kultur. Å flytte til Norge betyr at de på kort tid må skifte fra fødelandets levemåte til den norske, hvor både ideologiske og kulturelle forskjeller gjør det vanskelig for mange å tilpasse seg (ibid.). Lysestøl mener norsk integreringspolitikk tar lite hensyn til flyktingenes bakgrunn, da det stilles stadig større krav til at flyktninger raskt skal tilpasse seg det norske samfunnet og norske verdier (ibid.).

Begrepet *flyktningskap* innbefatter de forandringer i sosial identitet og sosiale posisjoner som de fleste politiske flyktninger vil gjennomgå. Det skjer en forandringsprosess i flyktingenes selvbilde og opplevde identitet på den ene siden, og en forandring i deres offisielle posisjon, rettslige relasjoner og livsstil på den andre siden (Lundberg 1989). Ulike strategier vil bli brukt i hvert tilfelle for å kunne leve med disse store forandringene. Flyktninger vil både før, under flukten og i eksil møte forhold som krever bruk av ulike *forsvarsstrategier* i større eller mindre grad. Det å ha flyktet hjemmefra og bosatt seg i et fremmed land krever *rettferdiggjøring* - overfor seg selv og omverdenen. Overfor seg selv for å kunne leve med det *livsvalget* man har tatt; overfor sine barn som i utgangspunktet må følge foreldrene på flukten og ikke minst overfor mottakersamfunnet som ofte ser på flyktninger som et problem.

Flyktninger vil mobilisere mange krefter for å forsvare de valgene de har tatt ved å fokusere på livsnødvendigheten av å flykte; man må rettferdiggjøre sin eksistens. Denne typen strategier finner man både i handlinger og i tanker. Mestring er imidlertid ikke bare forsvar. Det inkluderer også problemløsende atferd. Disse strategiene søker å skape en mening med det man har mistet, har fått, og kommer til å få (Berg 2010). Strategiene er både mentale og handlingsrettet. De mentale er tanker og sorteringer av virkeligheten som rettferdiggjør det livet man har, de valg man har tatt og hvorfor de lever i eksil. Handlingsstrategier kan være å søke jobber, engasjere seg i politisk arbeid, bruke mye tid på å kjempe mot systemet, eller rett og slett ikke handle, kanskje isolere seg fra

sosiale sammenhenger, og være i en mer eller mindre passiv tilværelse (Berg og Valenta 2008). For noen kan eksiltilværelsen oppleves som så vanskelig at de helst vil fortrenge og glemme det som har vært vanskelig (Berg 2010). Andre legger spesielt vekt på det vanskelige, og klarer ikke å komme ut av det. Det blir en slags negativ sirkel som påvirker hele tilværelsen. Følelsen av ikke å være verdsatt eller føle seg anerkjent kan ta overhånd. Dette er behandlet ytterligere i artikkel I.

Flyktingenes tanker om framtiden og hvilke drømmer de har handler mye om overlevelse og rettferdiggjøring. Tilbakevendingen er en del av eksilet, siden drømmen om et liv i opprinnelseslandet ofte vil være tilstede (Ramirez 1990). Denne drømmen kan bli forsterket hvis eksilsituasjonens utfordringer blir overveldende. Dette kan være økonomiske, sosiale, politiske og psykologiske omstendigheter som bidrar til at noen flyktinger ikke klarer å utvikle tilpasningsstrategier til det nye samfunnet. I en slik situasjon kan tanken på en mulig tilbakevending være det som holder motet oppe. Framtid og eksil henger altså nøye sammen. Hvordan man takler eksilsituasjonen vil derfor påvirke hvordan man takler framtiden (Berg 1999, 2010). Samtidig vil erfaringer fra tiden før eksilet, men også hvordan mottakerlandet tar imot flyktingene påvirke resten av oppholdet i det nye landet.

Spenningsfeltet mellom det midlertidige og det permanente er en del av selve eksiltilværelsen (Berg 2010). Selv om «alle» bærer på en drøm om å vende tilbake, viser studier at bare et lite mindretall repatrierer (Berg 1999; Henriksen 2007; Valenta og Berg 2003). Ramirez (1990) kaller det at man både vil og ikke vil, og alle de følelsene som kommer i deres situasjon (skuffelse og forvirring, forhåpninger og håpløshet, usikkerhet og beslutsomhet, vanskeligheter og muligheter), for *antagonistiske følelser*. Disse følelsene får både konsekvenser for tilpasning i eksil, for sannsynligheten av tilbakevending og for hvordan tilbakevendingen blir for de som reiser tilbake (Berg 1999). Samtidig som de bidrar til en dynamikk i flyktingtilværelsen, kan de også bli et forstyrrende element og bli årsak til kaos og konflikter. Dette kan hindre flyktingen i å utvikle strategier som muliggjør et bedre liv i det nye landet, et liv som kan leves i nuet, tross gode og dårlige erfaringer fra en fortid samtidig som man kan ha håp og ønsker for en bedre framtid (Ramirez 1990). Noen lever også med store bekymringer for de som er igjen i opprinnelseslandet, og livet i

eksil er preget av bekymringer og for noen søvnløshet. De er vanskelig at deler av familien befinner seg i et krigsherjet land mens en selv er et helt annet og fredelig sted (Berg og Sveaass m.fl. 2005; Sveaass 2001). Bekymringer vil for noen bli framtreddende: For noen er det snakk om normale reaksjoner på unormale situasjoner, for andre kan det faktisk være et symptom på posttraumatisk stresslidelse (Lavik og Sveaass 2005; Sveaass 2001).

Enkelte opplever at det de har med seg i bagasjen ikke er nok, og at den kompetansen som hadde verdi i opprinnelseslandet ikke har verdi i Norge. Det handler om relevans, salgbarhet og avstand mellom det innvandreren har med seg og hva som blir verdsatt i den nye konteksten. Eksempel på kompetanse er språk, utdanning, kulturell kompetanse, nettverk osv. I de fleste tilfeller vil flere typer av kompetanse henge sammen. For eksempel vil en innvandrere som har bodd lenge i landet med stor sannsynlighet ha lært språket, fått kulturell kompetanse, en formell utdanning og en slags nettverkstilørighet (Rogstad 1995). Et vendepunkt kan for enkelte være når barna vokser opp: Da vil foreldregenerasjonens strev med å tilpasse seg etter hvert blir skjøvet til siden til fordel for barna og fokus blir på at det går bra med barna (Berg 2010).

Innvandrere utenfor arbeidslivet

Antallet innvandrere i Norge har i løpet av en 40-årsperiode vokst fra 50 000 i 1970 til 710 000 i 2013. De fleste som har innvandret til Norge har arbeid. Likevel er det enkelte grupper som møter vanskeligheter med å få arbeid. Det er i gjennomsnitt tre til fire ganger høyere arbeidsledighet blant innvandrerbefolkningen fra landgruppe 2⁶ sammenlignet med befolkningen som helhet. Selv med lav arbeidsledighet holder denne forskjellen seg mer eller mindre konstant (SSB 2013). Man ser også at innvandrergrunn påvirker sannsynligheten for å få arbeid, for eksempel er det store skiller mellom flyktninger og arbeidsinnvandrere (Blom 2010). Flyktninger, og spesielt overføringsflyktninger, er de minst integrerte i arbeidsmarkedet (Aalandslid 2008; Wrench 2007). Denne marginaliseringen fører til en rekke problemer: Dårlig økonomi, dårlige boligforhold, lite stabilitet for familien, misnøye, følelse av å ikke være verdsatt, helseproblemer, depresjon eller aggresjon, for å nevne noen. Det kan skape negative

⁶ SSB har laget en ny standard for gruppering av personer med innvandrerbakgrunn. Landgruppe 2 er Øst-Europa utenom EU, Asia (inkl. Tyrkia), Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Oseania utenom Australia og New Zealand.

spiraler med uheldige konsekvenser. Innvandrere som ikke får arbeid blir ofte sosialhjelpsmottakere, da mange ikke har opparbeidet seg rettigheter i trygdesystemet. Økonomisk sosialhjelp er ment som en midlertidig ytelse, men forholdsvis mange mottatt sosialhjelp i mange år.⁷ De befinner seg i en runddans i systemet. Studier har vist at den marginale posisjonen flyktningene har i arbeidsmarkedet i de vestlige land fører til at de blir en ny type underklasse, og de blir ofte sittende fast i velferdsordninger (Bauman 1998; NOU 2011: 14; Wikan 1995).

Både norske og internasjonale studier viser at flyktninger opplever nedadgående mobilitet i arbeidsmarkedet i tilflyttingslandet (Krahn m.fl. 2000; Orupabo 2008; Rydgren 2004). Det er påpekt at det å ha vært utestengt fra arbeidslivet over lang tid i seg selv er en bremsekloss i forhold til å komme i arbeid (Hardoy og Zhang 2010), men generelt er mulighetene til arbeid større med økt botid på grunn av bedre norskkunnskaper og kompetanse tilpasset et norsk arbeidsliv (Berg 2001; Berg og Svendsen 2010; Blom 2010; Rogstad 1995, 2000; Svendsen 2009). Likevel er det generelt vanskeligere å få jobb for denne gruppa, og de får sjeldnere lederjobber og jobb innen bransjer med de høyeste lønningene. Ofte blir lav utdanning og manglende norskkferdigheter trukket fram som forklaring på at de ikke får arbeid. Samtidig ser man at selv blant innvandrere som har utdanningen fra Norge, er inngangsporten til det norske arbeidslivet trangere enn for arbeidssøkere i majoritetsbefolkningen med tilsvarende utdanning og karakterer (Blom 2010; Brekke 2001; Midtbøen og Rogstad 2012). Studier har vist at arbeidssøkere og arbeidstakere med innvandrerbakgrunn generelt opplever at de har lite å vinne på å eksponere sin ulikhet (Olsson mfl. 2000; Røe og Berg 2005), og flere opplever diskriminering på grunn av religion og klesdrakt (Fangen 2008; Rugkåsa 2008, 2009, 2010; Røe og Berg 2005). Det påpekes at så lenge innvandrergrupper blir marginalisert, utestengt og undertrykt, vil også fokus på deres kultur og etnisitet opprettholdes (Aakervik 1992; Borchgrevink 1996; Håpnes og Berg 2004; Håpnes og Iversen 2000). Et symptom på dette kan være at synlige markører blir mer og mer vektlagt i enkelte miljøer. For eksempel er hijab blitt en slik markør som de senere årene har vært gjenstand for en rekke debatter.

⁷ Alle i mitt utvalg har gått flere år på sosialhjelp. Dette er ikke uvanlig: Om lag halvparten av alle mottakere av sosialhjelp i Norge (uavhengig av bakgrunn) er langtidsmottakere, det vil si at de har mottatt sosialhjelp i mer enn 6 måneder. Se for eksempel SSB http://www.ssb.no/emner/03/04/rapp_200613/

Som følge av at integrering har vært et kjerneområde i norsk politikk, har Norge en god infrastruktur for å integrere innvandrere, ifølge OECD-rapporten *The Labour Market Integration of Immigrants and their Children in Norway* (OECD 2009). En god integrering av innvandrere i arbeidsmarkedet kan sees i sammenheng med høy BNP, lav arbeidsledighet og høy arbeidsmarkedsdeltakelse hos begge kjønn i befolkningen totalt sett. I tillegg kommer den rådende velferdsmodellen med gode økonomiske kompensasjoner, gode kontantutbetalinger for dem med lav inntekt og mange barn, en stor offentlig sektor og aktiv og offensiv arbeidsmarkedspolitikk (ibid.). Imidlertid påpeker rapporten at det bør rettes mer oppmerksomhet mot innvandrere med liten eller ingen formell yrkesskolering da disse har svært lav inntekt og få jobber å søke på. De foreslår mer målrettet yrkestrening og utdanning. OECD mener Norge ikke gjør nok for å dra nytte av innvandrernes kompetanse, da den ofte ikke blir verdsatt i arbeidsmarkedet. Så lenge det mangler en god kartlegging av kompetansen til den enkelte, blir denne kompetansen parkert. Overfokusering på språkkrav for å få tilgang til arbeidsmarkedet er også et problem i Norge, hevder OECD.⁸ De foreslår derfor at språkopplæring må knyttes mye tettere til den enkeltes kompetanse. Det å knytte dette opp mot en arbeidsplass er fruktbart da det viser seg at arbeidsplassen er en av de viktigste arenaer for læring av språk (Berg og Håpnes 2001; Olsson m.fl. 2000; Rogstad 2000). Videreføring og styrking av fokus på ansettelser av innvandrere i offentlig sektor er også viktig (OECD 2009).

Heller ikke prosessen med å få godkjent tidligere utdanning eller bli realkompetansevurdert fungerer optimalt. Flere forskningsarbeider og rapporter har påpekt at høyt utdannede innvandrere har vansker med å få arbeid etter sin formelle kompetanse. De må ta jobber utenfor deres kompetansenivå, og de som får jobber etter kompetanse, får sjelden oppleve å bli forfremmet (Blom 2010; OECD 2009; Orupabo 2008; Rogstad 2000). En studie av ikke-hvite arbeidstakere som befinner seg i jobber der de ikke får brukt sin kompetanse, viste at flere av informantene orienterte seg mot andre land for å få en bekreftelse på at de er verdifulle arbeidstakere (Orupabo 2008). Et viktig steg i riktig retning er fokus på antidiskriminering, der arbeidsgivere må forholde

⁸ For en kritisk gjennomgang av forholdet mellom OECD, arbeidslinja og NAV, se for eksempel Ebba Wergeland (Wergeland 2008).

seg til en mangfoldig søkergruppe ved å måtte vise til at hver og en blir vurdert ut i fra kompetanse og ikke etnisk bakgrunn (OECD 2009). På det konkrete planet (på organisasjons- og bedriftsnivå) kan ekskluderende praksiser motarbeides gjennom bevisst mangfoldspolitikk, ved å utvikle strategier for å få innvandrere bedre representert i arbeidsmarkedet.⁹ En slik politikk tar utgangspunkt i anerkjennelse av forskjellighet slik at folk skal kunne vokse og utnytte sitt potensial. For å få bukt med diskrimineringen, peker man på det positive istedenfor å innføre strenge regler og krav (Thorshaug og Valenta 2012; Wrench 2007).

Ikke bare etnisk tilhørighet, men også hvor man bosetter seg geografisk, har betydning for arbeidsdeltakelse (Wrench 2007). Årlig bosettes flere tusen flyktninger i Norge, og bosettingen er et sentralt virkemiddel i integreringen av flyktninger da det handler om *hvor* integreringen skal foregå. Den statlige integreringspolitikken er å bosette flyktninger over hele landet. Alle kommunene anmodes derfor om å ta imot flyktninger, men har samtidig selvbestemmelsesrett (Hidle og Vangstad 2008; OECD 2009). Bosettingspolitikken har de siste årene vært tydelig på at arbeidsdeltakelse er avgjørende i forhold til integrering, og introduksjonsprogrammet er et virkemiddel for å nå dette målet. Dette har bidratt til mer kvalifiseringsrettet bosetting, snarere enn at det i første omgang er arbeidsrettet bosetting (Hidle 2009; Hidle og Vangstad 2008). Selv om stadig færre flyktninger sekundærflytter¹⁰ enn før, er det fortsatt endel som flytter etter arbeid eller utdanning når de er ferdige med introduksjonsprogrammet, aller helst inn til Oslo og omegn (Høydahl 2012). Det er vist at jo lenger man bor i Norge, jo mindre tilbøyelig blir man til å trenge økonomisk støtte til livsopphold (Blom 2004, 2010). Likevel er det en del som kun får korte og usikre arbeidsforhold supplert med ulike trygdeytelser (Ekhaugen 2005). Det viser seg også at de som ikke har kommet i arbeid de første fem-seks årene, med stor sannsynlighet vil fortsette å ha store utfordringer med å komme i arbeid (Blom 2004). Problemstillinger knyttet til dette diskuteres nærmere i artikkel III (bokkapittelet).

⁹ For eksempel Diversity management (mangfoldsledelse på norsk).

¹⁰ Sekundærflytting betyr en videreflytting fra den første kommunen en flyktning er bosatt i etter å ha fått opphold i Norge. Det kalles sekundærflytting selv om det kan være flytting nummer to, tre, eller lenger ut i rekken.

Det er også kjønnsforskjeller når det gjelder muligheter på arbeidsmarkedet. Håpnos og Berg (2004) påpekte i en pilotstudie at det foregikk en systematisk usynliggjøring, underordning og diskriminering av innvandrerkvinner på flere områder, men at disse prosessene antagelig ikke alltid var bevisste; de kunne til og med være velmenende og kanskje basert på uvitenhet. Man har med andre ord «latt være å bry» kvinnene til et liv i aktivitet og arbeid tidligere (Blom 2010; Djuve og Kavli 2006; Djuve m.fl. 2011; Rugkåsa 2008, 2009, 2010). Denne trenden er i ferd med å snu. Dette tema tas opp i artikkel II.

Den norske velferds- og integreringspolitikken

Den norske velferdsmodellen, der staten har et forholdsvis stort ansvar for innbyggernes ve og vel, er et etterkrigsfenomen (NOU 2011: 7). Modellen er institusjonalisert gjennom sosiale rettigheter som i utgangspunktet skal gi alle borgere rett til en anstendig levestandard, og der det offentlige har ansvar for inntektssikring, helse og omsorg (Hatland m.fl. 2011). Den skal være universell i den forstand at velferdspolitikken er rettet mot hele befolkningen og ikke bare mot utsatte grupper, samtidig er den omfordelende ved at den hjelper spesielle grupper. Som hovedtrekk skal staten bidra til høy yrkesdeltakelse gjennom vektlegging av gratis offentlig utdanning og en aktiv arbeidsmarkedspolitikk, det er et velregulert arbeidsliv og trepartssamarbeid med sterke arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjoner, det er i hovedsak et skattefinansiert offentlig velferdstilbud av høy kvalitet og med relativt sjenerøse overføringer ved arbeidsledighet, sykdom, uførhet og alderdom, og en omfattende familiepolitikk som fremmer likestilling mellom kjønnene (Halvorsen og Stjernø 2008; NOU 2011: 7).

Modellen har høye velferdspolitiske ambisjoner, der høy yrkesdeltakelse for alle grupper, inkludert eldre, kvinner, innvandrere og personer med nedsatt arbeidsevne er et sentralt mål. De høye ambisjonene handler om at det er samfunnsøkonomisk lønnsomt, men også fordi arbeidslivet blir ansett som den viktigste arena for sosial inkludering av voksne. Dette preger også integreringspolitikken, som ønsker at nyankomne flyktninger og innvandrere skal være en del av dette fellesskapet gjennom utdanning og arbeid. Samtidig er det allment akseptert at personer som ikke kan delta i arbeidsmarkedet skal

sikres en levestandard på et visst nivå gjennom velferdsordninger. Velferdspolitikken er med andre ord i høy grad basert på solidaritet og rettferdig fordeling, der fellesskapet gjennom det offentlige skal ta ansvar. De som faller utenfor, skal få hjelp til et anstendig liv gjennom offentlige stønadsordninger.

Flere offentlige utredninger påpeker viktigheten av at innvandrerbefolkningen deltar i arbeidslivet. Utvalget som utredet flerspråklige i opplæringssystemet uttrykker at det er av stor betydning at innvandrerbefolkningen deltar i utdanning og arbeidsliv på lik linje med resten av befolkningen (NOU 2010: 7). Samtidig peker Brochmann-utvalget (NOU 2011: 7) og Inkluderingsutvalget (NOU 2011: 14) på at den norske velferdsmodellen vil møte en rekke utfordringer når det gjelder velferdsordningene og integreringspolitikken i Norge framover. Brochmann-utvalget har sett på utfordringer knyttet til økende migrasjon og velferdsstatens framtid, og peker på at integrering i arbeidslivet er avgjørende, og at dette bør det jobbes med via en forsterket og konsekvent arbeids- og aktivitetslinje (NOU 2011: 7). De viser hvordan dagens velferdsordninger kan bli truet av innvandring dersom ikke tiltak for inkludering i arbeidslivet settes i verk.

Inkluderingsutvalget fokuserer på at innvandring ikke er et problem, men at man heller må gi reelt sett like muligheter med mål om gode levekår og muligheter til deltakelse i fellesskapet. I dag ser vi at innvandrere har dårligere levekår enn befolkningen generelt, både når det gjelder sysselsetting, økonomi og boforhold (Blom 2004, 2010; Blom og Henriksen 2008).

Den norske integreringspolitikkenes mål er like muligheter, rettigheter og plikter for innvandrere og barna deres til å delta og bidra i arbeids- og samfunnsliv.¹¹ Når det gjelder barna er det grunn til optimisme, da utdanningsdeltakelsen blant etterkommerne har økt betraktelig sammenlignet med foreldregenerasjonen (NOU 2010: 7).

Statistikken viser at norskfødte elever med innvandrerforeldre klarer seg nesten like bra på skolen som de etnisk norske i dag (Bjørkeng og Dzamarija 2011; Næss 2011).

Innvandrerjenter klarer seg bedre enn gutter med innvandrerbakgrunn, faktisk er det en høyere andel norskfødte jenter med innvandrerforeldre som fullfører videregående skole på normert tid sammenlignet både med norske jenter og gutter (Bakken og Elstad 2012).

¹¹ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/tema/integrering.html?id=1138>

Det skal bli interessant å se om denne positive utviklingen også vil gjelde i arbeidslivet i voksen alder.

Når det uttrykkes at alle som er bosatt i landet skal ha de samme mulighetene, er det samtidig en forventning om at alle skal delta i det norske samfunnslivet (St.meld.nr.6 (2012-2013); St.meld.nr.17 (1996-1997); St.meld.nr.49 (2003-2004)). Det betyr at flyktningene ikke kan velge å holde seg utenfor det norske samfunnet, for eksempel ved å unnlate å skaffe seg kunnskap om norsk samfunnsliv og språk. Samtidig skal innvandreres kulturelle, religiøse og sosiale særtrekk respekteres, da likestilling og et godt forhold mellom innvandrere og nordmenn forutsetter gjensidig tilpasning og toleranse. For å sikre likestilling er det imidlertid nødvendig med særskilt tilrettelagte tilbud på enkelte områder. Det påpekes at tjenestene skal ta utgangspunkt i den enkeltes behov, og ikke omvendt (St.meld.nr.49 (2003-2004)). I kjølvannet av regjeringens *Handlingsplan mot rasisme og diskriminering 2002-2006* (KRD 2002), satte norske myndigheter i gang forsøks- og utviklingsprogram for å styrke minoritetsperspektivet i offentlig tjenesteyting.¹² Ifølge UDI handlet et likeverdig tilbud mest om *informasjon, tilgjengelighet og kommunikasjon for alle, uansett bakgrunn* (UDI 2005). En utfordring var imidlertid å implementere disse verdiene i praksis, da etniske minoriteter ofte uttrykte avmakt i møtet med offentlige instanser. Også offentlig ansatte opplevde utfordringer knyttet til det å betjene en stadig mer etnisk mangfoldig brukergruppe.

Arbeidslinja og sosialhjelp

Allerede på 1970-tallet ble *arbeid for velferd* en velferdsstrategi i USA, og fra 1990-tallet har arbeidslinja vært hovedstrategien også i norsk velferdspolitik. ¹³ Det er ikke nytt å stille krav om arbeid eller aktivitet før trygdeytelser tilstås, men arbeidslinja ble en tydeliggjøring av hva som skal være målet. Den overordna idéen med arbeidslinja i sosialpolitikken er at velferdsytelsene skal utformes slik at de stimulerer folk til å arbeide framfor å leve på trygd eller sosialhjelp (Stjernø og Øverbye 2012).

¹² Det var fokus på *Likeverdige offentlige tjenester* (LOFT) og *Minoritetsperspektiv i offentlig tjenesteyting* (MOT).

¹³ Attføringsmeldingen (St.meld.nr. 39 (1991-92)) blir sett på som et viktig dokument som løftet fram denne strategien. Strategien ble nærmere utdypet i Velferdsmeldingen (St.meld.nr.35 (1994-95)).

Samtidig handler arbeidslinja om mye mer enn arbeidsplikt knyttet til ytelser, det handler også om et syn på arbeid og deltakelse som det optimale for alle samfunnsborgerne, og at det er best for alle å bruke sine evner og samtidig kunne yte til fellesskapet. En hovedkritikk er at denne tilnærmingen individualiserer problemer knyttet til arbeidsledighet, og mistenkeliggjør klienters årsaker til at de mottar stønader. Det er påpekt at arbeidsmarkedet faktisk ikke er åpent for alle, og da kan et krav om arbeid føre til stigmatisering eller ydmykelse (Hagelund og Kavli 2009).

I denne forbindelse ble også arbeid valgt som en hovedstrategi mot fattigdom først gjennom *Utjamningsmeldinga* (St.meld.nr.50 (1998-1999)) og deretter *Tiltaksplan mot fattigdom* (St.meld.nr.6 (2002-2003)). Å motivere den enkelte til å komme i arbeid, sees som viktigste botemiddel (Harsløf og Seim 2008). *Tiltaksplan mot fattigdom* pekte på nødvendigheten av et tettere samarbeid mellom etater, med spesiell vekt på samarbeid mellom Aetat og de kommunale sosialtjenestene for å nå målet om arbeid for alle. Arbeidsmarkedstiltak for å få sosialhjelpsmottakere ut i lønnet arbeid ble høyt prioritert. Flere av meldingene som er nevnt her kan sees som forløpere for arbeidsrettet kvalifisering som riktig «medisin». Det er imidlertid uenighet om bruken av krav om aktivitet for å få økonomiske ytelser. En kritikk er at arbeidslinjas grunnholdning egentlig er at sosialhjelpsmottakere må «tynes» økonomisk hvis man skal få dem i arbeid, for med for gode ordninger vil de la være å jobbe. Konsekvent snakkes det om «passiv trygd» i motsetning til «aktive tiltak» for å understreke det mindreverdige ved å være stønadsmottaker (Wergeland 2008), eller at sosialhjelpsmottakerne må «ta seg sammen» og bli aktive for å få hjelp og ytelser (Caswell 2005).

På den andre siden er det framhevet at krav om å være i aktivitet og arbeid heller må sees på som hjelp til inkludering og at bistand til å komme i arbeid er rettigheter klientene faktisk har (Caswell 2005; Fossetøl 2007; Gilbert 2002). Det kan også forstås som en forpliktelse fra det offentlige som faktisk kan bidra til å hjelpe klienter ut av den marginale situasjonen de kanskje befinner seg i (Caswell 2005). Fossetøl (2007) mener at arbeidslinja slik den for eksempel vises gjennom etableringen av NAV, skiller seg fra den vi kjenner fra tidligere epoker. Den er revitalisert, hevder han. Den befinner seg mer innenfor den rettferdighetsorienterte forståelsen der fokus ikke bare er på et

inkluderende arbeidsliv, men også på et *inkluderende samfunn*. Dette innebærer at man ønsker å sikre økonomisk og sosial trygghet for enkeltmennesket, og skape nye muligheter for dem som er falt utenfor og *legge til rette for aktivitet og deltakelse for alle*.¹⁴ Dette bryter med den utbredte oppfatningen av at moderniseringen av offentlig forvaltning befinner seg innenfor en ensidig effektivitetskontekst, hevder Fossetøl (2007).

For å kreve deltakelse i et forpliktende samarbeid, bør tilbudene imidlertid være av en slik karakter at de fremstår som reelt kvalifiserende, eller at de bedrer livssituasjonen under ett (Kjørstad 2008; Marthinsen og Skjefstad 2007). Et misforhold kan oppstå når klienten oppsøker sosialkontoret for å få hjelp med et sosialt eller økonomisk problem, og sosialarbeideren tilbyr klienten hjelp til et mer langsiktig krevende endringsarbeid, der det ofte settes vilkår for hjelp. Det blir hevdet at vilkår om arbeid, «frivillige» kontrakter og sanksjoner dersom klienten bryter kontrakten har en undertone om at de som trenger dette egentlig er mislykket og udugelige. Dette stigma kan bidra til klientenes selvmarginalisering og ekskludering (Bauman 1998). Samtidig er ikke forholdet mellom stimulering og tvang alltid klart (Stjernø og Øverbye 2012). Faren kan være at vilkår om arbeid knyttet til sosialhjelp blir brukt på en mekanisk måte der arbeidsledige klienter blir satt i en urimelig tvangssituasjon (Kjørstad 2008). Spørsmålet er om det er mulig å gi alle sosialhjelpsklienter et meningsfullt og anstendig lønnet arbeid slik arbeidsmarkedet er lagt opp i dag.

Kvalifiseringsfokus og aktiviseringsprogrammer for innvandrere

Diverse introduksjons- og kvalifiseringsprogrammer for nyankomne fra land i Sør¹⁵ har kommet sterkt i hele Europa ved inngang av 2000-tallet (Weide 2012). Disse programmenes oppgave er å framskynde inkluderingen av nykommere i arbeidsmarkedet, gjøre avhengigheten til det offentlige mindre, alt dette gjennom utdanning og kvalifiseringsprogrammer (Jacobs og Rea 2007). I tillegg til å gi språkundervisning skal man utdanne de nyankomne i hvordan livet er i det nye landet. Ansatte har fått en stadig større rolle i å utdanne og sosialisere (Hagelund 2010; Weide

¹⁴ Her viser Fossetøl (2007) til St.prp.nr.46 (2004-2005): Ny arbeids- og velferdsforvaltning

¹⁵ Global South er begrepet Weide bruker i artikkelen som det henvises til.

2012). Man har i Europa gått fra å være opptatt av multikulturalisme til at det nå er medborgerskap og de plikter dette medfører som er i fokus (Weide 2012). Spørsmålet er hvordan tilgangen til arbeid eller andre integreringsmuligheter er.

I Norge i dag er det flere tusen ansatte på ulike nivåer som er direkte engasjert i oppgaver relatert til innvandrings- og flyktningsarbeid (Berg 2010; Hagelund 2007). I dette arbeidet ligger det en dobbelthet hvor man skal kommunisere at flyktningene har rettigheter i forhold til hjelpeapparatet og rett til sosialhjelp, samtidig som de skal sosialiseres inn i en tankegang hvor sosialhjelp er siste utvei og faktisk bør knyttes til et visst ubehag og skam (Hagelund 2007). Hagelund (2010) kaller de ansatte i dette feltet for mangfoldsarbeidere, og mener disse er satt til å jobbe for å implementere *det store integreringsprosjektet* som handler om å gi samme muligheter (og plikter) til minoritetsbefolkningen som til majoritetsbefolkningen. Samtidig skal mangfoldet håndteres innen ganske vage rammer, noe de ansatte må finne løsninger på (Grillo og Pratt 2002; Hagelund 2010).

Ifølge Vike (2004) er velferdsstatens arbeidere satt til å arbeide med å realisere mål som alltid vil være høyere enn det som er mulig å få til i praksis, en beskrivelse som er i tråd med hvordan arbeidet til bakkebyråkratene ble beskrevet i boka *Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public services* (Lipsky 1980). De skal motivere og kvalifisere i forhold til en forventning om selvhjulpenhet og deltakelse i arbeidslivet, samtidig som de må jobbe mot et arbeidsmarked som i praksis diskriminerer innvandrere (Midtbøen og Rogstad 2012). Ifølge Hagelund er mangfoldsarbeiderne hun har studert både kritiske til en del politikk mot gruppa, og fortvilet over fordommer og diskriminering i samfunnet. Likevel er ikke aktiviteten deres rettet mot å endre dette, men mot å lære klientene å håndtere dem (Hagelund 2010). Som eksempel er sosialarbeidere som profesjon skolert i å bidra til å avdekke undertrykkende og marginaliserende strukturer og prosesser i samfunnet, synliggjøre dem og bidra til endring. Likevel er det kjent at også sosialarbeidere sosialiseres inn i og underordner seg de ulike regimene som til enhver tid råder. Disse prosessene er det viktig at sosialarbeidere er seg bevisste (Caswell 2005; Hagelund 2010; Lipsky 1980). Øverbye (2013) mener aktiveringsmålsettingene utfordrer velferdsprofesjonene da

fokus blir først og fremst på å aktivere. For flere av disse profesjonene er ikke dette deres primære kompetanse eller profesjonens naturlige arbeidsoppgave.

Aktivering av brukergrupper er blitt en verdensomspennende trend, og aktiveringsmålsettinger blir stadig utvidet til å gjelde flere og flere grupper (Øverbye 2013). Noen kaller det den *mulighetsskapende stat/the enabling state* (Gilbert 2002), andre bruker begrepet *arbeid-for-velferd-staten/the workfare state* (Jessop 2008) og noen velger det mer nøytrale uttrykket *aktiveringsstaten* (Øverbye 2013). Det er uklart i hvilken grad det mangfoldige spekter av aktiveringsprogrammer som tilbys har langvarige positive effekter, da det er mange kriterier som ligger til grunn: Hvilke grupper studeres, og er de sammenlignbare? Ville de som kommer i arbeid fått arbeid uansett, det vil si uavhengig av programmene? Djuve (2008) har studert nordiske land og konkluderer med at arbeidsmarkedstiltak for innvandrere ser ut til å være lite effektive, og at kunnskapen om hva som virker for hvem, fortsatt er liten. Selv om noen går over i jobb etter avsluttet aktiviseringstiltak, kan man ikke fastslå at deltakelsen i tiltaket har vært årsak til dette. Et spørsmål flere har stilt seg er om man «skummer fløten» ved at man prioriterer de brukerne som har best forutsetninger for å lykkes (Bjerkan 2007; Djuve 2008; Kjørstad 2008; Kvinge og Djuve 2006; Lødemel og Johannessen 2005).

De mest pessimistiske studiene viser at kvalifiseringstiltakene i verste fall kan bidra til å gjøre deltakerne mer fastlåst i hjelpesystemet (Bjerkan 2007; Djuve 2008; Ekhaugen 2005; Kjørstad 2008; Lødemel og Johannessen 2005; Nervik 1996). Mange opplever at de begynner forfra gang på gang; det blir en runddans i systemet som ofte ikke resulterer i arbeid. Det har vært flere typer kritikk mot tidligere kvalifiserings- og integreringsregimer i Norge, og som har bidratt til endring i hvordan hjelp blir gitt: *Klientifiseringskritikken* påpekte at måten hjelp ble gitt på bidro til at flyktninger ble klientifisert, *kvalitetskritikken* gikk ut på at kvaliteten på tjenestene var for dårlig, og *verdikritikken* gikk ut på at det ikke hadde lyktes å skape en felles verdiplattform mellom minoritetsbefolkningen og majoritetsbefolkningen (Kavli 2007). Blant annet på bakgrunn av disse kritikkene, og erfaringer med at mange flyktninger ikke kom seg ut i arbeid, men ble sittende fast i velferdsordninger, ble Introduksjonsloven innført i 2004.

Den pålegger kommunene å tilby nyankomne flyktninger mellom 18-55 år og deres familier et toårig program som skal gi grunnleggende ferdigheter i norsk, grunnleggende innsikt i norsk samfunnsliv, samt forberedelse til deltakelse i yrkeslivet og/eller utdanning (IMDi 2010).

Ny sjanse

Som en del av regjeringens tiltaksplan mot fattigdom ble prosjektet *Ny sjanse* satt i gang i 2005 i noen utvalgte kommuner med størst innvandrerbefolkning. Dette skulle fange opp dem som hadde kommet til Norge som flyktninger før introduksjonsordningen og som stod utenfor arbeidslivet og var avhengige av sosialhjelp. Langtidsklienter med flyktningbakgrunn skulle endelig bli kartlagt, få kvalifisering og komme i arbeid. Veien til dette skulle gå gjennom et forpliktende program (helårig og fulltid) etter introduksjonsprogrammets modell (IMDi 2008). *Ny sjanse* tok sikte på å finne ut hvordan kommuner mest effektivt kunne få innvandrere ut i fast arbeid. Den opprinnelige målgruppa i *Ny sjanse* (innvandrere som var langtidsmottakere av sosialhjelp) ble etter hvert overført til Kvalifiseringsprogrammet i NAV. *Ny sjanse* har blitt videreført og det fastsettes hvert år hvilke områder og målgrupper som skal prioriteres.

Ny sjanse har blitt fulgt fra forskerhold, og det er kommet fram noen motstridende konklusjoner. Dette kan handle om hva det er som blir vektlagt eller hva fokusområdet er. Noen evalueringer har vist at tiltaket har en positiv effekt på innvandrernes sysselsetting, da flere kommer i ordinær jobb eller utdanning (Ekeland 2012; IMDi 2008). Samtidig viser en effektevaluering av prosjektet i 2006/2007 at deltakelse i programmet *ikke* økte sannsynligheten for å komme i utdanning eller jobb. Faktisk hadde fire av fem deltakere samme status *etter* tiltaket som *før* (Bjerkan 2007). Effektevalueringen viste at de som *hadde* arbeid og utdanning ti måneder før tiltaksstart hadde like høy aktivitet etter tiltaksslutt. Også de som var såkalt *passive* ti måneder før, var passive ved målinger etter tiltaksslutt. Forfatteren forklarte dette funnet med forhold utenfor *Ny sjanse* (utdanning, yrkeserfaring etc.), og at det var karakteristikk deltakerne hadde *før* tiltaket som bestemte deres aktivitet *etter* tiltaket. Det ble satt spørsmålsteget ved om tiltak som *Ny sjanse* egentlig økte deltakernes sosiale mobilitet,

eller om de bidro til å låse de minst ressurssterke fast i sine sosiale posisjoner (Bjerkan 2007).¹⁶ Frafallet er også større enn ønskelig i *Ny sjanse*, og man har søkt å finne årsakene og løsninger til disse ved å kartlegge de gode grepene som kan bidra til å forhindre frafall (Malmberg-Heimonen m.fl. 2009; Ohls m.fl. 2009). Disse motstridende konklusjonene viser at det kan settes spørsmålstejn ved hvordan resultater presenteres og beregnes. Hva ligger for eksempel i det å være i *ordinær jobb*? Er det med lang eller kort kontrakt, og hvor lenge etter at de er ferdige i prosjektet er målingene gjort? Forskning på tiltakssatsingen for sosialhjelpsmottakere viste at rundt 40 % var i jobb ved tiltaksslutt, mens ved målinger etter to år var 50 % av de i jobb nok en gang uten arbeid – det vil si at under 20 % var i jobb to år etter tiltaksslutt (Aasen m.fl. 2010; Schafft m.fl. 2010). Nervik (1996) beskriver hvordan klienter ofte er tilbake til start etter at man har vært i kurs eller en periode i et arbeidsforhold, en slags systemtilrettelagt runddans.

Nyere evalueringer av tiltak har imidlertid vist at flere kommer i arbeid etter enkelte programmer (Ekeland 2012; Sandbæk og Djuve 2012). Ekeland (2012) viser at det er spesielt i høykonjunkturperioder at tiltakene fører til arbeid. Han foreslår derfor at det bør satses på sysselsetting når arbeidsmarkedet er gunstig og dreie innsatsen mer mot kompetanseheving når arbeidsmarkedet ikke er så gunstig *ut i fra antagelsen at det er bedre å øke kvalifikasjonene enn «å stange i muren»* (ibid.). Sandbæk og Djuve (2012) har fulgt AMO-kurs som har utmerket seg med høy overgang til jobb, og mener at disse har lyktes blant annet på grunn av at kurskonseptet er tilpasset behov på arbeidsmarkedet. Deltakernes overgang til jobb blir et resultat av kombinasjonene av egenskaper ved deltakeren (kompetanse, jobbstrategier, motivasjon m.m.) og hvilken bistand de får fra NAV, kursleverandører og arbeidsgiverne hvor de er i praksis. Det er også avgjørende at arbeidsgivere er åpne for å ansette disse personene.

Noen som lykkes i å få arbeid etter tiltak ville antagelig med stor sannsynlighet fått arbeid på sikt; men den ekstra dytten fra det offentlige bidrar til at de endelig kommer i arbeid.

¹⁶ Ifølge Bjerkan har hennes studie kun kontrollert utdanning og arbeid; andre positive effekter av å være med i programmet er ikke kontrollert.

Mellom assimilering og multikulturalisme

Flerkulturelle eller multikulturelle samfunn kan forstås på to måter: Den ene sier at samfunnet er flerkulturelt når befolkningen er flerkulturell. I denne betydningen har Norge alltid vært et flerkulturelt samfunn, og har blitt enda mer flerkulturelt enn før som følge av nyere innvandring. Et flerkulturelt eller multikulturalistisk samfunn kan også brukes til å beskrive et samfunn som fører en politikk som har flerkultur som mål. Et slikt system har som erklært politikk å tilrettelegge for flere kulturelle grupper på varig basis (St.meld.nr.49 (2003-2004)). Multikulturalisme var et ideal i mange land i flere tiår, der man ønsket at alle etniske grupper i flerkulturelle samfunn kunne eksistere side om side og bevare sine særpreg. De senere årene har flere stater gått bort fra denne strategien, og de fleste stater i Europa fører nå en restriktiv innvandringspolitikk. Også norsk integreringspolitikk har tidligere hatt fokus på at staten aktivt skulle bidra til et flerkulturelt samfunn, der kulturer skulle leve sammen, side om side (Døving 2009; Gullestad 2002). Likevel har det ikke vært gjennomført en multikulturalismepolitikk i Norge. Multikulturalismen har vært praktisert i den private sfæren, mens rettighetsorientert multikulturalisme som handler om gruppebaserte rettigheter har det blitt tatt mer avstand til. Fokus er heller på et integrerende flerkulturelt samfunn basert på noen grunnleggende felles verdier (Døving 2009). De siste årene blir det lagt mer vekt på tilpasning og mer på plikter man har som borger i Norge. Borchgrevink og Brochmann (2008) hevder at politikken etter den norske innvandringsstoppen i 1975 har vært preget av en dobbelthet: Man ønsker å begrense innvandringen, men de som *får* opphold sees som en berikelse for fellesskapet. Det står fortsatt politisk strid om mål og virkemidler i norsk integreringspolitikk. Denne debatten påvirker løpende feltet studien omhandler.

Noen kritikere av multikulturalismebegrepet påpeker at ideen om det multikulturelle samfunn vektlegger harmoni og kan derfor skygge over forskjeller i samfunnet og diskriminerende strukturer (klassespørsmål, inntektsforskjeller mellom etniske grupper). Det blir en slags kulturell absolutisme hvor begrepet impliserer at ulike kulturelle identiteter *ønsker* å leve i egne isolerte fellesskap. Dette kan føre til en tildekking av sosial marginalisering og utestenging (Borchgrevink og Brochmann 2008; Gilroy 1987; Gullestad 2002). Strukturelle forhold som skaper forskjeller blir dermed framstilt som

noe «naturlig», eller som menneskers og gruppers valg. Andre kritikere mener at multikulturalismebegrepet kommuniserer en *sementert kulturforståelse* – som at kultur er noe statisk som folk må få beholde. Blant andre føyer den britiske forfatteren Kenan Malik seg inn i rekken av kritikere av en feilslått politisk multikulturalisme, som har fått innvandrere i Europa til å betrakte seg selv som medlemmer av en gruppe, snarere enn samfunnsindivider (Malik 2009). Multikulturalismen undergraver mye av det som er verdifullt ved mangfoldet, og den politiske multikulturalismen hindrer oss i å utvide våre horisonter i dialog med hverandre, fordi den putter folk i ulike etniske bokser, hevder Malik (ibid.). Ifølge historiker Kjeldstadli skal ikke en politikk bare romme håndteringen av kulturelle forskjeller, den må samtidig bekjempe sosial ulikhet og diskriminering (2009). Han mener at en slik multikulturalistisk politikk er mulig ved at kulturelle forskjeller godtas, samtidig som sosial ulikhet og diskriminering bekjempes. Dette kan bidra til at minoritetsmedlemmene blir bedre integrert i majoritetssamfunnet (Bø 2011; Kjeldstadli 2009). Den mest gunstige tilpasningen, i følge Portes og Rumbaut (2001) er når det blir tilrettelagt for at praksiser fra opprinnelseslandet kan forenes med praksiser i innreiselandet. I det ligger også et potensial for konstruktive løsninger, hevder de. Parekh (2000) mener man kan skille mellom et *multikulturelt* samfunn og et *multikulturalistisk* samfunn, der det første er et samfunn som inkluderer ulike kulturer, mens det andre er et samfunn som i tillegg har en selvforståelse og politikk som ivaretar mangfoldet (Døving 2009; Parekh 2000). Det vil si at begrepet multikulturell refererer til kulturelt mangfold som empirisk faktum, mens begrepet multikulturalisme refererer til en normativ respons på dette (Parekh 2000).

Kultur har blitt mye brukt både for å forklare forskjeller mellom nordmenn og innvandrere, og som forklaring på hvorfor det oppstår problemer med integreringen. Flere forskere har pekt på at kulturbegrepet på en måte har erstattet rasebegrepet (Barker 1982; Berg 2010; Eriksen 2004; Gullestad 2002; Wikan 1995). Dette gjør at det hierarkiske elementet i rasismen blir mindre tydelig. Kulturforskjeller fremheves, men få politikere sier direkte at noen kulturer er bedre enn andre. I stedet legges det vekt på at forskjellene er uforenlige og kan danne grunnlag for en restriktiv innvandringspolitikk, fremmedfrykt blant befolkningen og føre til større avstand mellom «oss» og «dem» (Gullestad 2002). Å se på manglende tilpasning til norske

måter å gjøre ting på som dårlig integrering er med andre ord en vanlig feiltolkning av begrepet.

Noen hevder at selv om begrepet integrering brukes i den offentlige debatten i Norge og verden i dag, er det ofte assimilering som menes (Castles 2007; Gullestad 2002).

Hagelund (2010) mener at måten integreringsbegrepet brukes på kommer fra en funksjonalistisk tradisjon, og presenteres som en harmonimodell: Integreringsbegrepet blir den ideelle middelveien mellom segregering og assimilering som kan tilby både kulturelt mangfold og sosialt samhold. I praktisk handling kan denne forståelsen av integrering resultere i at man fokuserer på å gi innvandrere mer kunnskap om Norge og bli bedre til å fungere og lykkes i det norske, hevder hun (ibid.). Integreringsprosessen har gått fra å være et ansvar som majoriteten har for at innvandrere skal føle seg velkommen, til å bli beskrevet som en toveis prosess. Imidlertid er dette en fallgrube, ifølge Gullestad (2002). Både begrepet integrering, og likhetstankegangens ureflekterte sidestilling av majoritet og minoritet hvor ansvaret kan deles mellom to likeverdige parter, er ifølge Gullestad misvisende. Det er ikke to like parter. Ujevne maktforhold og strukturer som virker diskriminerende vil alltid ligge i dette spennet (ibid.).

Temaenes relevans

I dette kapitlet har jeg beskrevet noen områder som kan belyse avhandlingens tema.

Tema knyttet til arbeidslinja og integreringspolitikk kan bidra til å forklare hva man ser utspiller seg i praksis. Norge har lav arbeidsledighet og høy sysselsettingsgrad i verdenssammenheng. De aller fleste innvandrere er i jobb; likevel er det noen som faller utenfor arbeidsmarkedet. I denne avhandlingen er det langtidsklienter med flyktningbakgrunn som har lang botid i Norge som er i fokus. Noen erfaringer deler de med andre innvandrergupper som har opplevd barrierer i norsk arbeidsliv, og noe er helt unikt og knyttet til deres spesifikke flyktningbakgrunn og måten de har blitt møtt på i eksil i Norge. De er en av flere marginale grupper i Norge, men det de sier kan likevel si noe om andre marginale gruppers situasjon og hvordan velferdstjenestene søker å håndtere de dilemmaene de står overfor, mellom inkludering og ekskludering.

Utfordringene som er skissert i dette kapitlet danner et bakteppe for å forstå hvordan tjenesteapparatet fungerer, og hvordan fokus på arbeidskvalifisering står sentralt for denne gruppa, selv om de har stått mer eller mindre utenfor i ti til tjue år. Arbeidslinja, politiske virkemidler og ordninger er førende for hva slags bistand de arbeidsledige får.

3. Framgangsmåte og datagrunnlag

Avhandlingen er basert på en kvalitativ følgestudie i perioden 2007-2011 av flyktninger som stod utenfor arbeidslivet og var avhengige av sosialhjelp. Det ble etablert et nettverk av kommuner i Midt-Norge som skulle delta i HUSK-forsøket, og tre av kommunene med litt variasjon i størrelse, infrastruktur og geografisk beliggenhet ble med i dette prosjektet. De ansatte ved sosialtjenestene eller flyktingtjenestene rekrutterte informanter. Kriteriet for utvelgelsen av informanter var at de kom som flyktninger, at de kom før introduksjonsprogrammet ble etablert (før 2004) og var langtidsmottakere av sosialhjelp. Fokuset var spesielt rettet mot at de var langtidsledige og hadde vært avhengige av sosialhjelp over flere år. I den sammenhengen var mitt fokus også rettet mot hvilke tjenester som ble gitt og hvordan tiltaksarbeidet rundt dem ble organisert. Jeg ønsket å fokusere på denne gruppa langtidsklienter fordi de er en gruppe som på mange måter har falt mellom stoler. Siden de kom før introduksjonsprogrammet startet hadde mange fått fragmenterte opplæringsløp innen språk og arbeidskvalifisering. Jeg ønsket å se hvordan velferdssystemene i dag håndterer dette og hvilke tilbud de får for å bidra til at de blir selvhjulpne.

De ansatte som deltok i denne studien hadde flere funksjoner. De var samarbeidspartnere, døråpnere til feltet, nøkkelinformanter og ga individuelle intervjuer. De hadde ulik utdanningsbakgrunn: Fire sosionomer, en lærer, en vernepleier, to samfunnsvitere, en sykepleier og en barnevernspedagog. Noen hadde ledelsesposisjoner, noen hadde jobbet i mange år i ulike deler av sosialtjenesten, mens kun en var forholdsvis nyutdannet. Kommunene som inngår i studien er forskjellige både når det gjelder antall flyktninger, tilgang på arbeidsplasser, organisering av tjenestene m.m. Også størrelsen var ulik (to mellomstore bykommuner og en storby). I den ene kommunen intervjuet jeg seks klienter og fire ansatte (lederen av flyktingtjenesten, en ansatt ved sosialkontoret, en ansatt ved en tiltaksbase, en i organisasjonsledelsen). I den andre kommunen ble to klienter og tre ansatte intervjuet (en ansatt i sosialtjenesten, lederen i flyktingtjenesten og en ansatt i organisasjonsledelsen). I den tredje kommunen ble ti klienter og tre ansatte intervjuet (en ansatt innen voksenopplæringsenheten og to ansatte i sosialtjenesten).

Følgforskning gjennom dialog og samhandling

Følgforskning tar utgangspunkt i en prosess: Man følger en intensjon om noe (i min studie var det fokus på aktiviteter for å endre en gruppe menneskers situasjon fra langtidsklienter til arbeidstakere) og ser på de aktivitetene som gjøres med mål om å få en ønsket virkning. Samtidig som forskeren skal følge et bestemt tiltak, er man innen følgforskning også opptatt av at aktivitetene må sees i sammenheng med kontekst og rammebetingelser på den ene siden, og målsettinger på den andre (Baklien 2004). Det er ikke kun gjennom utprøving og testing av virkemidler at forskning kan bidra til å endre praksis. Også forskningen og fokus på den valgte problemstillingen i seg selv kan skape endring, eller nytt fokus.

For å bli best mulig kjent med feltet valgte jeg å være tilstede over tid, observere og intervju i flere omganger. I intervjuet er fokuset ofte på individet og de subjektive ytringer man får gjennom de individuelle samtaler, mens ved å observere kan man få tilgang til samhandlingsdata. I følge Wadel kan vi skille mellom *har*-data, *gjør*-data og *samhandlingsdata* (Wadel 1991). *Har*-data kan handle om faktorer som inntekt, bolig, arbeid, helse, familie, venner. *Gjør*-data handler om hva individene gjør og med hvem. Spør man om samhandling vil svarene også her være subjektive, mens man kan sikre seg samhandlingsdata ved å snakke med motparten i samhandlinga eller observere samspill mellom individer.

I min studie har jeg både fått *har*-, *gjør*- og *samhandlingsdata* gjennom deltakende observasjon og intervjuer av både flyktninger og ansatte. Jeg hadde mange samtaler med ansatte og klienter underveis, samt de temabaserte intervjuene med en mer formell setting og en større grad av struktur enn de andre samtaler (Holstein og Gubrium 1995; Kvale 1997; McCracken 1988). De ansatte ble intervjuet formelt én gang i tillegg til en rekke naturlige møtepunkt underveis.¹⁷ Det var mange omorganiseringer og annet som gjorde at flere skiftet arbeidsplass eller arbeidsoppgaver underveis. Dette førte til skifte av kontaktpersoner for flere av mine flyktninginformanter. Imidlertid var det kontaktpersonene de hadde i starten av prosjektperioden som ble intervjuet og som er med i denne studien.

¹⁷ Jeg var på flere kommunebesøk før studien og vi hadde flere uformelle treffpunkt og samtaler.

Deltakende observasjon er en metode hvor en kan studere sosiale praksiser i de sammenhengene de naturlig forekommer, man kan komme tett på menneskene man vil studere, og til dels delta sammen med dem i deres sammenhenger (Fangen 2004). Det er en rekke ting man må tenke igjennom før man starter, og man må være bevisst at man i observatørrollen kan møte forskjellige utfordringer, uforutsette ting og uforutsette følelser (Moltu 2004). Jeg brukte lang tid på forberedelser før jeg startet feltarbeidet og hadde flere møter med kommunene på forhånd. Jeg besøkte tjenester og opplæringsarenaer, fikk innføring i hvordan tjenester var lagt opp, hvor mange langtidsklienter med flyktningbakgrunn de hadde, og diskuterte med de ansatte hva som var deres utfordringer og hva som ville være mest hensiktsmessig å fokusere på i prosjektet. Jeg gjorde en forstudie ved at jeg observerte en gruppe på et kvalifiseringstiltak i flere dager før jeg begynte den egentlige datainnsamlinga noen måneder senere. Dette ble avgjørende for hvordan jeg la opp min studie. Jeg fikk med dette et innblikk i feltet, ble godt kjent med tiltaksstedet og de ansatte og fikk forberedt min studie og mine spørsmål mer i detalj. Jeg har tidligere arbeidet innen flere deler av sosialtjenestefeltet og kjente en del til praksisfeltet innenfra, men hadde nå en annen rolle ved at jeg skulle observere dem. Jeg opplevde at de ansatte ønsket velkommen at noen kom utenfra og så spesielt på deres arbeidsområde og de utfordringene de møtte. Flere beskrev at de jobbet mye alene med denne gruppa og erfarte at flere etater dyttet ansvaret over på dem som var «innvandrerspesialistene» i kommunen. Enkelte ansatte fortalte at de opplevde at deres arbeid kom i fokus og ble mer sett av kollegaer og overordnede når det kom besøk fra forskere utenfra til kommunen som var interessert i jobben de gjorde.

Observasjon og intervjuer

Den primære observasjonen i studien foregikk i løpet av fire oppstartsuken av et kvalifiseringstiltak for gruppa langtidsledige innvandrere. Observasjonen foregikk i kurslokalet og ellers der gruppa oppholdt seg. I starten prøvde jeg å plassere meg litt i bakgrunnen i klasserommet slik at jeg ikke satt som en av deltakerne i gruppa (jeg var verken en av deltakerne på kvalifiseringskurset eller en av de ansatte). Imidlertid ble jeg etter hvert en del av gruppa som «forskeren». Noen ganger glemte de at jeg var der og andre ganger ble jeg innlemmet i diskusjoner der det måtte passe. En teaterpedagog som

var inne i gruppa i to dager ønsket ikke å ha noen passive observatører i rommet, men forventet lik deltakelse av alle som var tilstede. Dermed ble jeg dratt med på lik linje med de andre og gjorde ulike øvelser og rollespill. Dette ga meg innsikt i hvordan det var å være en del av gruppa og jeg fikk kjenne på kroppen hvordan noen av prosessene virket. Jeg skrev feltnotater og refleksjoner underveis både om det jeg så, refleksjoner rundt det å være en deltakende observatør og andre assosiasjoner. Flere av disse notatene ble forløpere til analysen. Disse observasjonsdataene framstilles ved at jeg gir beskrivelser av situasjoner og dialoger mellom deltakere i gruppa og når jeg observerer de ansattes aktiviteter, hva de sier og hva de gjør. I artikkel II (Arbeidskvalifisering blant langtidsledige flyktninger) har jeg beskrevet enkelte situasjoner i samhandlingen mellom de ansatte og deltakerne, og har brukt disse observasjonene i diskusjoner av tiltak og treffsikkerhet.

Den største delen av dataene er intervjudata. De ansatte ble intervjuet formelt en gang, og spørsmålene handlet blant annet om organiseringen av arbeidet, deres arbeidsmetoder, hvem deres klienter var, hvordan de så for seg klientenes muligheter i arbeidslivet, utfordringer i arbeidet med denne gruppa, men også muligheter de så i forhold til hvordan arbeidet burde organiseres.

Alle de atten flyktninginformantene skulle intervjues tre ganger i løpet av tre år. Selv om de underveis kom til å flytte fra kommunene de bodde i, var planen at de skulle være med i hele perioden. De skulle melde fra om skifte av adresse eller telefonnummer slik at jeg kunne følge den enkeltes løp uavhengig av tilknytning til kommune eller velferdskontor. Jeg fikk tak i alle atten informantene fram til to år ut i studien. Etter tre år (siste intervjurunde) var det seks som ikke deltok. Fem klarte jeg ikke å komme i kontakt med: De telefonnumrene jeg hadde var ikke i bruk og brevene jeg sendte dem kom i retur fra posten. De hadde flyttet, og hverken nytt telefonnummer eller adresse var registrert på nettet. Noen hadde antydnet at de kom til å flytte etter hvert, helst til større byer på Østlandet. Et par nevnte at familien følte seg tvunget til å flytte til utlandet for å finne arbeid. Etter noen år var antagelig avtalen de hadde gjort med meg i forhold til deltakelse i forskningsprosjektet glemt eller noe de ikke vektla. En sjettede flyktninginformant la vekt på at det primære målet for ham med å delta i prosjektet var å

få fortalt sin historie og om hvordan han hadde det i Norge. Han ville at hans historie skulle nå ut til flest mulig. Han var sint og uttrykte stor mistillit til systemet i Norge. Samtidig uttrykte han skepsis til at jeg var den jeg utga meg for å være (han lurte på om jeg representerte politi eller UDI), men etter at vi hadde pratet en stund og jeg fortalte målsettingen med prosjektet og at jeg var forsker fra universitetet, roet han seg. Likevel uttrykte han igjen mistenksomhet da jeg tok kontakt det andre året: Han holdt mulighetene åpne for at jeg var en annen enn jeg ga meg ut for å være. Mistilliten førte til at vi droppet å treffes en tredje gang. Det ble en umulig situasjon å ha en åpen samtale i et slikt klima. Mistenksomhet til forskeren og offentlige personer generelt er også behandlet i artikkel IV.

Det første intervjuet med langtidsklientene varte i en til to timer. De neste intervjuene var litt kortere, og flere ble tatt over telefon. I disse oppfølgingsintervjuene var temaene en videreføring av det første intervjuet og den informasjonen som ble gitt der. Intervjuene skulle innom tema som jeg hadde bestemt på forhånd. Temaene handlet både om fortid, nåtid og framtid (se intervjuguiden i vedlegg). Stikkord for det som ble tatt opp under intervjuene er livet i opprinnelseslandet, skolegang, arbeid og økonomi, flukten, møtet med Norge, hjelpeapparat, nærmiljø og arbeidsliv og planer for framtiden.

Intervjuene var semistrukturerte og aktive (Holstein og Gubrium 1995; Kvale 1997). Jeg informerte om de tema vi skulle dekke i løpet av intervjuet, men intervjuet var mer preget av dialog enn av spørsmål og svar. Med enkelte var det flere treffpunkt utover intervjuene der vi snakket sammen i mer uformelle settinger. Ved å beholde kontakt over flere år fikk jeg et bedre grunnlag for å bli kjent med dem og følge hva som skjedde over tid. Jeg fikk høre klientenes planer og mål, men også se utfallet av disse. Noen hadde planer om at de skulle ta norsktest, starte utdanning osv. I intervjuet etter et, to eller tre år var ikke planene realisert og det dukket opp ulike forklaringer: «*De har ikke det studiet i denne byen, og jeg kan ikke flytte*», «*jeg er for syk til å ta den utdannelsen nå*», eller «*de bare utnytter oss på praksisplassene*». Jeg fikk med andre ord følge deres prosess, og ikke kun ha data fra en enkelt «dagsform». Nye møter ga nye

muligheter og nye innfallsvinkler, og ny informasjon som kunne forklare deres situasjon. På denne måten fikk jeg tilgang til større deler av historien deres.

Tillitsbyggende arbeid er svært viktig i oppstarten av et følgeforskningsprosjekt (Baklien 2004). Ofte er gjentatte møter og mye tid nødvendig for å bygge den tillit som er forutsetningen for en god dialog. Forskers bakgrunn eller måte å være på påvirker det tillitsskapende arbeidet. Jeg opplevde at min bakgrunn som norsk/gresk virket inn på tilliten til meg og bidro i de fleste tilfeller til at flyktninginformantene åpnet seg. Informantene antok at jeg så Norge fra et annet perspektiv enn kun innenfra, og de kunne si «*du vet jo, nordmenn er slik og slik*». Andre var skeptiske, spesielt en informant som nevnt tidligere signaliserte at jeg kanskje var en slags «undercover» (jfr. artikkel IV om mistenksomhet etc.). Fortrolighet med forskningsfeltet har både fordeler og ulemper (Kjørstad 2008). Fordelene er mange, for eksempel kjenner man til hvordan det ser ut «innenfra» siden man er i et kjent landskap. Det gir et unikt utgangspunkt for inngang og forståelse, faktisk mener enkelte at forskning på et ukjent felt kan bli for fjernt, at man kanskje aldri får skikkelig tilgang til det (Beresford 2003; Jenssen 2009). Samtidig kan det være fallgruver ved egen nærhet man bør være seg bevisst. Det kan være at man er så innforstått med tema at man ikke lytter godt nok til hva som egentlig blir sagt. For eksempel oppdaget jeg mens jeg hørte på egne intervjuopptak fra ansattintervju at jeg et par ganger ikke fulgte opp et viktig tema, sannsynligvis fordi jeg trodde at jeg visste og forstod hva de skulle si i videreføringen. Jeg var kanskje ikke alltid like aktivt lyttende, men ble heller en engasjert samtalepartner. Å være samtalepartner kan skape en god dialog og relasjon i intervjuet, samtidig kan man gå glipp av deler av fortellingen deres om man ikke lar informanten få snakke ut. Uansett vil antagelig intervjuere alltid gjøre «feil», og en vanlig feil er at intervjuer blir for opptatt av seg selv og det hun har planlagt å gå igjennom (Widerberg 2001).

Livsløpsperspektivet

Mot slutten av det første intervjuet tegnet klientinformantene en *livslinje*, en graf med en y-akse (tilfredshet) og x-aksen (tid, fra tidlig barndom til framtid). Jeg var inspirert av boken *Methods of Life Course Research* (Giele og Elder 1998), og metoden ble brukt som et supplement i intervjuet. De fleste tegnet selv, noen ønsket at jeg skulle tegne

mens de fortalte, og et par ønsket å prate om de tema som opptok dem *uten* å bruke denne metoden. Dette er en metode som setter i gang et slags minnearbeid ved at man blir nødt til å beskrive følelser knyttet til fortid, nåtid og framtid, og flere har brukt denne eller tilsvarende metoder aktivt i sin forskning.¹⁸ Tema som intervjuet ikke hadde vært inne på tidligere, kunne nå bli brakt opp for refleksjon. Gjennom å bruke livslinjen som et oppsummerende grep i intervjuet opplevde jeg at det ble et dypere og ærligere intervju. Mens de tegnet og framstilte livet grafisk ble de også mer nyansert i sin framstilling av sin situasjon. Det som de selv hadde mest lyst til å snakke om i sitt livsløp ble her bragt på banen, og viktige hendelser som for eksempel møtet med Norge ble tydeligere. Mange hadde høye forventninger, men møtet førte til skuffelse; dette uttrykte seg ved at grafen gikk brått nedover. Likevel opplevde jeg at mens de tegnet linjen ga de uttrykk for mer håp enn de hadde gjort tidligere i intervjuet. Å se sitt liv grafisk framstilt, ga et slags metaperspektiv, og virket motiverende for å kjempe for framtiden for seg selv og sin familie. Ifølge Giele and Elder (1998) tar denne metoden hensyn til sammenkoblingen mellom de ulike periodene i livsløpet, og gir både historie og kontekst stor betydning i forståelsen av hvordan folk forklarer nåtida.

Erfaringer ved bruk av denne metoden er beskrevet ytterligere i artikkel I. i Artikkelen behandler hvordan livslinjemetoden kan være nyttig i en intervjusetting og tydeliggjør hvorfor denne metoden kan bidra til å forstå både reaksjonsstilene og de strategiene reaksjonsstilene speiler. For det første kan bruk av en slik metode hjelpe forskeren til å fange en helhet, et forløp forut for intervjutidspunktet og en tenkt framtid. For det andre kan det bidra til at intervjupersonen deler andre ting som kanskje ikke ville kommet opp ved spørsmål og de selv får noen aha-opplevelser underveis. Det som kom fram i intervjuene før vi tegnet livslinjen var preget av der de var der og da. Gjennom livslinjen kom nyansene fram. Gode eller vonde minner kom som bølgedaler i et helt liv framstilt i en linje. Viktige hendelser i livet fikk plass, hendelser som kanskje ikke hadde dukket opp ved kun bruk av den temabaserte guiden. Det ble en større nærhet i intervjusettingen. Denne metoden viser også at livet og det som skjer ikke er statisk, men består av oppturer og nedturer og hendelser som setter spor. Innimellom er det mange hverdager.

¹⁸ Se blant annet Berg (2010), Berg og Lauritsen (2009) og Widerberg (1995).

En slik metode viser informanten i et *livsløpsperspektiv*. Dette livsløpsfokuset er også interessant i forhold til å drøfte forskjellige strategier ved arbeidsledighet. Hvor man er i livet vil farge hvilke strategier man bruker eller reaksjoner man har på hendelser og motgang. Har det noen som helst betydning om man begynner å nærme seg pensjonsalderen eller om man er i starten av sitt yrkesliv? De unge har kanskje ikke rukket å miste motivasjonen, siden de fortsatt ser en framtid i arbeid foran seg. En som er over femti med helseproblemer kan kanskje ikke se for seg et lengre utdanningsløp for å komme i arbeid. De vil legge mer vekt på at de har hatt et langt liv og at de snart er for gamle til å stå i arbeid. Samtidig er det ikke så enkelt. Studier har vist at eldre føler seg marginaliserte og at tiltakene «overser dem» og deres ønsker om å bli tilbudt kvalifisering og arbeid (Ask 2011; Lind og Molland 2011). Eldres marginalisering fra arbeidsmarkedet kan sammenlignes med forholdene rundt innvandrerkvinner og arbeidsmarkedet nevnt tidligere. Kvinnene ble på en måte fredet. Man antok at kvinner helst ville være hjemme med barn og at det viktigste var å få mannen ut i arbeid (Håpnes og Berg 2004). På samme måte er for eksempel introduksjonsprogrammet kun for de under 55, noe flere har uttrykt som uheldig (Ask 2011; Lind og Molland 2011). Livslinja og et fokus på hele livsløpet gir en påminnelse om at måten vi mestrer utfordringer på, kan påvirkes av hvilke faser i livet man befinner seg i. Det handler om forventninger til livet, men også tidligere erfaringer. Selv om eldre ofte oppleves som marginaliserte i enkelte sammenhenger, vil det antagelig være mer naturlig å akseptere langtidsledighet når man har passert seksti, enn om man opplever det samme når man er i trettiårene.

Ved bruk av livslinja kom det tydeligere fram hva de har slitt med, deres opp- og nedturer. De aller fleste la vekt på at de tenkte positivt om framtiden, men noen få opplevde at alt så bare svart ut. Den eneste exitmuligheten for et par av dem som så mest svart på tilværelsen i Norge var at det en dag skulle bli fred i opprinnelseslandet slik at de kunne vende tilbake.

Flyktninginformantene

Informantene er presentert på ulike måter i avhandlingen. I noen artikler er klientenes stemmer framhevet, i andre er det de ansattes stemme. Når det gjelder

flyktninginformantene har jeg i artikkel I presentert deres strategier for mestring og håndtering av situasjoner, i artikkel II har jeg presentert ti av informantene med vekt på deres kvalifiseringsprosess, i artikkel III har jeg presentert to case som kan illustrere spennvidden i denne gruppens erfaringer og bakgrunn, og i artikkel IV har jeg presentert noen av informantene i forhold til forventninger til forskningen. Artikkelformatet setter noen grenser som kan oppleves som hemmende, men også disiplinierende i forhold til å spisse de sammenhengene som trer fram. Samtidig blir ikke alle relevante data synliggjort, men de ligger der som implisitte faktorer. Jeg vil derfor presentere og utdype hvem utvalget var, hva vi tok opp under intervjuene og informantenes betraktninger over egen situasjon.

Flyktninginformantene som var med i studien var plukket ut på bakgrunn av visse kriterier (langtidsledige, sosialhjelpsmottakere, bodd lenge i Norge). En som skiller seg ut er «Hamid» som er beskrevet i artikkel III. Han er ikke en typisk langtidsklient hvis han sammenlignes med de andre sytten, siden han i de første årene i Norge hadde en del arbeid som tolk og morsmåslærer. Likevel opplevde han at han fikk stadig mindre å gjøre og til slutt stod han helt uten arbeid, noe som resulterte i at han ble deprimert. Årsaken til dette var primært, ifølge Hamid selv, at det var færre med hans språkbakgrunn som bosatte seg i kommunen. Han antyder at det også handler om en generell diskriminering av flyktninger i arbeidslivet. En annen som skiller seg ut er en i utvalget som ikke har flyktningbakgrunn men har innvandret på annen måte. Denne personen er likevel med som informant fordi hun var deltaker på det tiltaket der hele gruppa på ti deltok som informanter til denne studien. Hun hadde fått plass på tiltaket fordi hun hadde mange like utfordringer som deltakerne med flyktningbakgrunn: Vansker med å komme inn på arbeidsmarkedet, avhengighet til sosialtjenesten, forholdsvis svake norskkunnskaper (gjaldt ikke alle), lite formalkompetanse (gjaldt ikke alle) og lite nettverk som kan bidra til at man kommer i arbeid.

Ved studiens start var de mellom 30 og 50 år og de kom til Norge mellom 1990 og 2002. Det var 12 kvinner og 6 menn. Sju hadde kommet som asylsøkere, seks via familiegjenforening med flyktning, fire kom som overføringsflyktninger og en innvandret på annen måte. De kom fra Afghanistan, Iran, Irak, Vietnam, Thailand, El

Salvador, Etiopia, Sudan og Somalia. En kvinne fra Irak forteller om gode liv før krigen og urolighetene begynte:

Før var livet i hjemlandet helt bra. Fra en dag til en annen skiftet tilværelsen. Vi hadde hatt alt vi trengte i butikkene, neste dag hadde vi ingenting. Det forverret seg etter Golfkrigen. Vi hadde ingen strøm, ingen vann. Så var det boikotten som førte til at vi ikke hadde noen ting. Det var som å leve i et fengsel. Første tida hadde vi ikke strøm og vann i 4-5 måneder. Så begynte Saddam å angripe kurdere. Vi flyktet til grensen mot Iran (...) Nå er det den verste tida i Kurdistan, det er borgerkrig i Irak. Før var vi mange kulturer som levde sammen i fred og harmoni. Nå er det borgerkrig, den verste sorten av alle kriger (...) Mannen min måtte flykte da jeg var gravid i fjerde måned. Vi så ikke hverandre på 3 ½ år. Barnet vårt var 3 år da hun så sin far for første gang. Det var svært vanskelige år den gangen.

Også en kvinne fra Afghanistan forteller om store kontraster, om en fin barndom og et lykkelig liv fram til krigen begynte. Mannen ble drept i krigen og hun måtte som alenemor prøve å klare seg så godt hun kunne. Dette var vanskelige år, hun måtte flytte på seg svært ofte, og etter noen år i et naboland fikk hun opphold i Norge. Selv om det endelig ble trygt, bød livet i Norge på andre utfordringer i starten. Etter flere år i Norge oppsummerer hun:

Da jeg kom og barna var små var det mye vanskeligere. Nå er jeg frisk, glad, barna er store. Men hele tiden tenker jeg på jobb: Hvorfor får jeg ikke jobb?

I Norge har de alle deltatt på ulike kurs eller tiltak tidligere: Språkkurs, språkpraksis, truckførerkurs og andre typer kurs. De fleste har hatt liten eller ingen erfaring med arbeidslivet de siste årene i Norge, men noen har vært korte perioder i jobb eller i praksisutplassinger tidligere. En kvinne fra Irak setter ord på frustrasjoner knyttet til praksisplasser:

Jeg har lyst til å jobbe i skole eller i barnehage. Jeg er veldig interessert i barn. Jeg blir veldig glad hvis jeg får jobb i barnehage. Men jeg håper på fast jobb,

ikke «tullejobb». Det vil si at du er i en kort periode i en jobb og etterpå «ha det bra».

Også en kvinne fra Afghanistan har opplevd at det er vanskelig å få jobb, og det de blir tilbudt er praksisplasser:

Som flyktning blir man veldig glad når man begynner i praksis. Man tror det blir jobb å få og at de får fortsette. Etterpå får man høre at det ikke er mer. Man blir veldig lei seg da.

Flere hadde arbeidserfaring fra opprinnelseslandet: Elleve hadde hatt full jobb, to hadde litt arbeidserfaring, tre hadde vært hjemmearbeidende og to hadde ingen arbeidserfaring siden de var svært unge da de flyktet. Til sammen hadde de jobbet som sveiser, bilmekaniker, helsearbeider, lærer, butikkmedarbeider, renholdsarbeider og ingeniør. Noen hadde arbeidserfaring fra flere yrker i opprinnelseslandet. De synes det er svært utfordrende å ikke ha arbeid i Norge, og mange føler at de har prøvd alt:

Det er vanskelig for oss. Når de ser på navnet, er de ikke interessert i hvilken bakgrunn vi har. Er de innvandrere, sier de nei. (mann fra Afghanistan)

Jeg tenker, ser meg rundt og på min mann som ikke får jobb og da blir jeg skuffet. Jeg tror aldri at jeg kommer til å få fast jobb. (kvinne fra Irak)

Seks informanter hadde utdanning på universitets- og høgsolenivå fra opprinnelseslandet, én hadde et yrkeskurs i tillegg til ungdomsskolen, fem hadde videregående skole, tre hadde ungdomsskole, én hadde barneskole, og to var uten skolegang. En kvinne fra Afghanistan forteller:

Jeg hadde utdanning fra universitetet og jobbet to år som førskolelærer før jeg kom til Norge, men Taliban gjorde det ulovlig for kvinner å jobbe og ta utdanning. Når de kom til makta, måtte jeg derfor slutte i jobben. Det var allerede 7-8 år før vi kom til Norge. Dessverre har jeg ikke papirene på utdannelsen. Må i så fall dra tilbake selv for å få tak i dem, men jeg tror ikke de eksisterer lenger. Det var svært farlig å ha slike papirer liggende hjemme under

*Taliban. De kunne drepe deg hvis det fantes papirer på at du hadde jobbet.
Derfor brente vi alle papirer vi hadde liggende hjemme.*

Noen har papirer, men opplever likevel at deres kvalifikasjoner ikke teller i Norge. En kvinne fra Irak forteller:

Jeg har en juridisk høyskoleutdanning fra hjemlandet og jobbet som sekretær i fire år før jeg flyktet til Norge. Men her i Norge? Jeg kan ikke si jeg vil jobbe der og der, jeg har jo ikke utdanninga mi herfra, så det er ikke realistisk.

Det er et problem som har vært påpekt av flere: Lange og kronglete godkjenningsordninger gjør at flere gir opp fordi man ofte må begynne helt på nytt. En mann fra Iran forteller:

Det er tragisk i dette samfunnet. Jeg hadde nesten doktorgrad og måtte begynne på videregående skole! Tenk deg! Måtte ta masse videregående fag!

Jeg er trist fordi jeg ikke får bruke kunnskapen og kompetansen min her. Må begynne helt på nytt.

Fjorten av atten i utvalget har barn. Noen hadde med barn da de kom til Norge, og mange har fått flere barn eller fått barn først etter at de kom til Norge. Seks var gift og sju var skilt. Alle skilte har blitt det etter at de kom til Norge. De fleste av de skilte kvinnene (seks) er enslige forsørgere, og noen av barna har lite eller ingen kontakt med sine fedre. For de enslige forsørgerne kan det være vanskelig:

Vi kom til Norge for trygghet, men har ikke trygghet her heller. Uten jobb og med fire barn er man ikke trygg. Et land som Norge er veldig dyrt. Barna vokser, de trenger mye. Økonomien her blir veldig viktig. Jeg er bekymret for fremtiden og økonomien - hele tiden. Hver dag tenker jeg på hvordan jeg skal betale alle regningene. (kvinne fra Irak)

At så mange i utvalget er kvinner handler om at mange var med i Ny sjanse, og Ny sjanse var en ny start for de som hadde vært lenge utenfor arbeidslivet. Kvinner har som vi har sett tidligere i stor grad vært «fredet» fra kvalifiseringsregimet tidligere, og

mange har vært opptatt med fødsler, barn og omsorgsoppgaver de første årene i Norge, noe som har gitt dem mindre kvalifiseringsfokus i Norge (se for eksempel artikkel 2).

Mange forteller at de er lite integrert blant nordmenn. En mann fra Afghanistan forteller:

Vi er lite integrert her. Vi kan ikke integrere oss selv, vet du. I så fall med hvem? Og hvordan? Jeg kan ikke ta tak i nordmenn (viser at han fanger og holder fast noen) på veien og snakke med dem.

Noen forteller at de angret på at de kom til Norge, da de hadde sett for seg noe helt annet. De var kjent med Skandinavia og velferdssystemene her, men opplevde dette annerledes i praksis. En mann fra Iran forteller:

Det var dumt jeg kom til Norge – mitt paradisi ble et helvete. Jeg er som en tigger her. Jeg var en mann med mange muligheter.

Han beskriver møtet med Norge og velferdsstaten som en labyrint der man må krangle seg framover med det offentlige velferdsapparatet:

Vi innvandrere har lite energi og lavt batteri. Vi skulle få bruke det riktig – ikke på krangling. Vi har problemer med integrasjon. De lager en labyrint for oss; innvandrere vet ikke hvor de skal gå. Jeg får disse brevene, vedtakene, og jeg skjønner ikke hva som står der. Men jeg har ingen å prate med som kan hjelpe meg (...) Jeg sa til broren min i telefonen: «Jeg skulle ønske jeg var i iransk fengsel, ikke her». Jeg kan ikke reise tilbake, vet du, og de kan ikke komme hit.

Det er sterke historier, men midt oppe i vanskelighetene formidler de optimisme. Flere av informantene snakker om gode nettverk, enten i moskeen eller med andre familier i tilsvarende situasjon i Norge. Og mange er optimistiske i forhold til barna. Selv om de selv har problemer med å komme i kontakt med nordmenn, sier de fleste at barna trives og er godt integrerte i nærmiljøet. Noen forteller om deres voksne barn som har flyttet hjemmefra og har begynt å studere. En forteller om en datter som har stiftet familie med en norsk mann. I et par eksempler forteller de at barn som har arbeidsinntekt i noen situasjoner har hjulpet dem økonomisk.

Gjennom å følge dem over tid fikk jeg innblikk i prosessene de var igjennom og de aktivitetene og hendelsene som foregikk i livene deres. Livet leves, og noen opplevde kriser av ulik art i perioden som bidro til å endre kursen eller legge planer på vent. Jeg registrerte at de som la stor vekt på diskriminering fortsatte med å legge vekt på dette, de som uttrykte stor grad av mistillit til det offentlige hadde fortsatt liten tillit. Det var ikke stor endring i verken situasjon, følelser rundt eller strategier i løpet av de tre årene. En endring som kan nevnes er at enkelte som var optimistiske i starten uttrykte at de mistet motet og ble mer skeptisk til om den bistanden og tiltak de fikk gjennom det offentlige faktisk hjelper dem til å komme nærmere arbeidslivet. Et nedslående resultat er at i løpet av de tre årene var det kun én av atten som hadde kommet i fast og fulltids arbeid, en jobbet sporadisk som sjåfør og en var lærling. Noen fikk avdekket helsemessige utfordringer og dermed var to til tre over i oppfølging og ytelser tilpasset deres situasjon. De resterende var fortsatt helt uten arbeid, under kvalifiseringsprogrammet i NAV. Av de seks som ikke er med i siste intervjurunde er det heftet noe usikkerhet, men to av dem inngår i dette resultatet i forhold til *jobboppnåelse*: Det er lærlingen som antagelig fortsatt er lærling (men ikke bekreftet), og sjåføren er antagelig fortsatt sjåfør i perioder (heller ikke bekreftet). To som antagelig flyttet til utlandet vet jeg ikke noe om, og den siste kan jeg på bakgrunn av prosessen etter to år si med stor sannsynlighet fortsatt er utenfor arbeidslivet. Det som kjennetegner de fleste er at de fortsatt er i runddansen.

Når ble tolk brukt?

For å få til en likeverdig dialog må partene ha et felles språk de kan kommunisere gjennom, og skal man intervju noen med annet morsmål enn forskerens eget må man ta stilling til om tolk skal innkalles. Dette valget må bygge på en konkret avveining både av formålet med samtalen, metoden man bruker, og graden av språkkunnskaper. Denne avveiningen er ofte ikke enkel, og flere studier har påpekt stort underforbruk av tolk i Norge i møte mellom hjelpeapparat og brukere med minoritetsspråklig bakgrunn (Berg 2011; Berg og Söderström 2012; Jareg og Pettersen 2006; Kale 2006; Söderström 2011; Söderström m.fl. 2011; Sørheim 2000).

Alle flyktninginformantene i denne studien hadde lang botid i Norge, og de fleste kunne føre en lengre samtale på norsk. Likevel var det stor forskjell på ordforrådet, forståelse og kunnskaper i norsk. Jeg brukte tolk i tre tilfeller hvor det viste seg nødvendig for å kunne føre en noe lengre og mer omfattende samtale som et intervju er. I to grensetilfeller valgte jeg å gjennomføre intervju uten tolk. Selv om vi klarte å gjennomføre intervjuet, merket jeg underveis at det hadde vært bedre med tolk tilstede slik at jeg kunne ha utdypet spørsmålene og svarene bedre. Jeg oppsummerte alltid underveis i intervjuene for å sjekke om jeg hadde forstått hva som ble sagt, og jeg måtte i noen tilfeller gjenta mine spørsmål og reformulere dem på ulike måter. På denne måten ble det nerve og aktivitet i samtalen, da begge parter jobbet for å få en felles forståelseshorisont (Holstein og Gubrium 1995). Ti av de atten jeg intervjuet ble jeg spesielt godt kjent med og så hvordan de fungerte verbalt siden jeg hadde observert kurset de deltok i på forhånd. Enkelte fungerte språklig godt i gruppa, men da de kom i intervjusettingen viste det seg at de ikke helt forstod eller klarte å svare på spørsmålene på norsk. Andre kunne se ut som om de ikke fikk med seg hva som foregikk i plenum, mens da de kom i den rolige intervjusettingen ble det klart at de forstod og hadde et større ordforråd enn først antatt. Uansett forutsetter disse samtaler at man har god tid, rolig tempo, tydelige og enkle setninger og bruk av mye kroppsspråk. Det vil si at man må «lytte» og « snakke» med alle sansene for å kunne forstå hverandre.

En tolk kan påvirke fortroligheten i samtalen. Jeg har opplevd fortrolighet i samtaler med kvinnelige informanter der de tar av hijaben og snakker på eget initiativ om emner som kan være vanskelige å snakke om med en tredjeperson tilstede. Ofte er språkgruppene små, og tolken kan være en person de kjenner til. En skepsis til tolk kan handle om tidligere (dårlige) erfaringer og en følelse av manglende tillit til tolken (Berg 2010, 2011; Røkenes 1995). Samtidig påpekes det at tolk vil være helt avgjørende for å få overført budskap mellom mennesker som mangler felles språk (Jareg og Pettersen 2006).

Opptak og transkribering av observasjons- og intervjudata

Det er et forholdsvis sterkt fokus på og forventning om bruk av opptak innen kvalitative metoder, og det kravet kan forklares med den sterke posisjonen naturvitenskapelige

tradisjoner har. I den forståelsen kan det virke som om data i opptak får større troverdighet fordi det minsker graden av forskerens subjektive fortolkning; man har på en måte registrert en kjerne av kunnskap og gjenforteller denne *akkurat slik den er* (Gubrium og Holstein 1997). Intervjuene bør aller helst tas opp på bånd for da kan de transkriberes og på bakgrunn av dette gjengi intervjuene så eksakt som mulig, ifølge Holstein og Gubrium (1995). Er ikke dette mulig å få til, må man skrive ned detaljerte prosessnotater fra intervjuet, noe som må gjøres så raskt som mulig etter intervjuet (ibid.). Et minus med ikke å ha intervjuene i opptak, er at ingen andre enn de som er til stede kan sjekke hva som blir sagt, og materialets transparens blir da svekket (Dahler-Larsen 2002). Et annet argument for bruk av opptak, er at da kan man slappe av i intervjuet og ikke være redd for at man går glipp av viktig informasjon. Man har også mulighet til å oppdage stadig nye nyanser ved å lese det transkriberte materialet og høre igjennom opptakene flere ganger. Intervjuene med de ansatte i min studie ble tatt opp på bånd, og det handlet primært om typen informasjon, mengden av informasjon, taletempoet og at opptakeren ikke ble sett på som en trussel eller fremmedelement.

Alle intervjuene med flyktninginformantene (unntatt ett) ble gjort uten bruk av opptaker. Min begrunnelse for ikke å bruke opptaker handler blant annet om tidligere erfaringer i forhold til informanters forståelse for bruk av opptaker og hvordan dette kan påvirke tilliten. Mange av informantene har flyktet fra krig og konflikter og noen har opplevd forfølgelse, fengsling og mye utrygghet. Et intervju på bånd er per definisjon bevismateriale. Norsk taushetsplikt og tro på mitt ord om konfidensialitet, anonymisering og makulering, vil kanskje oppfattes som et løfte uten garantier. En annen grunn til at jeg ikke brukte opptaker var at mange ikke hadde så stort ordforråd på norsk. Uansett var det ikke formuleringene jeg var ute etter, men innholdet og meningen i det de sa. Det var alltid tid til å skrive ned gode sitater der og da. I et tidligere prosjekt blant innvandrereforeldre med barn med lærevansker, opplevde jeg at opptakene ikke ga mer informasjon. Selv ved bruk av tolk var svarene enkle, og transkriberingen fra opptak opplevdes bare som merarbeid. Stort sett det samme som ble transkribert fra opptaket etter intervjuet, ble notert ned på min blokk under intervjuet. Jeg vil hevde at de utskrevne intervjuene i denne studien framstiller intervjuene tett opp til hvordan intervjuene utviklet seg i hvert enkelt tilfelle. Teknikker som kjapp notering og pauser i

intervjusituasjonen, slik at viktige sitater kan skrives ned, har fungert godt i dette prosjektet. Jeg brukte heller ikke opptaksutstyr når jeg deltok i grupper og observerte i klasserommet, men jeg noterte og beskrev hva jeg så underveis, eventuelt rett etter en situasjon der jeg opplevde at det var noe viktig å få ned på papiret. Ulike måter å gjøre dette på er godt beskrevet av andre.¹⁹ Uansett hva som anses som det beste i metodelitteraturen, krever bruk av opptaksutstyr at informanten går med på det og at det er en grunnleggende tillit i situasjonen.

Analysearbeidet

Analysearbeidet er en prosess som går gjennom hele forskningsprosessen. En kan si at analysen begynner og struktureres allerede gjennom de spørsmålene som blir stilt under intervjuene. I intervjuguiden hadde jeg spørsmål ut i fra hva jeg ønsket å vite noe om, grovorganisert i fortid, nåtid, framtid. Jeg organiserte dataene tematisk; noe ut i fra de spørsmålene som lå i intervjuguiden, men også tema som dukket opp i intervjuene. I utgangspunktet hadde jeg gått forholdsvis åpent og eksplorerende ut. Jeg hadde ikke førende hypoteser på forhånd, men heller mange spørsmål jeg var nysgjerrig på. I analysearbeidet brukte jeg noen av de mest sentrale spørsmålene fra intervjuguiden, men også informantenes *vesentlige* temaer, det vil si de tema som trer fram og gir mening ut over intervjuguidens temaer (Kvale 1997). Jeg dro ut essensen, og dette ble sammenstilt og diskuteres opp imot relevant litteratur og tilnæringsmåter. Jeg har også utviklet noen typologier/idealtyper av informantenes strategier eller reaksjonsstiler. Ifølge Sohlberg og Sohlberg (2001) er ikke idealtyper en representativ avspeiling av virkeligheten, men en forenkling og klassifisering av data som et verktøy i analysen (se artikkel I).

Mitt utvalg består av atten klienter og ti ansatte og mine funn kan neppe generaliseres siden det er ikke-representative data, men de kan stå som *representasjoner*, noe som kan representere andre lignende tilfeller (Ragin 1994). Man kan dermed trekke slutninger utover disse enkeltstående tilfellene siden prosesser som avdekkes trolig vil være virksomme i andre tilsvarende tilfeller (Ragin 1994; Ragin og Amoroso 2011; Rogstad 2000).

¹⁹ Se for eksempel Kvale (1997) og Berg (2010).

Selv om analysene skapes i felleskap gjennom samtaler og dialog, er det til syvende og sist jeg som forsker som har hatt hovedansvaret for det som blir skrevet og publisert i etterkant. Jeg hadde en ambisjon om at forskningen skulle komme til nytte, og for at også de jeg forsket på skulle oppleve det på denne måten var det viktig å komme i god dialog med dem (Lundeby 2008; Söder 2000). Dialogen mellom ansatte, klienter og forsker foregikk gjennom hele studien, og dialogen har derfor også preget analysen. Dialogen gir både et inntak til å forstå og fortolke de utforskedes opplevelse av sin situasjon, for i neste omgang å bringe fortolkningen og analysene tilbake til dem (Baklien 2004). Dette ble mulig i dette prosjektet siden det var lagt opp til flere møtepunkt. I tillegg til møter og muntlige utvekslinger, leste enkelte praktikere tekster basert på analyserte data og ga tilbakemelding underveis i prosjektet. Likevel var det til syvende og sist jeg som gjorde de endelige fortolkningene som jeg presenterer både skriftlig og muntlig. Det handler om hvilke spørsmål som stilles, hva man ønsker å forske på, hva man velger å trekke ut som viktig osv. Det ligger mye makt også i denne utvelgelsesprosessen. Å vise at man er bevisst forholdet mellom forskers makt og dataframstilling er avgjørende for forskningens troverdighet. Samfunnsforskning handler med andre ord mye om det å skrive, og allerede fra idéstadiet skrives og noteres det, feltnotater skrives ned, det transkriberes og resultatet kommer som regel i skriftlig form (Fuglestad 1997; Moltu 2004). Satt på spissen er forskerens skildringer fiksjoner, ikke fakta (Geertz 1993).

Underveis i analyseprosessen oppdages nye forhold som gir økt innsikt i feltet som studeres. Man oppdager tema «mellom linjene» i empirien, leser andres arbeider og teori. Denne vekslingen i analyseaktiviteten pågår over lang tid og bidrar til en modningsprosess. Et eksempel er *diskriminering* som var et av temaene i intervjuguiden både til klientene og til de ansatte. Jeg spurte flyktninginformantene om de trodde det var diskriminering på arbeidsmarkedet i Norge og om de selv hadde opplevd diskriminering. Noen svarte nei på begge deler. Når de fortsatte å snakke om andre ting, hindringer de eller andre de kjente hadde møtt, kan dette settes i sammenheng med diskriminerende praksiser. Disse små tingene som i utgangspunktet ikke har vært ment som diskriminering vil i sum kunne føre til diskriminering. Også de ansatte kunne svare at det ikke var diskriminering som var problemet i og for seg, men underveis i

intervjuene fortalte de om diskriminerende praksiser på mange nivåer som i sum kan føre til ekskludering. Rogstad (2000) kaller det *det store i det små*, der beslutninger eller handlinger som isolert sett har liten betydning akkumuleres og samlet resulterer i systematisk ulikhet mellom nordmenn og personer med synlig minoritetsbakgrunn, for eksempel i arbeidsmarkedet. Andre kaller det summen av de små krenkelser (Orupabo 2008; Prieur 2004).

Det finnes ikke én standard for hvordan man skal bruke observasjonsmateriale i den endelige teksten, men tankegangen bak utvelgelse av observasjoner til illustrasjoner av analytiske poenger er i stor grad lik tankegangen bak utvelgelsen av intervjuer: Du velger ut observasjoner som illustrerer de poengene du vil ha frem, eller de kan bidra som «bevis» for forskers påstander (Fangen 2004). Observasjoner overrasker ofte, og da kan man bruke beskrivelser av situasjoner som illustrasjoner. Nielsen (1994) mener at et viktig kriterium for kvalitet i kvalitative analyser er at analysen gir et meningstilbud for at tolkningen skal kunne fortsette også hos leserne. Dette skjer ikke hvis analysen forblir på det rent beskrivende nivå i form av datareduksjon uten en gjenskriving av verden. Teksten kan inneholde mye informasjon, mange gode sitater og episoder «fra det virkelige liv», men likevel sier den oss ikke mye siden den mangler en bearbeidet form, mener Nielsen (1994). Troverdigheten til forskerens «fortelling» har med godt håndverk å gjøre; forskeren må vise at hun har kjempet skikkelig med stoffet før det framstilles, hevder Nielsen (ibid.: 203). En framstilling er alltid et valg gjort av den som sitter på empirien og framstiller denne. Noe trekkes fram, mens andre poeng får mindre plass. Synligheten av det man gjør er uansett alltid viktig og derfor er transparens innen kvalitativ forskning svært viktig (Dahler-Larsen 2002). Innen kvalitativ forskning bør data framstilles på en måte som gir leseren mulighet til innsyn i analysen, og mulighet til å vurdere hva slags data man bygger sine funn på. Dahler-Larsen har satt opp tre regler for framstilling av kvalitative data: *Autentisitet* handler om å vise data i sin opprinnelige form. *Inklusjon* handler om å ta med de aktuelle data for det tema man beskriver. *Transparens* handler om leserens tilgang til rådataene. Sortering av data må gjøres eksplisitt, fordi hvis sorteringen oppleves som tilfeldig er ikke det et godt tegn, hevder Dahler-Larsen (2002).

Analysen bidro til at fire hovedområder trådte fram og resulterte i hver sin artikkel:

- 1) Flyktningklientenes strategier for å forstå, forklare og takle sin situasjon
- 2) Kvalifiseringstiltakenes rolle og mulighet fram mot ønsket mål
- 3) Ansattes forståelse av eget arbeid med denne klientgruppa
- 4) Forventninger til og mulige fallgruver ved forskning på marginaliserte grupper

Metodiske og etiske utfordringer ved valgt design

Følgforskning kan være en utfordring dersom informantene er i en lite avklart eller ustabil situasjon. I mitt tilfelle skulle jeg ha kontakt med informantene over en treårsperiode. Vi avtalte på forhånd at jeg kom til å kontakte dem omtrent en gang i året, og at de kunne ta kontakt utenom hvis de ønsket å informere om noe, for eksempel for å gi beskjed ved flytting eller bytte av telefon. Likevel var det fem jeg ikke klarte å komme i kontakt med til siste intervjurunde.²⁰

Det er gjort erfaringer med at følgforskning kan være vanskelig å gjennomføre i organisasjoner i stadig endring eller der det er hyppige utskiftninger av personale. Mens studien pågikk, var det som nevnt tidligere store omorganiseringer i velferdstjenestene i Norge ved at NAV ble innført, og både flyktningtjenestene og sosialtjenestene ble omorganisert. Dette innebar at noen av kontaktpersonene i feltet jeg hadde i begynnelsen av studien skiftet arbeidssted underveis. Baklien (2004) deler fra sine erfaringer med følgforskningsprosjekter blant annet internasjonalt:

Tillitsbyggende arbeid er alltid viktig i oppstarten av en følgforskningsprosess, men her har jeg vært nødt til å begynne på nytt igjen og igjen. Så snart en relasjon og en god dialog er etablert med en viktig informant og aktør, har han eller hun en tendens til å forsvinne, til en annen jobb, til en annen del av landet, eller utenlands.

²⁰ En sjettede gikk ut av prosjektet etter to år av årsaker nevnt tidligere.

Designet er med andre ord sårbart ved at man er avhengig av enkeltpersoner og av den nære dialogen med feltet. I en kommune var det i løpet av ett og et halvt år fem personer som sluttet og fem nye som fikk ansvar for langtidsklienter med innvandrerbakgrunn i sosialtjenesten. Dette bidro til at kontinuiteten ble vanskelig.

En annen svakhet er de utforskedes forventninger til forskningen, resultater eller forskerens rolle. Flere i denne klientgruppa har liten tillit til systemet og det kreves derfor spesielt mye av forskeren for å bygge tillitsforhold og ta ansvar for å forklare hva slags rolle forskeren og forskningen har. Vi er en del av et velutviklet kunnskapssamfunn i Norge, der evaluering og forskning er en del av «hverdagslivet» (Kittelsaa 2008). Men ikke alle er kjent med forskningens intensjon og rolle i samfunnet. Hvordan kan man sikre reelt *informert samtykke* og *frivillighet* når det er snakk om mennesker som er avhengige av hjelpeapparatet? Hvor informert eller frivillig er det? Hva samtykker de til? Vet alle egentlig hva forskning eller deltakelse i forskning innebærer?

Forskning er viktig for å få fram de marginales stemmer og avdekke diskriminerende praksiser. Samtidig er det avgjørende for forskning på utsatte grupper at man følger etiske retningslinjer i alle delene av forskningsprosessen (NESH 2006). Fangen (2004) påpeker at før man lar en publikasjon gå i trykken bør en vurdere nøye om man faktisk har ivaretatt deltakernes konfidensialitet på en forsvarlig måte. Man må vurdere hvilke konsekvenser forskningen kan få for dem man har studert, den gruppa de tilhører, eller de institusjonene man forsker på. I all forskning bør et etisk prinsipp være at forskningen ikke skal stigmatisere, men fremme kunnskap (ibid.).

Prosedyrene ved etablering av prosjektet, utvalg og datainnsamling har vært i tråd med forskningsetiske retningslinjer, og prosjektet ble også vurdert og tilrådd av Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) i brev datert 20.08.2007 (vedlegg 1). Prosjektet har blitt fulgt opp av NSD i forhold til avslutning og anonymisering av datamaterialet.

4. Sammendrag av artiklene

I dette kapitlet skal jeg presentere de fire artiklene. Artiklene har ulik vinkling, og er basert på ulike deler av datamaterialet.

Artikkel I er publisert i *Nordic Social Work Research* med tittel *Why don't they want us?* Tema er langtidsledige flyktninger som ikke kommer i arbeid, og artikkelen diskuterer de reaksjonene og strategiene klientene opparbeider i forhold til sin situasjon, og hvordan disse reaksjonsmåtene kommer fram på ulike måter. Artikkel II er publisert i *Tidsskrift for velferdsforskning* og har tittelen *Arbeidskvalifisering blant langtidsledige flyktninger*. Temaet er knyttet opp til kvalifiseringsarenaenes muliggjørende rolle i forhold til å få klientene til å gå fra en passiv til en aktiv tilværelse. Et spørsmål er om de får arbeid etter endt tiltak, og artikkelen diskuterer ulike aspekter rundt dette, blant annet om det er et misforhold mellom hva tiltak blir solgt inn som og den faktiske måloppnåelsen. Deltakerne blir lovet arbeid etter endt kurs, men det som skjer er at de opplever at det er mer av det samme. I artikkel III *Mange vil vi aldri greie å hjelpe* framhever jeg de ansattes stemmer om deres arbeid med langtidsklienter og kvalifisering til arbeidslivet. I artikkel IV *What's in it for us?* ser jeg på det å drive forskning på marginale grupper og forventninger til hva deltakelse i forskningsprosjekter innebærer.

Navn på flyktninginformantene er i alle delarbeidene fiktive. En og samme informant kan figurere med forskjellige navn i de ulike delarbeidene. Dette er gjort bevisst av anonymitetshensyn.

Artikkel I: «Why don't they want us?»²¹

Røe, Melina (2011) «*Why don't they want us?*» Refugees still unemployed after many years in Norway. *Nordic Social Work Research*. Vol 1, nr. 2.

Artikkelen tar utgangspunkt i langtidsmottakere av sosialhjelp med flyktningbakgrunn, på hvordan de håndterer å stå utenfor arbeidslivet i flere år og hvilke strategier de bruker for å forklare og forstå sin situasjon. Atten langtidsklienter ble fulgt i tre år og dataene viser at de etablerer strategier i møtet med omgivelsene som ikke alltid er like fruktbare i forhold til å skaffe arbeid. Noen av strategiene kan bidra til å opprettholde avstanden til arbeidsmarkedet. Velferdsapparatet må se bak disse strategiene, satse på å bearbeide strukturelle barrierer i samfunnet, og jobbe for at klientene skal gjenetablere tillit både til seg selv, til omgivelsene, og til en framtid hvor forholdene legges til rette for deltakelse.

Flyktninger i Norge møter mange utfordringer i arbeidsmarkedet. For å bli formelt kvalifisert må man ofte gjennom flere år med språkopplæring, utdanning eller deltakelse på arbeidskvalifiseringsprogrammer. Etter kvalifisering opplever mange å bli tilbudt kun korte vikariater og lave lønninger. På bakgrunn av intervjuer og observasjon identifiseres ulike strategier for mestring og et utvalg av typologier presenteres: *den ydmyke, optimisten, den sinte, den deprimerte og den avslåtte kroppen*. Det handler både om strategier for å håndtere arbeidsledighet, men også for å takle eksiltilværelsen generelt, for noen å leve med ubearbeidede traumer, savnet etter familien, venner og livet fra opprinnelseslandet og andre utfordringer. Hvordan man takler arbeidsledighet vil være påvirket av arbeidets betydning i det samfunnet man lever i. Men det handler også om livsfase, tidligere erfaringer, forventninger osv.

Jeg har valgt å rendyrke fem idealtyper ut i fra de stilene og strategiene jeg oppdaget i min studie. Hvem som bruker hvilke reaksjonsstiler ser ikke ut til å være tilfeldig. Som jeg skriver i artikkelen, opplevde jeg at de som framstod som sinte eller oppgitte hadde store forventninger til hvordan livet kom til å bli i Norge. De hadde utdanning og/eller

²¹ Artikkelen ble plukket ut av Taylor og Francis til å representere Nordic Social Work Research på World Social Work Day 2012. Se <http://www.tandfonline.com/page/WorldSocialWorkDay>

vært i arbeid i opprinnelseslandet. Det å bo i et land der de opplever å bli stoppet i sin prosess og ikke bli anerkjent på en rekke områder, skaper problemer og onde sirkler. De som ikke har hatt utdanning eller slike muligheter tidligere i livet, har kanskje heller ikke så store forventninger. De uttrykte også mer underdanighet og takknemlighet. Men også disse uttrykte et ønske om å forstå hvorfor de deltok i tiltak og gikk på kurs: Kom de til å få noe igjen for sin deltakelse her? Det tok jo bare deres tid bort fra hjemmet og omsorgsoppgavene som ventet dem der? De uttrykte at dersom et tiltak ikke fører til arbeid må det i alle fall oppleves som meningsfullt for at det skal oppleves som et poeng å delta.

Artikkelens mål er å rette oppmerksomheten mot disse strategiene og bidra til forståelsen av hvordan de oppstår. I artikkelen diskuteres også hvordan en del av disse strategiene kan framstå som lite fruktbare i møtet med omgivelsene. Den sinte får ikke lett arbeid dersom han eller hun bare framstår som sinte; heller ikke den underdanige som kan framstå som lite selvstendig i møte med andre. Andre uttrykker takknemlighet til Norge, og noen påpeker at deres egne svakheter er årsaken til at de ikke er i arbeid. Dette kan tyde på at de har vært i en «underdog» posisjon over lang tid. Lehtinen (1998) snakker om «underdog shame» som resultat av å føle seg lenge underlegen. Denne følelsen kommer ofte etter å ha opplevd diskriminering i mange år og kan være svært selvdestruktiv. I møte med personer de føler seg underlegen i forhold til kan de uttrykke både sinne, mistillit eller aggressiv oppførsel (ibid.). Å finne måter å møte mennesker på som kan hindre at flyktningene blir sinte, deprimerte eller utvikler helseproblemer på bakgrunn av negative opplevelser, vil være et viktig bidrag til arbeidskvalifisering i framtiden. Det finnes mye kunnskap om disse mekanismene. Likevel fortsetter flyktninger og innvandrere å møte unødvendige barrierer. Å være uten arbeid er ikke flyktningenes ønske - eller deres ansvar alene. Det er derfor viktig fortsatt å peke på strukturelle hindringer som diskriminering, høye kompetansekrav eller lite inkluderende holdninger i arbeidslivet. Flyktningenes hovedspørsmål er: «*Hvorfor vil de ikke ha oss?*», som altså er brukt som tittel på artikkelen.²²

²² I artikkelen har en overskrift falt ut: The turned-off- body, øverst på side 119.

Artikkel II: Arbeidskvalifisering blant langtidsledige flyktninger

Røe, Melina (2012) Arbeidskvalifisering blant langtidsledige flyktninger.

Tidsskrift for velferdsforskning, Vol 15, nr. 4.

De senere årene er det blitt satset på arbeidskvalifisering av langtidsledige flyktninger som har gått lenge på sosialhjelp. Klarer de nye satsingene å innfri de ambisiøse politiske målsettingene om arbeidsinkludering? Er det realistisk å få alle i arbeid? Artikkelen tar utgangspunkt i data fra kvalifiseringstiltaket der ti deltakere og tre ansatte ble fulgt. Ved starten av tiltaket hadde deltakerne allerede bodd i Norge mellom ti og tjue år, og de delte opplevelsen av å stå på stedet hvil i forhold til arbeidsmarkedet. Tre år etter var de fleste fortsatt uten arbeid. Artikkelen tar opp hvordan både ansatte og deltakere håndterer det å befinne seg i tiltak der målsettingene i stor grad handler om arbeid, mens disse målene oppleves som svært vanskelige å nå i praksis. Det er en rekke utfordringer i dette spennet mellom kvalifiseringsfeltets ambisjoner og de faktiske realitetene som møter deltakerne etter endt tiltak.

Det er både individuelle og strukturelle utfordringer som bidrar til at de fortsatt står utenfor arbeidslivet etter endt prosjektdeltakelse: Det handler på den ene siden om utfordringer knyttet til språk, helse, store omsorgsoppgaver, mangel på formelle kvalifikasjoner, følelsen av motgang, manglende motivasjon og tiltakstrøtthet. På den andre siden har vi et arbeidsmarked som krever formelle kvalifikasjoner, og deltakerne har møtt og møter fortsatt ulike diskriminerende mekanismer som vanskeliggjør inntreden på arbeidsmarkedet. Med politiske ambisjoner om at alle skal være i aktivitet og arbeid, havner tiltaksansatte i en vanskelig skvis.

Tiltaket ble i praksis en arena for avklaring i forhold til helse og arbeidsevne, og en inntektskilde for deltakerne i en tid der økonomiske ytelser skal knyttes til aktivitet og arbeid. Tiltaket ble solgt inn som noe helt nytt, men opplevdes for deltakerne i denne studien som mer av det samme. De aller fleste fortsatte i runddansen etter tiltaket, mange som deltakere i Kvalifiseringsprogrammet for sosialhjelpsmottakere i NAV.

Artikkel III: «Mange vil vi aldri greie å hjelpe»²³

Røe, Melina (2011) «Mange vil vi aldri greie å hjelpe». Sosialt arbeid med langtidsklienter med flyktningbakgrunn. I Berg, Berit og Torunn Alise Ask, red. (2011) *Minoritetsperspektiver i sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Dette er et bokkapittel i en antologi om minoritetsperspektiver i sosialt arbeid. Langtidsklientene har blitt en satsing for statens arbeidslinje. Det ser man spesielt gjennom programmer som Kvalifiseringsprogrammet i NAV og Ny sjanse (for innvandrere). Sosialarbeidere har en nøkkelrolle i dette arbeidet (Jenssen 2009; Kjørstad 2008). I kapitlet tar jeg opp utfordringer knyttet til arbeid med kvalifisering, og jeg framhever sosialarbeidernes stemmer. Jeg ønsker å synliggjøre hva sosialarbeiderne opplever som de største hindringer på vei til selvhjulpenhet, hva sosialarbeidernes fokus i arbeidet med klientene er (individuelle mangler, ufullstendige tjenester eller diskriminering i arbeidslivet osv.), og hvilke grep som benyttes i arbeidet for å gjøre dem selvhjulpne.

Siden kapitlet er en del av en antologi der datagrunnlag og metode innen HUSK ble beskrevet i andre kapittelbidrag, ble ikke dette gjort eksplisitt i mitt bidrag. Artikkelen tar utgangspunkt i intervjuer med ansatte fra de tre kommunene der klienter ble fulgt i tre år. Det er primært de ansatte som er i fokus, men for at leseren skal kunne bli kjent med noen av klientene blir to i utvalget kort presentert. Analysen av intervjudata av ansatte ble gjort tematisk, der jeg kategoriserte etter de tema som lå i intervjuguiden eller som dukket opp under intervjuene. Deretter utarbeidet jeg, gjennom å analysere og tolke deres aktiviteter og deres meninger, kategoriene *mellommann*, *advokat* og *talsperson*.

Kapitlet konkluderer med at det ikke er nok med en god relasjon mellom sosialarbeider og klient for å få til en endring. Det avhenger også av omverdenen. De som tradisjonelt har jobbet på flyktningtjenestene har et tydelig arbeidsmarkedsfokus, og problematiserer den tradisjonelle hjelperrollen og sosialstønadens passiviserende effekt. De stiller krav

²³ I det trykte kapitlet har det dessverre sneket seg inn en feil et par steder: *Ny sjanse* er blitt byttet om til *Ny sjanse kvinner* (som for så vidt er et Ny sjanse-prosjekt, men som har en helt annen målgruppe enn det tiltaket jeg fulgte).

til andre deler av systemet, både i videreføringen av arbeidet med klientene og ved at de prøver å påvirke de ansattes holdninger. Man ønsker å hindre at «deres» flyktninger fortsetter i en avhengig klienttilværelse. De ønsker at deres klientgruppe skal bli inkludert, og at arbeidet med dem innen resten av velferdstjenestene skal bli normalisert og «mainstream», at klientene ikke skal oppfattes som en særskilt gruppe som kun «flyktningsspesialister» skal jobbe med. De jobber mye i relasjon til andre deler av tjenesteapparatet, og gir sjelden opp. De forteller at de opplever at noe ikke stemmer når klientene ikke blir tatt imot eller hørt av andre deler av hjelpeapparatet eller på arbeidsmarkedet før de opptrer på vegne av dem, som mellommenn. En stor del av jobben til sosialarbeidere er å fungere som talspersoner for klientene overfor andre instanser både innenfor og utenfor sosialhjelppssystemet. De bidrar til at holdningene også i lokalsamfunnet gradvis endres (for eksempel påvirker sosialarbeidere potensielle arbeidsgivere til å satse på søkere med etnisk minoritetsbakgrunn). Tjenestenes ledere jobber aktivt på det politiske og administrative nivå, samler dokumentasjon og avleverer rapporter til lokalpolitikere på denne måten å synliggjøre behov og sette denne delen av kommunens befolkning på dagsorden.

Ambisjonen om at arbeidsmarkedsintegrasjon skal skje «her og nå» er kanskje urealistisk. «*Mange vil vi aldri greie å hjelpe*», sier sosialarbeiderne. Spørsmålet er hva man legger i å hjelpe. Er arbeidsdeltakelse eneste mål på suksess, er det lett å føle seg mislykket i dette arbeidet. Å hjelpe langtidsklienter ut av avhengigheten handler om mer enn å få folk i jobb. Det handler vel så mye om å gi anerkjennelse for det de har av erfaringer og ressurser, og støtte til inkludering på andre arenaer uavhengig av om de er innenfor eller utenfor arbeidslivet.

Artikkel IV: «What's in it for us?»

Røe, Melina (2011) «What's in it for us?» Om å møte forventninger i feltet.
Fontene forskning. Vol 4, nr. 2.

En forsker må alltid ta stilling til spørsmål som: Hvilken side er du på? Hvem jobber du for? Hva er dine motiver? Hva vil din forskning bety for oss? Artikkelen utforsker ulike sider ved det å drive forskning, drøfter ulike forventninger til hva deltakelse i forskningsprosjekter kan føre til og problematiserer også forskerens møte med informanter. Artikkelen er også basert på egne erfaringer i møte med de ulike aktørene innen sosialtjenestefeltet (her: ansatte og klienter).

Spørsmålet *What's in it for us?* kan komme fra mange hold og romme flere forhold. Jeg opplevde at klientene stilte dette spørsmålet både i forbindelse med sin deltakelse i arbeidskvalifiseringstiltaket, men også i forhold til deltakelse i forskningsprosjektet. Enkelte av informantene hadde et håp om at de gjennom å delta i forskningsprosjektet ville få arbeid. Disse episodene økte min bevissthet rundt forskningens konsekvenser på ulike nivåer, og ikke minst om viktigheten av en tydeliggjøring av forskningens formål og utfall. For å forske på marginaliserte grupper bør man i tillegg til å ha et bevisst forhold til formålet med forskningen, reflektere over hvordan kategorier blir til og hvor i dette landskapet man befinner seg som forsker. Både konsekvenser og eventuelle belastninger deltakelse i forskningsprosjektet kan ha for den enkelte er viktige etiske avveininger som må tas.

Forskning på vanskeligstilte gruppers kår har en lang tradisjon i norsk samfunnsforskning, og det handler mye om å involvere seg og å gi noe tilbake ved at man faktisk retter søkelyset mot marginaliserende prosesser og urettferdighet ytterligere. En fallgrube kan være at forskningen blir så opptatt av å belyse problemer at styrker ikke blir fremhevet.

5. Mellom idealer og realiteter

De politiske strømninger og ideologiene i samfunnet påvirker til enhver tid hvordan vi møter flyktninger. Internasjonale og nasjonale debatter griper inn i hverandre og samfunnets syn på innvandring gjenspeiles også i denne studien. Denne avhandlingen nærmer seg feltet fra ulike vinkler, men befinner seg hele tiden i spennet mellom individ og struktur. I dette spenningsfeltet befinner både sosialt arbeids forskning og praksis seg, og dette spennet kan ofte oppleves som vanskelig å forene (Levin 2004). Noen eksempler på spenninger er klientenes forventninger og deres møter med Norge, de ansatte som arbeider innen systemer med idealer som det kan være vanskelig å nå, eller utstrakt kvalifiseringsaktivitet som ikke alltid fører til målet. På den ene siden finnes individuelle faktorer (kan også være utslag av strukturelle forhold) som bidrar til at gruppa har vansker med å komme inn på arbeidsmarkedet, som for eksempel utdatert eller manglende utdanning, språk, lang tid i passivitet, helseproblemer, store omsorgsoppgaver og så videre. På den andre siden er det strukturelle forhold som diskriminering og tungroddede godkjenningssystemer av utdanning og yrkeskvalifikasjoner som vanskeliggjør inntreden til arbeidsmarkedet. Dette kan få negative utslag på en rekke livsområder. Jo lengre tid de er borte fra arbeidsmarkedet, desto fjernere blir det, og avhengighet skaper ofte mer avhengighet. Samtidig kan gjentatte tiltak som *ikke* fører til arbeid oppleves som krenkende (Djuve 2007, 2008). Dette er spenningsfelt som både de ansatte og klientene må håndtere.

Flyktingenes strategier og virkninger av arbeidsledighet

Mine informanter representerer stor variasjon både med hensyn til etnisk, kulturell, religiøs, klasse- og utdanningsbakgrunn. De har felles erfaringer ved at de har kommet som flyktninger som voksne, de er arbeidsledige og økonomisk underprivilegerte. De står utenfor noe de aller fleste voksne i Norge er en del av, nemlig arbeidslivet. Etter de tre årene jeg fulgte dem var de fleste fortsatt uten jobb. Noen av informantene mente at de både snakket godt norsk og hadde den utdanningen som krevdes. Likevel opplevde de å bli diskriminert ved ansettelser, noe flere studier viser at de ikke er alene om (Midtbøen og Rogstad 2012; Orupabo 2008; Rogstad 2006). Man kan si at mine informanter er *trippelt segregert* på grunn av etnisk bakgrunn, fattigdom og

arbeidsløshet, og ved at flere lever i språklig isolasjon (Suárez-Orozco m.fl. 2010). Dette kan det være vanskelig å komme seg ut av. Mange av langtidsklientenes fortellinger handler om opplevelser av manglende anerkjennelse, rasisme og diskriminering. Noen forteller om utbytting, dårlig økonomi og skuffelse over å bli møtt med stengte dører. Det å ikke ha en jobb fører ikke bare til at man har det vanskelig materielt, men det gir også en følelse av at det ikke er bruk for en og at en ikke bidrar til fellesskapet (Honneth 2008). Andre forteller om takknemlighet og glede over å ha fått de mulighetene som finnes i Norge, og de er sikre på at «bare jeg lærer å snakke bedre norsk får jeg jobb». De tror ikke på diskriminering som årsak, men at ledighet skyldes språkproblemer og manglende kjennskap til det norske systemet.

Klientene har ulike strategier i møte med omverdenen og det offentlige hjelpeapparatet. Noen strategier hjelper dem framover, mens andre kan framstå som mindre fruktbare. Etter motgang i årevis har noen blitt både oppgitte, frustrerte og sinte, og har liten tro på at de kommer til å få det bedre i Norge. Tillitsbyggende arbeid vil være svært viktig i arbeidet med denne gruppa slik at de får tillit til at det nytter og for å beholde motivasjon til å arbeide. Andre har utviklet en underdanig eller uforholdsmessig ydmyk holdning, noe som også må forstås i lys av mangeårig ledighet. Dette kan føre til passivitet og en forventning om at hjelpeapparatet skal ordne opp. Selv med dårlig måloppnåelse har deltakelse i kvalifiseringstiltaket bidratt til at de i en periode med konsentrert satsing fikk fullt fokus på sitt eget kvalifiseringsløp og hjelp til å se muligheter i forhold til arbeidslivet. Andre fikk avdekket helseutfordringer og fikk tilbud om annen hjelp. Likevel kan deltakelse på gjentatte tiltak uten at jobbhorisonten bringes nærmere, være problematisk. Når lovnader om at tiltak skal lede til arbeid ikke blir oppfylt, kan det føre til at man mister tilliten til systemet. Det oppleves lite motiverende, og resultatet blir det motsatte av hensikten med kvalifiseringstiltakene.

En kan spørre om det er noen indikatorer som kan si noe om hvem som med sannsynlighet vil bruke de ulike strategiene eller reaksjonsstilene. Jeg har vist eksempler fra min studie på at *de sinte* ofte er mennesker som har hatt arbeid eller status tidligere, og der hvor store forventninger ikke blir møtt. Ezzy (1993) viser at avhengig av hvor sterkt knyttet man har vært til rollen som for eksempel arbeider, kan

arbeidsledighet føre til et endret syn på seg selv, og en endret rolle i forhold til andre rundt seg (for eksempel fra familiens forsørger til økonomisk avhengig). Ezzy mener at nedsatt psykisk helse kan oppstå som et resultat av et meningstap eller at man opplever et eksistensielt tomrom. Hvor hardt man rammes av dette vil avhenge av hvor knyttet man var til for eksempel rollen som arbeidstaker eller utøver av et gitt yrke tidligere (ibid.). I en undersøkelse viser Akman og Ytrehus (1998) at ingen ønsker å ha en lavere sosial posisjon og status enn de hadde tidligere, men det å reetablere sin tidligere sosiale posisjon er kanskje spesielt viktig for intellektuelle og andre som har hatt høye sosiale posisjoner. Dette støtter også studien til Lind og Molland av eldre innvandrere i møte med hjelpeapparatet (2011). I min studie er de som uttrykker mest frustrasjon de som har hatt gode arbeidsvilkår, høy status på grunn av høy utdanning, familietilknytning, vært kjente aktivister, det vil si hatt en posisjon i opprinnelseslandet.

I denne studien har jeg ikke sammenlignet med andre grupper, for eksempel innvandrere eller flyktninger med høy utdanning som har lyktes med å få arbeid. Men annen forskning har vist at mange av de som får jobb også kan møte problemer med å få arbeid ut i fra sitt kompetansenivå, og får sjelden mulighet til å klatre karrieremessig osv. (Blom 2010; OECD 2009; Orupabo 2008, 2008; Rogstad 2000; Støren 2004).

Dersom arbeidsledigheten varer lenge, blir ofte arbeidssøkingen mindre intens. Dette henger sammen med at tidligere nederlag på arbeidsmarkedet, i form av avslag på søknader m.m. eller at man ikke får svar på søknader, fører til økende usikkerhet om ens egne muligheter. Den fallende selvfølelsen gjør at de arbeidsløse blir stadig mer engstelige for å søke nytt arbeid. De vil ikke utsette seg for prøvelsen med nok en gang å få vite at en ikke duger. Man trekker seg unna, og tror mindre og mindre på seg selv (Garber og Seligman 1980; Halvorsen m.fl. 1986; van der Wel m.fl. 2006). Samtidig antydes det at arbeidsgivere er skeptiske til å ta inn langtidsledige, fordi de kan tenke at langvarig arbeidsløshet innebærer tap av yrkeskvalifikasjoner (Andersen og Jensen 2002; Halvorsen 2002; Halvorsen m.fl. 1986; Sinfield 1981). I mine data ser det ut som at de som ikke har jobbet tidligere eller ikke hatt sterk identitet knyttet til arbeid (at arbeid har vært preget av noe man gjør for å tjene penger), ser på tilbud om tiltak og arbeidskvalifisering som noe man lærer av. For dem er kanskje ikke deres motivasjon

for deltakelse primært det å komme i arbeid; en mulighet er at de tenker at de allerede har en mening eller opplever at de har en funksjon i det livet de har og har hatt. En annen mulighet kan være det som forskning på sammenhengen mellom arbeidsledighet, inaktivitet og tilfredshet med livet viser, nemlig at en av langtidseffektene av ledighet er en likegyldighet til hvorvidt de får jobb eller ikke (Clark m.fl. 2001; Reneflot og Evensen 2011).

Mine informanter er marginalisert på flere områder. Dette handler både om den spesielle situasjonen de er i, det de har opplevd tidligere, og hvordan man håndterer framtiden. Erfaringer med dårlig økonomi, dårlige boforhold, diskriminering, flukt, eksil, manglende nettverk og så videre knytter dem sammen - selv om det også er store forskjeller mellom dem når det gjelder landbakgrunn, utdanningsbakgrunn, religiøs tilknytning eller arbeidslivserfaring fra opprinnelseslandet.

Arbeidsledighet og mestring

Hvordan arbeidsløsheten oppleves og mestres av den enkelte er avhengig av hva slags samfunn det skjer i. Konsekvensene av arbeidsløsheten vil følgelig variere med mestringsevne, som vil være bestemmende etter noen kjennetegn: Er man ung eller gammel, mann eller kvinne, lavt eller høyt utdannet (Halvorsen 2002). Arbeidsløse er ikke bare passive ofre, men også aktører som gjør det de kan for å mestre en vanskelig livssituasjon (Halvorsen 1994, 2002; Kaul og Kvande 1986). Marginalisering fra denne arenaen trenger ikke nødvendigvis å bety marginalisering på alle eller andre arenaer. Det vil avhenge av personens nettverk, ressurser osv. (Halvorsen 2002).

Mestring kan forstås som folks evne til å tilpasse seg vanskelige livssituasjoner (Halvorsen m.fl. 1986). I artikkel I har jeg beskrevet et knippe reaksjonsstiler (fremstilles rendyrket som typologier) på utfordrende livssituasjon hos mine informanter. Disse kan sees i sammenheng med reaksjonsmønstrene som Marie Jahoda beskrev etter en studie i en liten by i Østerrike hvor mange ble arbeidsløse etter at en stor tekstilfabrikk som var stedets hjørnesteinsfabrikk ble nedlagt (Jahoda 1982; Jahoda m.fl. 1972). Hun peker på fire reaksjonsstiler hos sine informanter: de ikke-nedbrutte, de resignerte, de fortvilte, de apatiske. Disse ulike strategiene handler om ulike måter å

håndtere ledigheten på, og denne mestringsvevnen vil handle om indre faktorer hos individet, men også ytre faktorer som for eksempel arbeidets betydning i samfunnet eller graden av velferdsordninger. Virkningen arbeidsløsheten får på den enkelte må også forstås konkret ut fra den totale livssammenhengen som et individ befinner seg i. Man må se på det i sammenheng med forhold i fortiden, her og nå-situasjonen, og framtidstroen (Halvorsen m.fl. 1986).

Arbeidsløshet og den enkeltes reaksjoner på dette kan også forstås dynamisk, det vil si at den arbeidsløse ofte vil gjennomleve ulike faser, fra sjokk via optimisme til fatalisme og resignasjon etter hvert som tiden går. Hvilket forløp arbeidsledigheten får kan også bli bestemt av hvilken fase i livet individet befinner seg i. Det vil si at reaksjonen på det å (for)bli uten arbeid er avhengig av både kjønn og livsfase, av om arbeidsløsheten er påtvunget eller relativt selvvalgt, samt av tidligere erfaringer med arbeidsløshet (Halvorsen m.fl. 1986). Inndeling i faser og stadier kan lett bli statiske, men faseorien viser oss også noe viktig, nemlig at man må trekke tidsperspektivet inn ved studier av arbeidsledighetens følger. Den vanlige oppfatningen er at jo lenger arbeidsløsheten varer, jo større er belastningen for den enkelte, og jo lenger man har vært arbeidsløs, desto dårligere er sjansene til å komme seg i jobb igjen (Halvorsen 1994, 1998, 2004; Halvorsen m.fl. 1986; Stjernø og Øverbye 2012; van der Wel m.fl. 2006). Vi har også sett at langvarig arbeidsledighet kan føre til likegyldighet (Clark m.fl. 2001; Reneflot og Evensen 2011).

Man vil også søke å rettferdiggjøre sin situasjon ved å forsøke å gå inn i sosialt sett mer akseptable roller (Halvorsen m.fl. 1986). Det handler også om å skape mening i tilværelsen og føle at man har en funksjon, at man er til nytte. Hvis arbeidsledigheten varer over lang tid, vil de fleste, som en forsvarsstrategi, forsøke å utvikle en alternativ rolle til rollen som arbeidsledig. De som har alternative roller å gå inn i, kan bruke disse som en defensiv strategi for rett og slett å fungere og mestre tilværelsen (ibid.). Det kan handle om at man går inn i den alternative rollen med hud og hår. Noen vil kanskje bruke mye tid med hjemmearbeid og omsorg for barn, familieførøkelse, bruke mer tid til religiøse aktiviteter, og så videre. Andre bruker mye tid på å kjempe mot systemet. Man kan også utvikle et pessimistisk syn på framtiden, og ikke minst på muligheten til å

skaffe arbeid. Det er ikke uvanlig at arbeidsledige blir desillusjonerte av den manglende politiske viljen til å gjøre noe med deres situasjon. De kan utvikle en fatalistisk, oppgitt holdning kombinert med en grunnleggende utrygghetsfølelse (Halvorsen m.fl. 1986). I mitt materiale er det spesielt én informant som oppleves som både sint og krevende, og på mange måter virker strategiene og reaksjonsmønstrene hans mot sin hensikt: De fjerner ham antagelig enda mer fra arbeidsmarkedet. Det ligger heller innebakt en forventning i systemet om at man skal ha en ydmyk holdning og være takknemlig for den hjelpen man får.

Arbeidsløshet kan også forårsake, forsterke eller utløse samlivsproblemer, familiekonflikter og brudd (Halvorsen m.fl. 1986). I min studie var det svært mange som hadde blitt skilt etter at de flyttet til Norge. Årsakene er sammensatte: Flere forteller blant annet at frustrasjon knyttet til manglende muligheter og barrierer på arbeidsmarkedet hos partneren utløste vold og andre reaksjoner som gjorde det umulig å leve sammen.

Dilemmaer innen kvalifiseringsarbeid

Gjennom min følgestudie av både klienter og ansatte, har jeg sett at det ikke alltid er samsvar mellom det klientene blir lovet fra hjelpeapparatet, og det som faktisk skjer. Sosialarbeiderne selger inn sine aktiviteter som noe helt nytt, mens klientene opplever at det er mer av det samme. Arbeid blir fjernere og fjernere. Dette går ut over tilliten til det offentlige og ikke minst motivasjonen og tro på at det er mulig å komme i arbeid. For personer med en svak tilknytning til arbeidslivet og med mange nederlag knyttet til arbeidskvalifisering, kan det hende man bør dempe ambisjonene om arbeid som resultat og heller fokuseres på å styrke, motivere og gi anerkjennelse. Mange har vært utenfor arbeidslivet i svært mange år. Tidsperspektivet i kvalifiseringsarbeid bør kanskje i slike tilfeller utvides. Noen trenger *mye* hjelp, støtte og undervisning for at arbeid skal kunne være et realistisk mål. Flere forteller at praksisplasser gir falske forhåpninger i forhold til jobb, og mange føler seg utnyttet og lite verdsatt. Er praksisplassen ment kun som kortvarig arbeidstrening, må dette gjøres tydelig for klienten (Sandbæk og Djuve 2012).

I klasseromssituasjonene snakket de ansatte ofte om hva *de* (klientene) måtte gjøre for å tilpasse seg arbeidslivet. Disse temaer ga ofte grobunn for diskusjoner, og enkelte av deltakerne påpekte at de hadde prøvd «alt» før, men at diskrimineringen i samfunnet var årsaken til at de var utenfor arbeidslivet. Spørsmålet som reiste seg var om de noensinne kunne bli gode nok for det norske arbeidsmarkedet. Dette er ikke ukjente problemstillinger for sosialarbeiderne, men likevel ble det utfordrende for sosialarbeiderne å balansere mellom det å anerkjenne folks erfaringer med å ha blitt diskriminert, samtidig som det skal fokuseres på opplæring, kvalifisering og det å møte kompetansekravene i arbeidslivet. De ansatte påpekte når disse diskusjonene kom opp at de ønsket å være løsningsfokuset og ikke problemfokuset. Ifølge Caswell (2005) er det fornuftig å anlegge et positivt, ressursorientert og fremtidsrettet fokus i sosialt arbeid i stedet for å fokusere på problemer og barrierer. Imidlertid er faren at disse metodene kan neglisjere eventuelle reelle hindringer for å komme ut på arbeidsmarkedet (Caswell 2005; Olesen 2002). Det er viktig å snakke om diskrimineringen som et reelt problem i gruppa, samtidig som man ikke må «låses fast» i en følelse av håpløshet.

Ansatte forteller om å være «i skvisen» mellom politiske ambisjoner og faktiske resultater. Dette kan føre til frustrasjon og følelse av at de mangler verktøy for å nå de målene de er satt til å nå. Mange opplever at det handler om at ambisjonene blir satt for høyt i forhold til hva sosialarbeidere skal få til. Hagelund har skrevet om dette dilemmaet som mangfoldsarbeiderne møter: At de er klar over at klientene møter diskriminering i samfunnet, men deres fokus i arbeidet med klientene er at de skal forandre seg eller tilpasse seg det norske arbeidslivet (Hagelund 2010). Ansatte og klienter deler frustrasjoner på en rekke områder. Både når det gjelder tungroddede systemer i velferdstjenestene, problemene de møter når de søker arbeid, strukturelle barrierer og diskriminering. Ansatte er ofte talspersoner og mellommenn mellom klientene og andre deler av systemet. De har et stort engasjement for klientenes situasjon. De ønsker at minoritetsperspektivet skal normaliseres og integreres i alle ledd i velferdstjenestene, ikke kun noe som flyktningsspesialister driver med.

I mange intervjuer kom avmakten som sosialarbeiderne føler i arbeidet med denne klientgruppa tydelig fram. Ansatte opplever det som et nederlag at familier føler seg

tvunget til å flytte fordi foreldrene ikke får arbeid. Det beskrives også som et tap for kommunen at de flytter i og med at familiene oppleves som en ressurs for miljøet i kommunen. Barna er ofte godt integrert og ønsker ikke å flytte fra venner, skole og fritidsaktiviteter. Kvalifiseringsarbeid som ikke fører fram og systemer og strukturer som ikke fungerer eller responderer optimalt, frustrerer de ansatte. De påpeker at det kan være utfordrende når arbeidsmarkedet er som det er, og så lenge det finnes regelverk som gjør det vanskelig å få godkjent utdanning fra de landene de kommer fra osv.

Det gjøres mye godt arbeid og gode grep innen kvalifiseringsfeltet. Likevel var de fleste av mine informanter fortsatt uten arbeid etter at kvalifiseringsperioden var over. Mine informanters posisjon i forhold til arbeidsmarkedet handler om flere faktorer. Noe handler om et misforhold mellom deres kompetanse og de kompetansekravene som finnes i arbeidsmarkedet i Norge i dag. De har svake norskkunnskaper, helseplager, og de har vært i en klienttilværelse som gradvis kan ta knekken både på motivasjon og faktiske mulighet til å stå i arbeid. Det handler om diskriminering, og flere snakker om utfordringer knyttet til å være annerledes. Integreringsbegrepet blir ofte forstått som noe som handler om *dem, de* skal integreres. Det er en forventning i samfunnet om at flyktninger og innvandrere skal integreres, men en rekke dilemmaer ligger der mellom politiske intensjoner og hva som blir mulig i den reelle situasjonen og konteksten de er en del av. De ansatte opplever også dette som dilemmaer (Eriksen 2007; Hagelund 2010). De befinner seg i en vanskelig mellomsituasjon, noe som også deres fortellinger viser. De fleste snakker om at det vil være vanskelig å nå målene om arbeid for flere i gruppa.

Hagelund viser at aktiviseringsfokuset i integreringspolitikken det siste tiåret har ført til at de ansattes hovedjobb er å nå målet om arbeid, aktivitet og integrering (Hagelund 2010). En kan spørre seg om aktiveringsprogrammene handler om et ønske om å assimilere, ved å gjøre den potensielle arbeidstakeren så attraktiv som mulig for det norske arbeidsmarkedet på norske verdiers premisser (Hagelund og Kavli 2009). De ansatte i min studie jobber med å undervise, sosialisere og bistå deltakerne slik at de skal bli attraktive for arbeidsmarkedet. De ønsker å tilby et spekter av virkemidler, og

de ser på arbeid og aktivitet som viktig for at deltakerne skal bli integrert. Slik jeg ser det handler de ikke kun etter arbeidslinjas krav. Integrering og arbeidskvalifisering handler også om å virkeliggjøre et anstendig samfunn. Dette er et samfunn som blant annet anerkjenner mennesket ved å bidra til at alle skal få reell mulighet til å delta i samfunnet (Honneth 2008). Gode grep tas, men de ansatte kan ikke klare å oppfylle det formidable målet om arbeidsinkludering alene.

«Same shit new wrapping»?

Fokuset på å inkludere alle i arbeidslivet gjennom arbeidslinja har møtt en del kritikk, blant annet er enkelte kritisk til hvordan arbeidslinja håndheves i møtet mellom politiske ambisjoner og de realitetene som møter individene. Langtidsledige kan ha mange utfordringer og langtidsklienter innen sosialtjenestene er allerede en ekstra selektert gruppe (Naper m.fl. 2008). Et problem er at personer med svak kompetanse, funksjonshemninger og andre barrierer skvises ut av arbeidsmarkedet i nedgangstider. Et enda større problem er at de ikke nødvendigvis kommer inn i arbeidsmarkedet igjen i oppgangstider (Kalve og Osmunddalen 1992; Naper m.fl. 2008; Stjernø og Saltkjel 2008). Dette gjenspeiles også i denne studien: Mine informanter er selektert og marginalisert over flere år og fortsetter med å være arbeidsmarginalisert selv i en fase med såpass lav arbeidsledighet som i dag. Likevel utvikles stadig nye tiltak som søker brukere som skal fylle dem. Dette kan handle om at tiltakene gjenspeiler de sentrale verdiene i samfunnet, nemlig betydningen av aktive borgere (Jöhncke 2012). Lønnsarbeideridentitetens høye status er på en måte ikke noe forhandlingstema. Problemet er individualisering av problemer som kan ha opphav og løsninger i samfunnet og i politikken (Øvrelid 2007).

Både klientene og sosialarbeiderne opplever at årene går. Det er mange planer og aktiviteter underveis, men den endringen som skulle skje kommer ikke. Klientene beskriver at de blir sendt på «tullejobber» og de går på «evigvarende» norskkurs som ikke fører til noe. Sosialarbeiderne kommer og går; flere slutter og de nye begynner på nytt hver gang. Samtidig fortsetter livet, men deres posisjon i forhold til arbeidsmarkedet er den samme som da jeg møtte dem noen år før. Noen har fått hjelp med sykdomsbehandling, noen har gått over på helsesrelaterte ytelser. Men en stor

gruppe er fortsatt i en evig runddans i systemet, som mottakere av ytelser eller deltakere på ulike kvalifiseringstiltak og på praksisplasser.

Det er en sterk arbeidsorientering i Norge, og en sterk arbeidsetikk bidrar til å gi lønnsarbeidet den sentrale betydningen i samfunnet (Wadel 1985). Arbeidsledighet, og virkningen av dette på den enkelte, må derfor forstås konkret ut fra den betydningen lønnsarbeid tillegges i samfunnet (Halvorsen m.fl. 1986). Arbeidsdeltakelse symboliserer på mange måter integrasjon i vid forstand (Rugkåsa 2012). Det er derfor fort å glemme at som individer kan man være aktivt deltakende i samfunnet selv om man ikke har arbeid (Halvorsen 1998).

Deltakelse på gjentatte tiltak kan virke klientfiserende ved at de bidrar til å låse folk inn i avhengige posisjoner. Samtidig er deltakelse på tiltak også positivt: Ved at de deltar på langvarige tiltak blir de en del av noe, får kontakter og utvidet nettverk, lærer mer norsk og får mer kunnskap om hvordan ting fungerer i arbeidslivet. De får individuell oppfølging og faste kontaktpersoner over tid. Det ligger med andre ord en mulighet der til å jobbe med selvtillit, motivasjon og læring som *kan* resultere i en mindre avhengig og mer deltakende posisjon.

Artiklene i denne avhandlingen knytter an til flere av disse spørsmålene. Informantene framhever sammenhengen mellom tidligere liv, flukterfaringer og livet i eksil. Måten de har blitt møtt på er avgjørende for trivsel og følelse av mestring. Ansatte blir satt til å påvirke deres tiltro til at det nytter å prøve enda litt mer, motivere og fortelle dem at *«dette kvalifiseringstiltaket er noe helt nytt som skal få dere nærmere arbeidslivet»*. Avhandlingen viser at til tross for gode intensjoner om skreddersøm og individuell tilpasning, er det ofte forholdsvis like tiltak som settes i verk gang på gang. Arbeidsmarkedet er det samme også etter et tiltak, men selv etter nye runder med kvalifisering er klientene jeg har fulgt fortsatt «lite attraktive» for arbeidsmarkedet. Utfallet blir nok en gang ledighet, som over tid kan føre til svekket motivasjon og mindre tillit. Opplevelsen av å bli tilbudt *mer av det samme* styrkes blant mange av dem jeg intervjuet. Avhandlingen antyder lite samsvar mellom politiske ambisjoner om arbeidslivsdeltakelse og kvalifiseringstiltakenes faktiske utfall for de mest marginaliserte langtidsledige.

Litteratur

- Aakervik, Rolf Undset. 1992. *Fremmed på jobben? Innvandrerne og arbeidslivet*. Oslo: Tiden.
- Aalandslid, Vebjørn. 2008. *Overføringsflyktningers integrering i det norske samfunn*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Aasen, Kristin, Edgar Marthinsen og Gunnhild Vist. 2010. *Tett individuell og helhetlig oppfølging i NAV: Et spørsmål om virksomme elementer?* Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS.
- Akman, Haci. 1993. *Landflyktighet: En etnologisk undersøkelse av vietnamesiske flyktninger i eksil*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Akman, Haci og Line Alice Ytrehus. 1998. *Avmakt. Flyktningers erfaringer og behov i møte med det offentlige. En kvalitativ levekårsundersøkelse blant bosniske og irakiske flyktninger i en bydel*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Andersen, Jørgen Goul og Per H.s Jensen. 2002. *Changing labour markets, welfare policies and citizenship*. Bristol: Policy.
- Andersson, Mette. 2007. Migrasjon som utfordring: Kritikk av metodologisk nasjonalisme. I Øivind Fuglerud og Thomas Hylland Eriksen, red: *Grenser for kultur? Perspektiver fra norsk minoritetsforskning*. Oslo: Pax.
- Ask, Torunn Alise. 2011. Å telle med i fortellingen om eget liv. Om sent-i-livet-migranternes erfaringer. I Berit Berg og Torunn A. Ask, red: *Minoritetsperspektiver i sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Askeland, Gurid Aga, red. 2011. *Kritisk refleksjon i sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bakken, Anders og Jon Ivar Elstad. 2012. *For store forventninger? Kunnskapsløftet og ulikhetene i grunnskolekarakterer*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Baklien, Bergljot. 2004. Følgforskning. *Sosiologi i dag*. 34 (4): 49-66.
- Barker, Martin. 1982. *The new racism: conservatives and the ideology of the tribe*. Frederick, Md.: University Publications of America.
- Bauman, Zygmunt. 1998. *Work, consumerism and the new poor*. Buckingham: Open University Press.

- Beresford, Peter. 2003. *It's our lives: A short theory of knowledge, distance and experience*. London: OPS/Citizen Press.
- Berg, Anne-Jorunn, Anne Britt Flemmen og Berit Gullikstad. 2010. Innledning: interseksjonalitet, flertydighet og metodologiske utfordringer. I Anne-Jorunn Berg, Anne Britt Flemmen og Berit Gullikstad, red: *Likestilte norskheter: Om kjønn og etnisitet*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Berg, Berit. 1992. *Bakerst i køen: Om flyktningers deltakelse på arbeidsmarkedet*. Trondheim: SINTEF IFIM.
- Berg, Berit. 1998. *Innvandrere på arbeidsmarkedet: Høy terskel, lavt under taket!* Trondheim: SINTEF IFIM.
- Berg, Berit. 1999. *Kommet for å bli? Om integrasjon og tilbakevending blant bosniske flyktninger i Norge*. Trondheim: SINTEF IFIM.
- Berg, Berit. 2001. Kvalifiseringsprogrammer for innvandrere: integreringshjelp eller oppbevaringstiltak? *Norsk tidsskrift for migrasjonsforskning*. 2 (1): 29-47.
- Berg, Berit. 2010. *Eksilets stoppesteder: Fra flukt og asyl til integrering og transnasjonale liv*. Trondheim: NTNU.
- Berg, Berit. 2011. "Lost in translation?" Om kulturell brobygging og bruk av tolk som kommunikasjonshjelpemiddel. I Berit Berg og Torunn A. Ask, red: *Minoritetsperspektiver i sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berg, Berit og Torunn Alise Ask, red. 2011. *Minoritetsperspektiver i sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berg, Berit og Tove Håpnæs. 2001. *Mellom likhet og forskjellighet: Mangfoldsstrategier i arbeidslivet*. Trondheim: SINTEF IFIM.
- Berg, Berit og Kirsten Lauritsen. 2009. *Eksil og livsløp*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berg, Berit og Nora Sveaass m.fl. 2005. *"Det hainnle om å leve..." Tiltak for å bedre psykisk helse for beboere i asylmottak*. Trondheim: SINTEF IFIM.
- Berg, Berit og Stina Svendsen. 2010. Fra langtidsledig til arbeidstaker. *Fontene Forskning*. (01): 67-78.
- Berg, Berit og Sylvia Söderström. 2012. Bruk av tolk i vanskelige kommunikasjonssituasjoner. I Berit Berg, red: *Innvandring og funksjonshemming. Minoritetsfamilier i møte med tjenesteapparatet*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Berg, Berit og May Thorseth. 1995. *Kommunalt flyktingarbeid i endring*. Trondheim: SINTEF IFIM.
- Berg, Berit og Marko Valenta. 2008. *Flukt, eksil og flyktingers sosiale integrasjon*. Oslo: Norges forskningsråd.
- Bjerkan, Kristin Ystmark. 2007. *Ny sjanse til arbeid? En effektevaluering*. Trondheim: NTNU.
- Bjørkeng, Birgit og Minja Tea Dzamarija. 2011. *Fullføring av videregående opplæring. Gjennomstrømning blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Blom, Svein. 2004. Må "ta tiden til hjelp": Integrering av flyktingkohorter. *Samfunnsspeilet*. 18 (2): 18-26.
- Blom, Svein. 2010. Sysselsetting blant innvandrere: Hvilken betydning har individuelle egenskaper og tilpasningsstrategier? *Søkelys på arbeidslivet*. 27 (1-2): 59-76.
- Blom, Svein og Kristin Henriksen. 2008. *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Borchgrevink, Tordis. 1996. *Kulturmøter i arbeidslivet: En litteraturstudie*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Borchgrevink, Tordis og Grete Brochmann. 2008. Mangfold uten grenser. *Samtiden*. 3: 22-31.
- Bourdieu, Pierre og Loic J. D. Wacquant. 1995. *Sociologi som videnskap*. København: Hans Reitzels forlag.
- Brekke, Jan-Paul. 2001. *Velkommen og farvel? Midlertidig beskyttelse for flyktinger i Norge*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Bø, Bente Puntervold. 2011. Opprør eller aksept? Minoritetsungdommers forhold til hjemlandskulturen og etnisk bakgrunn. I Bente Puntervold Bø, red: *Multikulturell teori og flerkulturelle praksiser: Artikler om norsk minoritetspolitikk*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Castles, Stephen. 2007. Migration and Social Transformation. *Migration Studies Unit Inaugural Lecture*. 15.11.2007. London School of Economics, England.
- Caswell, Dorte. 2005. *Handlemuligheter i sosialt arbejde: Et casestudie om kommunal frontlinjepsykologi på beskæftigelsesområdet*. København: akf forlaget.

- Clark, Andrew, Yannis Georgellis og Peter Sanfey. 2001. Scarring: The Psychological Impact of Past Unemployment. *Economica*. 68 (270): 221-241.
- Dahler-Larsen, Peter. 2002. *At fremstille kvalitative data*. Odense: Odense universitetsforlag.
- de los Reyes, Paulina og Diana Mulinari. 2005. *Interseksjonalitet: Kritiske refleksjoner over (o)jämlikhetens landskap*. Stockholm: Liber.
- Djuve, Anne Britt. 2007. *Vi får jo to ekstra hender: Arbeidsgiveres syn på praksisplasser for ikke-vestlige innvandrere*. Oslo: Fafo.
- Djuve, Anne Britt. 2008. Nordiske erfaringer med arbeidsmarkedstiltak for innvandrere. *Søkelys på arbeidslivet*. 25 (1): 85-97.
- Djuve, Anne Britt og Kåre Hagen. 1995. *"Skaff meg en jobb!": Levekår blant flyktninger i Oslo*. Oslo: Fafo.
- Djuve, Anne Britt og Hanne Cecilie Kavli. 2005. *"De vil nok det samme." Samarbeid mellom flyktningtjenesten og Aetat lokal om introduksjonsordning for nyankomne innvandrere*. Oslo: Fafo.
- Djuve, Anne Britt og Hanne Cecilie Kavli. 2006. Velferdsstatens skreddere. Skjønn og brukermedvirkning i flyktningtjenesten. *Tidsskrift for velferdsforskning*. 9 (4): 210-222.
- Djuve, Anne Britt, Hanne Cecilie Kavli og Anniken Hagelund. 2011. *Kvinner i kvalifisering: Introduksjonsprogram for nyankomne flyktninger med liten utdanning og store omsorgsoppgaver*. Oslo: Fafo.
- Dominelli, Lena. 2002. *Anti-oppressive social work theory and practice*. Basingstoke, Hampshire, England: Palgrave Macmillan.
- Døving, Cora Alexa. 2009. *Integrering: Teori og empiri*. Oslo: Pax.
- Ekeland, Anders. 2012. *Ny sjanse - varige resultater? En vurdering av integreringstiltaket "Ny sjanse"*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Ekhaugen, Tyra. 2005. *Immigrants on welfare: Assimilation and benefit substitution*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2004. *Røtter og føtter: Identitet i en omskiftelig tid*. Oslo: Aschehoug.

- Eriksen, Thomas Hylland. 2007. Mangfold versus forskjellighet. I Øivind Fuglerud og Thomas Hylland Eriksen, red: *Grenser for kultur? Perspektiver fra norsk minoritetsforskning*. Oslo: Pax.
- Ezzy, Douglas. 1993. Unemployment and mental health: A critical review. *Social Science & Medicine*. 37 (1): 41-52.
- Fangen, Katrine. 2004. *Deltagende observasjon*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Fangen, Katrine. 2008. *Identitet og praksis: Etnisitet, klasse og kjønn blant somaliere i Norge*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Fossestøl, Knut. 2007. *Den revitaliserte arbeidslinja - en linje eller to? Redegjørelse for forskjeller og likheter mellom en effektivitetsorientert og en rettferdighetsorientert forståelse av arbeidslinja*. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Fuglestad, Otto Laurits. 1997. Skriveprosessen i kvalitativ forskning. I Erik Fossåskaret, Otto Laurits Fuglestad og Tor Halfdan Aase, red: *Metodisk feltarbeid: Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Garber, Judy og Martin E. P. Seligman. 1980. *Human helplessness: Theory and applications*. New York: Academic Press.
- Geertz, Clifford. 1993. *The interpretation of cultures: Selected essays*. London: Fontana.
- Giele, Janet Zollinger og Glen H. Elder. 1998. *Methods of life course research: Qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Gilbert, Neil. 2002. *Transformation of the welfare state: The silent surrender of public responsibility*. Oxford: Oxford University Press.
- Gilroy, Paul. 1987. *"There ain't no black in the Union Jack": The cultural politics of race and nation*. London: Houtchinson.
- Gosh, Flora. 2007. Magt og interseksjonalitet i sosialt arbeid. *Nordisk sosialt arbeid*. 27 (4): 320-332.
- Grillo, Ralph og Jeff Pratt. 2002. *The Politics of recognizing difference: Multiculturalism Italian-style*. Aldershot: Ashgate.
- Grinde, Jørgen. 1997. *Flyktninger i arbeidslivet: En undersøkelse av barrierer og muligheter*. Steinkjer: Høgskolen i Nord-Trøndelag.

- Gubrium, Jaber F. og James A. Holstein. 1997. *The new language of qualitative method*. New York: Oxford University Press.
- Gullestad, Marianne. 2002. *Det norske sett med nye øyne: Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, Marianne. 2006. *Plausible prejudice: Everyday experiences and social images of nation, culture and race*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hacking, Ian. 1999. *The social construction of what?* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hagelund, Anniken. 2007. Byråkratiske møter med sårbarhet. Snillhetskontroll i arbeid med flyktninger. *Sosiologi i dag*. 37 (3-4): 143-165.
- Hagelund, Anniken. 2010. Dealing with the Dilemmas: Integration at the Street-level in Norway. *International migration*. 48 (2): 79-102.
- Hagelund, Anniken og Hanne Kavli. 2009. If work is out of sight. Activation and citizenship for new refugees. *Journal of European social policy*. 19 (3): 259-270.
- Hagen, Gerd og Naushad Ali Qureshi. 1996. *Etnisitet i sosialt arbeid: Arbeid med etniske minoriteter i barnevern og sosial sektor*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Halvorsen, Knut. 1994. *Arbeidsløshet og arbeidsmarginalisering: Levekår og mestring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Halvorsen, Knut. 1998. Symbolic purposes and factual consequences of the concepts "self-reliance" and "dependency" in contemporary discourses on welfare. *International Journal of Social Welfare*. 7 (1): 56-64.
- Halvorsen, Knut. 2002. *Sosiale problemer: En sosiologisk innføring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Halvorsen, Knut. 2004. *Når det ikke er bruk for deg: Arbeidsløshet og levekår*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Halvorsen, Knut, Odd Bakken og Per Fugelli. 1986. *Arbeidsløs i velferdsstaten - helse og velferdsfølger av å være uten lønnet arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Halvorsen, Knut og Steinar Stjernø. 2008. *Work, oil and welfare: The welfare state in Norway*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, Hans-Tore, Kjetil G. Lundberg og Liv Johanne Syltevik. 2013. *NAV - med brukeren i sentrum?* Oslo: Universitetsforlaget.

- Hardoy, Inés og Tao Zhang. 2010. Innvandrere i arbeid: Hjelper arbeidsmarkedstiltak? *Søkelys på arbeidslivet*. 27 (4): 343-363.
- Harsløf, Ivan og Sissel Seim. 2008. Fattigdom i en norsk velferds kontekst. I Ivan Harsløf og Sissel Seim, red: *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hatland, Aksel, Stein Kuhnle og Tor Inge Romøren. 2011. *Den norske velferdsstaten*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Henriksen, Kristin. 2007. *Fakta om 18 innvandrergupper i Norge*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Hidle, Knut. 2009. Territorialitetens kategoriske grenser og mobilitetens ambivalens. Romlighetens strukturerende betydning i sysselsettingsperspektivet med bosetting av flyktninger i norske kommuner. *Norsk tidsskrift for migrasjonsforskning*. 10 (2): 67-79.
- Hidle, Knut og Arild Vangstad. 2008. *Arbeidsrettet bosetting av flyktninger i norske kommuner*. Kristiansand: Agderforskning.
- Holstein, James A. og Jaber F. Gubrium. 1995. *The active interview*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Honneth, Axel. 2008. *Kamp om anerkjennelse: om de sosiale konfliktenes moralske grammatikk*. Oslo: Pax.
- Høydahl, Even. 2012. Sekundærflyttinger blant flyktninger: Flyktninger flytter mindre enn før, men mange vil til Oslo. *Samfunnsspeilet*. 26 (1): 37-44.
- Håpnes, Tove og Berit Berg. 2004. *Innvandrerkvinnens arbeidstilknytning: En pilotstudie*. Trondheim: SINTEF IFIM.
- Håpnes, Tove og Anne Iversen. 2000. *"Jeg fant, jeg fant!" Gode strategier i flerkulturelle bedrifter*. Trondheim: SINTEF IFIM.
- IFSW. 2012. International Definition of Social Work, Adopted by the IFSW General Meeting in Montréal, Canada, July 2000. <http://www.ifsw.org/p38000208.html>.
- IMDi. 2008. *Fra sosialhjelp til arbeid. Resultat fra 25 Ny sjanse-prosjekter*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- IMDi. 2010. *Intro 5 år*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.

- Jacobs, Dirk og Andrea Rea. 2007. OPEN FORUM: The End of National Models? Integration Courses and Citizenship Trajectories in Europe. *International Journal on Multicultural Societies*. 9 (2): 264-283.
- Jahoda, Marie. 1982. *Employment and unemployment: A social-psychological analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jahoda, Marie, Paul F. Lazarsfeld og Hans Zeisel. 1972. *Marienthal: The sociography of an unemployed community*. London: Tavistock.
- Jareg, Kirsti og Zarin Pettersen. 2006. *Tolk og tolkebruker - to sider av samme sak*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Jenssen, Anne Grete. 2009. *Brukermedvirkning i sosialtjenesten: En studie av sosialarbeidernes perspektiv*. Trondheim: NTNU.
- Jenssen, Anne Grete og Inger Marii Tronvoll, red. 2012. *Brukermedvirkning: Likeverd og anerkjennelse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jessop, Bob. 2008. Post-Fordism and the State. I Ash Amin, red: *Post-Fordism: A reader*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Johannessen, Asbjørn, Sidsel Natland og Anne Marie Støkken, red. 2011. *Samarbeidsforskning i praksis: Erfaringer fra HUSK-prosjektet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Järvinen, Margaretha og Nanna Mik-Meyer. 2003. *At skabe en klient: Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Jöhncke, Steffen. 2012. Epilog: Lille spejl på væggen dér... I Marianne Rugkåsa, red: *Likhetens dilemma: Om sivilisering og integrasjon i den velferdsambisiøse norske stat*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Kale, Emine. 2006. "Vi tar det vi har." *Om bruk av tolk i helsevesenet i Oslo: En spørreundersøkelse*. Oslo: Nasjonal kompetanseenhet for minoritetshelse.
- Kalve, Trygve og Åne Osmunddalen. 1992. Økende bruk av sosialhjelp blant unge. *Samfunnsspeilet*. 6 (2): 13-16.
- Kamali, Masoud. 2002. *Kulturkompetens i socialt arbete: Om socialarbetarens och klientens kulturella bakgrund*. Stockholm: Carlsson.
- Kaul, Hjørdis og Elin Kvande. 1986. *Mestring av arbeidsledighet: En intervjuundersøkelse blant arbeidsledige*. Trondheim: SINTEF IFIM.

- Kavli, Hanne Cecilie. 2007. Introduksjon av nyankomne flyktninger og innvandrere i Danmark, Norge og Sverige. *Søkelys på arbeidslivet*. 25 (3): 73-84.
- Keddell, Emily. 2009. Narrative as Identity: Postmodernism, Multiple Ethnicities, and Narrative Practice Approaches in Social Work. *Journal of Ethnic And Cultural Diversity in Social Work*. 18 (3): 221-241.
- Kittelsaa, Anna M. 2008. *Et ganske normalt liv: Utviklingshemming, dagligliv og selvforståelse*. Trondheim: NTNU.
- Kjeldstadli, Knut. 2009. Kanadiske hverdager. *Klassekampen*. 17.11.2009.
- Kjørstad, Monica. 2008. *Et kritisk, realistisk perspektiv på sosialt arbeid i forvaltningen. En studie av sosialarbeideres iverksetting av arbeidslinjen i norsk sosialpolitikk*. Trondheim: NTNU.
- Krahn, Harvey, Tracey Derwing, Marlene Mulder og Lori Wilkinson. 2000. Educated and Underemployed: Refugee Integration into the Canadian Labour Market. *Journal of international migration and integration*. 1 (1): 59-84.
- KRD. 2002. *Handlingsplan mot rasisme og diskriminering (2002-2006)*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet.
- Kvale, Steinar. 1997. *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Kvinge, Torunn og Anne Britt Djuve. 2006. *Bruk av arbeidsmarkedstiltak for ikke-vestlige innvandrere: Hvem deltar, og hvordan er sysselsettingseffektene?* Oslo: Fafo.
- Lavik, Nils Johan og Nora Sveaass. 2005. *Politisk psykologi*. Oslo: Pax.
- Lehtinen, Ullaliina. 1998. *Underdog shame: Philosophical essays on women's internalization of inferiority*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Levin, Irene. 2004. *Hva er sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lind, Wencke Aamodt og Birgit Molland. 2011. "De usynlige": Eldre innvandrere i møte med hjelpeapparatet. I Berit Berg og Torunn A. Ask, red: *Minoritetsperspektiver i sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lipsky, Michael. 1980. *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Long, Litt Woon. 1992. *Fellesskap til besvær? Om nyere innvandring til Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Loona, Sunil. 1987. I samfunnsforskningens ghetto. I Bo Swedin, red: *Nordiske migrationsforskarseminariet*. Sigtuna: Nordisk ministerråd.
- Lorenz, Walter. 1994. *Social work in a changing Europe*. London: Routledge.
- Lund, Monica. 2006. *Gode grep i introduksjonsprogram for å gjøre overgangen til ordinært arbeid lettere: En gjennomgang av prosjekterfaringer 2003-2005*. Oslo: Fafo.
- Lundberg, Svante. 1989. *Flyktingskap: Latinamerikansk exil i Sverige och Västeuropa*. Vol. 29. Lund: Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia.
- Lundeby, Hege. 2008. *Foreldre med funksjonshemmete barn. En studie av familiemønster, yrkesaktivitet og møter med hjelpeapparatet*. Trondheim: NTNU.
- Lysetøl, Peder Martin. 2012. Hva betyr flyktingenes bakgrunn for integreringen? I Peder Martin Lysetøl, red: *Sosionomutdanningen i Trondheim 50 år - en utdanning til solidaritet*. Trondheim: Høgskolen i Sør-Trøndelag.
- Lødemel, Ivar og Asbjørn Johannessen, red. 2005. *Tiltaksforsøket: Mot en inkluderende arbeidslinje? Sluttrapport fra evaluering av forsøk med kommunalt ansvar for aktive, arbeidsrette tiltak for langtidsmottakere av sosialhjelp 2000-2004*. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Malik, Kenan. 2009. *Rushdie-affæren: Fra fatwa til jihad*. Oslo: Gyldendal.
- Malkki, Liisa H. 1995. Refugees and Exile: From "Refugee Studies" to the National Order of Things. *Annual Review of Anthropology*. 24: 495-523.
- Malmberg-Heimonen, Ira, Carolina Helena Ohls og Marianne Rugkåsa. 2009. *Å se hele personen, Del II Veileder: "De gode grepene": Hvordan forhindre frafall i Ny sjanse-prosjektene?* Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Margalit, Avishai. 1998. *Det anständiga samhället: För en värdighetens politik*. Göteborg: Daidalos.
- Marthinsen, Edgar og Nina Skjefstad, red. 2007. *Tiltaksarbeid i sosialtjeneste og NAV: Tett på!* Oslo: Universitetsforlaget.
- McCall, Leslie. 2005. The Complexity of Intersectionality. *Signs*. 30 (3): 1771-1800.
- McCracken, Grant David. 1988. *The long interview*. Newbury Park, Calif.: Sage.

- Midtbøen, Arnfinn og Jon Rogstad. 2012. *Diskrimineringsens omfang og årsaker: Etniske minoriteters tilgang til norsk arbeidsliv*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Moltu, Berit. 2004. Etnografi og kunnskapsproduksjon. Om å skrive seg ut av feltarbeidet. *Norsk antropologisk tidsskrift*. (4): 241-256.
- Mouzelis, Nicos. 1995. *Sociological Theory - What Went Wrong? Diagnosis and Remedies*. London: Routledge.
- Naper, Sille Ohrem, Kjetil Arne van der Wel og Knut Halvorsen. 2008. Arbeidsmarginalisering og fattigdom blant langtidsmottakere av sosialhjelp i 1990 og 2005. I Ivan Harsløf og Sissel Seim, red: *Fattigdommens dynamikk: Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet* Oslo: Universitetsforlaget.
- Nervik, Jon Arve. 1996. *Offentlig politikk og klientløpebaner: Sosialhjelp og arbeidsmarkedstiltak - bidrag til selvforsørging eller ringdans i velferdsbyråkratiet?* Oslo: Universitetet i Oslo.
- NESH. 2006. *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: Forskningsetiske komiteer.
- Nielsen, Harriet Bjerrum. 1994. Forførende tekster med alvorlige hensikter. *Tidsskrift for Samfunnsforskning*. (2): 27.
- NOU 2010: 7. Mangfold og mestring. Flerspråklige barn, unge og voksne i opplæringsystemet. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- NOU 2011: 7. Velferd og migrasjon. Den norske modellens framtid. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- NOU 2011: 14. Bedre integrering. Mål, strategier, tiltak. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- Næss, Terje. 2011. *Segregering, læringsmiljø og ikke-vestlige innvandrerelevers prestasjoner på nasjonale prøver*. Oslo: NIFU.
- OECD, red. 2009. *The Labour Market Integration of Immigrants and their Children in Norway*. <http://www.oecd.org/dataoecd/35/17/43247521.pdf>. Paris: OECD.
- Ohls, Carolina Helena, Marianne Rugkåsa, Ira Malmberg-Heimonen og Helle Cathrine Hansen. 2009. *Å se hele personen: En studie om årsaker til frafall og gode grep for å forhindre frafall i Ny sjanse-prosjektene*. Oslo: Høgskolen i Oslo.

- Olsson, Tor Bjarne, Cathrine Pedersen og Irene Dahle. 2000. *Med sjal på jobb: Erfaringer fra et forsknings- og utviklingsprosjekt om møter mellom mennesker med ulik kulturell bakgrunn på kommunale arbeidsplasser*. Stavanger: Rogalandsforskning.
- Orupabo, Julia. 2008. "I andre land betyr ikke hudfarge noe, har du papirer, så får du en jobb". *Søkelys på arbeidslivet*. 25 (1): 51-62.
- Orupabo, Julia. 2008. "På TV sa de at de trengte ingeniører..." *Etniske minoriteter: klasseidentifikasjon og arbeidsposisjon*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Parekh, Bhikhu C. 2000. *Rethinking multiculturalism: Cultural diversity and political theory*. Basingstoke: Macmillan.
- Pedersen, Jarle. 2008. *Kamper for anerkjennelse: Unge flyktninger i møte med norske lokalsamfunn*. Trondheim: NTNU.
- Prieur, Annick. 2004. *Balansekunstnere: Betydningen av innvandrerbakgrunn i Norge*. Oslo: Pax.
- Ragin, Charles C. 1994. *Constructing social research: The unity and diversity of method*. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.
- Ragin, Charles C. og Lisa M. Amoroso. 2011. *Constructing social research: The unity and diversity of method*. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.
- Ramirez, Gustavo. 1990. Återvåndet: En dröm för eller mot livet. I Dansk Flygtningehjælp, red: *Asyl i Norden*. København: Dansk Flygtningehjælp.
- Reneflot, Anne og Miriam Evensen. 2011. *Arbeidsledighet og psykisk helse blant unge i Norden. En kunnskapsoversikt*. Göteborg: Nordiska högskolan för folkhälsovetenskap.
- Rogstad, Jon. 1995. *Innvandrere med lav kompetanse: Hvem er de og hvilke problemer har de?* Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Rogstad, Jon. 2000. *Mellom faktiske og forestilte forskjeller: Synlige minoriteter på arbeidsmarkedet*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Rogstad, Jon. 2006. *Usaklige hindringer for ikke-vestlige minoriteter på arbeidsmarkedet i Norge*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Rubington, Earl og Martin S. Weinberg. 1995. *The Study of social problems: Seven perspectives*. New York: Oxford University Press.

- Rugkåsa, Marianne. 2008. 30 centimeter tekstil: klesdrakt og inkludering i arbeidslivet: *Fattigdommens dynamikk: perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rugkåsa, Marianne. 2009. Etniske minoritetskvinneres inntreden i arbeidslivet og konsekvenser for barn og familieliv. I Ketil Eide, red: *Over profesjonelle barrierer: et minoritetsperspektiv i psykososialt arbeid med barn og unge*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Rugkåsa, Marianne. 2010. *Transformasjon og integrasjon: Kvalifisering av minoritetsetniske kvinner til arbeid og deltakelse i den norske velferdsstaten*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Rugkåsa, Marianne. 2012. *Likhetens dilemma: Om sivilisering og integrasjon i den velferdsambisiøse norske stat*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Rumbaut, Rubén G. og Alejandro Portes. 2001. *Ethnicities: children of immigrants in America*. Berkeley, California: University of California Press.
- Rydgren, Jens. 2004. Mechanisms of exclusion: Ethnic discrimination in the Swedish labour market. *Journal of ethnic and migration studies*. 30 (4): 697-716.
- Røe, Melina og Berit Berg. 2005. På vei mot norsk arbeidsliv: Evaluering av et kvalifiseringsløp for minoritetsspråklige. Trondheim: SINTEF IFIM.
- Røkenes, Odd Harald. 1995. Bruk av tolk i psykologisk arbeid med flyktninger og fremmedspråklige. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*. 32 (8): 727-735.
- Said, Edward W. 1978. *Orientalism*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Sandbæk, Miriam Latif og Anne Britt Djuve. 2012. *Fortellinger om motivasjon: Hva er gode arbeidsmetoder i NAVs AMO-kurs for innvandrere?* Oslo: Fafo.
- Schafft, Angelika, Torbjørn Skarøhamar og Tao Zhang. 2010. *Ny evaluering av Tiltakssatsingen for sosialhjelpsmottakere*. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Schierup, Carl-Ulrik. 1988. *Integration? Indvandrere, kultur og samfund*. København: Billesø & Baltzer.
- Sinfield, Adrian. 1981. *What unemployment means*. Oxford: Robertson.
- Skare, Signe. 1993. *Flerkulturelt barnevernsarbeid: Håndbok*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Skytte, Marianne. 2008. *Etniske minoritetsfamilier og sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal akademisk.

- Sluzki, Carlos E. 1979. Migration and family conflicts. *Family Process*. 18 (4): 379-390.
- Sohlberg, Peter og Britt-Marie Sohlberg. 2001. *Kunskapens former. Vetenskapsteori och forskningsmetod*. Stockholm: Liber.
- SSB. 2013. Arbeidsledighet blant innvandrere, registerbasert, 1. kvartal 2013. <http://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/innvarbl/kvartal>. Oslo: Statistisk sentralbyrå (lastet ned 26.07.2013).
- St.meld.nr.6 (2002-2003). Tiltaksplan mot fattigdom. Oslo: Sosialdepartementet.
- St.meld.nr.6 (2012-2013). En helhetlig integreringspolitikk: Mangfold og felleskap. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- St.meld.nr.17 (1996-1997). Om innvandring og det flerkulturelle Norge. Oslo: Kommunal- og arbeidsdepartementet.
- St.meld.nr.49 (2003-2004). Mangfold gjennom inkludering og deltakelse - ansvar og frihet. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet.
- St.meld.nr.50 (1998-1999). Utjæmningsmeldinga: Om fordeling av inntekt og levekår i Noreg. Oslo: Sosial- og helsedepartementet.
- Stjernø, Steinar og Therese Saltkjel. 2008. Gjennom det siste sikkerhetsnettet? I Ivan Harsløf og Sissel Seim, red: *Fattigdommens dynamikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stjernø, Steinar og Einar Øverbye. 2012. *Arbeidslinja: Arbeidsmotivasjonen og velferdsstaten*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Storø, Jan. 2002. Det problematiske brukerbegrepet. *Embla*. 6 (3).
- Storø, Jan. 2004. *Å gå over brennende bruer: En kvalitativ studie av barnevernedommers overgang til en selvstendig tilværelse*. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Støren, Liv Anne. 2004. *Arbeidsledighet og overkvalifisering blant ikke-vestlige innvandrere med høy utdanning. Analyser av kandidatundersøkelsen 2002*. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Suárez-Orozco, Carola, Marcelo M. Suárez-Orozco og Desirée Baolian Qin. 2005. *The New immigration: An interdisciplinary reader*. New York: Routledge.
- Suárez-Orozco, Marcelo M., Carola Suárez-Orozco og Carolyn Sattin-Bajaj. 2010. Making Migration Work. *Peabody Journal of Education*. 85 (4): 535 - 551.

- Sveaass, Nora. 2001. *Restructuring meaning after uprooting and violence: Psychosocial interventions in refugee receiving and in post-conflict societies*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Svendsen, Stina. 2009. *Fagbrevet som veien til norsk arbeidsliv*. Trondheim: NTNU.
- Söder, Mårten. 2000. Relativism, konstruktivism och praktisk nytta i handikappforskningen. I Jan Froestad, Per Solvang og Mårten Söder, red: *Funksjonshemming, politikk og samfunn*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Söderström, Sylvia. 2011. Kultursensitiv kommunikasjon: Om å søke etter ordenes intensjon og mening. I Berit Berg, red: *Innvandring og funksjonshemming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Söderström, Sylvia, Anna M. Kittelsaa og Berit Berg. 2011. *Snakker vi om det samme? Minoritetsfamilier med funksjonshemmete barn i møte med tjenesteapparatet*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS.
- Sørheim, Torunn Arntsen. 2000. *Innvandrere med funksjonshemmede barn i møte med tjenesteapparatet*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Thomsen, K.Michael og Bente Rød Larsen. 1994. *En innvandrers krysser våre spor: Om samarbeid og barnevern*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Thorshaug, Kristin og Marko Valenta. 2012. *Et arbeidsmarked for alle? Innvandreres innpass og stilling på det norske arbeidsmarkedet*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS.
- UDI. 2005. *Minoritetsperspektiv i offentlige tjenester - tverrkulturell kompetanse: En utfordring for alle offentlige tjenester*. Oslo: Utlendingsdirektoratet.
- UNHCR. 2012. *UNHCR Global Trends 2011*. Geneva, Switzerland: United Nations High Commissioner for Refugees.
- Valenta, Marko og Berit Berg. 2003. *Tilbakevending? Evaluering av tilbakevendingens ordningen for flyktninger*. Trondheim: SINTEF IFIM.
- van der Wel, Kjetil, Espen Dahl, Borghild Løyland, Sille Ohrem Naper og Marit Slagsvold. 2006. *Funksjonsevne blant langtidsmottakere av sosialhjelp*. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Varvin, Sverre. 2003. *Flukt og eksil: Traume, identitet og mestring*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Vike, Halvard. 2004. *Velferd uten grenser. Den norske velferdsstaten ved veiskillet*. Oslo: Akribe.
- Wadel, Cato. 1985. *Hvordan oppleves arbeidsløshet? Hvordan skal vi studere denne opplevelsen?* Stavanger: Rogalandforskning.
- Wadel, Cato. 1991. *Feltarbeid i egen kultur: En innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: SEEK.
- Weide, Marjukka. 2012. Citizen-making at the language Centres. Civic Education for Immigrants through the Official Danish Language Tuition. *Immigrants and civil society, 16th Nordic Migration Research Conference & ETMU Days*. 13-15 August 2012. University of Turku, Finland.
- Wergeland, Ebba. 2008. Arbeidslinjas menneskeforakt. *Klassekampen*. 14.02.2008.
- Widerberg, Karin. 1995. *Kunnskapens kjønn: Minner, refleksjoner og teori*. Oslo: Pax.
- Widerberg, Karin. 2001. *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt: En alternativ lærebok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wieviorka, Michel. 1999. Two patterns of racism. I John Solomos og Martin Bulmer, red: *Racism*. Oxford: Oxford University Press.
- Wikan, Unni. 1995. *Mot en ny norsk underklasse: Innvandrere, kultur og integrasjon*. Oslo: Gyldendal.
- Williams, Charmain C. 2006. The epistemology of cultural competence. *Families in society*. 87 (2): 209-220.
- Wrench, John. 2007. *Diversity management and discrimination: Immigrants and ethnic minorities in the EU*. Aldershot: Ashgate.
- Ylvisaker, Signe. 2004. *Når Omar, Sara og Samuel forteller... Diskurs, ideologi og handling i møtet mellom sosialarbeidere og sosialklienter med ikke-vestlig familiebakgrunn*. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Ørvig, Kjersti. 1999. *Minoriteters møte med sosialkontoret. Delrapport I*. Stavanger: Universitetet i Stavanger.
- Øverbye, Einar. 2013. Velferdsprofesjonene i aktiveringsstaten: en studie av ambivalente relasjoner. I Anders Molander og Jens-Christian Smeby, red: *Profesjonsstudier II*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Øvrelid, Bjarne. 2007. Etikk og brukerretting: Frihet og styringsteknikk? *Nordisk sosialt arbeid*. 27 (3): 170-181.

Artikkel I

Røe, Melina (2011) «Why don't they want us?» Refugees still unemployed after many years in Norway. *Nordic Social Work Research*. Vol 1, nr. 2.

Why don't they want us?' Refugees still unemployed after many years in Norway

Melina Røe*

NTNU Social Research, 7491 Trondheim, Norway

Refugees in Norway face a number of challenges in finding employment. To become sufficiently qualified for employment requires, for most, years of language study, education, and participation in work-qualifying programmes. If they finally find employment, it is often short-term or low paid. A relatively large group of refugees becomes dependent on government cash benefits for years. This article discusses how refugees dependent on welfare benefits for many years experience their situation. The data derives from an ongoing qualitative study of 18 non-western refugees who have lived in Norway from between 9–21 years, and who are still unemployed. They have been followed by the researcher during the period 2007–2011. The data reveals different strategies for coping and a selection of typologies for self-presentation is presented: 'the humble', 'the optimist', 'the angry', 'the depressed' and 'the turned-off-body'. The aim of this article is to draw attention to these strategies and thereby contribute to the understanding of why their respective typologies emerge. How can we avoid some refugees becoming angry, depressed or developing health problems as a result of their experiences after resettling in Norway? There is much knowledge of these themes in research and in public debates. Nevertheless, there are continuing challenges for refugees in Norway. Being unemployed is hardly the sole responsibility of the individual. It is therefore important to consider structural obstacles, such as discrimination and high competence requirements, which render entry into the labour market difficult. The respondents' main concern is: 'Why don't they want us?'

Keywords: unemployed refugees; dependent on welfare benefits; coping strategies; social work; (underdog shame)

Refugees' situation in the Norwegian labour market

Many studies conclude that employment is an essential gateway to integration, prosperity, and self-reliance (Berg 1992, 1998, 2010; Rogstad 2000; Djuve and Kavli 2005; Røe and Berg 2005; Kvinge and Djuve 2006; M. Lund 2006). Non-western immigrants are marginalized as work applicants, with unemployment rates more than three times that of the Norwegian population in general. As Norway has a high level of employment, being on the 'outside' can both constitute a stigma and cause further marginalization and poverty. Lister (2004) points to how people tend to label 'the poor' either as passive, benign 'victims' or as malign 'welfare dependents': 'One of the most striking developments in the contemporary politics of poverty is the

*Email: melina.roe@samfunn.ntnu.no

growing demands for poverty to be understood as powerlessness and a denial of fundamental rights and for the voices of those in poverty to be heard in public debates' (2004, 10).

Receiving welfare benefits for many years influences a number of aspects of one's life. Norway offers relatively generous benefits, but they still cover only the bare minimum requirements in a country with such high living costs. Immigrants constitute 11.4% of the population and approximately 30% of the total numbers of cash benefit recipients (Statistics Norway 2010). In recent years, the general tendency has been that income increases and social assistance decreases with longer residence and higher educational level (Statistics Norway 2008).

Nevertheless, a study conducted by the University of Oslo indicates that refugees and non-western immigrants tend to remain trapped within the welfare system (Ekhaugen 2008). Other studies show that non-western immigrants take longer to find work and are paid substantially less than ethnic Norwegians with an equivalent education, or they meet severe problems in finding employment matching their education (Rogstad 2000; Brekke 2008; Orupabo 2008; Blom 2010). Many immigrants who experience such obstacles express the view that discrimination is the main reason (Orupabo 2008). Findings from a Swedish study show that immigrants lack networks for finding employment, and *if* they find a job through their networks, for example friends and relatives, or personal contacts, including previous co-workers and employers, the job pays less than jobs for ethnic Swedes who use the same informal methods (Behtoui 2008). My study indicates a similar pattern: most of the refugees do not have any contacts through which to find employment, and persons who may find employment through personal networks generally obtain low paid and temporary jobs, often within insecure businesses.

Both the media and public opinion offer many explanations as to why immigrants remain trapped in the welfare system. Research shows how personal reasons (lack of education and language skills, health problems), cultural gaps or structural problems (discrimination, racism, high educational standards and qualification requirements, current unemployment rates) all appear to be important explanatory factors. By focusing on only one factor, for example an individual's lack of qualifications, we may overlook the significance of other equally important factors such as the effect of structural barriers on an individual's access to the labour market. For example, while qualification programmes may enhance immigrants' competitiveness, these programmes are of little assistance if the labour market does not value their skills (Håpnes and Berg 2004). A number of studies have shown that the majority of immigrants in Norway have experienced racism and discrimination (Andersson 1999; Prieur 2004).

Most refugees originate from countries very different to Norway, and they have worked in labour markets with different regulations and formal educational requirements. One third of the participants in this study have formal university or college education from their countries of origin. Nevertheless, the Norwegian systems for assessing foreign education are known to be both strict and rigid, making recognition difficult. To most of the refugees interviewed, it appears a mystery that they do not find employment. They want to work, they know they can work and have the formal skills, but they are not considered 'good enough' for the Norwegian labour market. They ask themselves: "*Can we ever be good enough?*" The primary purpose of this paper is to give a voice to those refugees who find themselves in

a vulnerable situation of unemployment, and show how different coping strategies arise.

Methods, field and participants

The article is based on a qualitative study of 18 refugees living in three municipalities in Central Norway who find themselves in long-term dependency on welfare benefits (hence referred to as refugees, informants or participants). The data is based on interviews and participant observations as I visited the municipalities' social services several times. This allowed for many opportunities to observe and carry out informal conversations with both the participants and the social workers providing the services. The field work started in 2007, and the final interviews took place during the winter of 2010–2011.

The participants in the study have lived in Norway from between 9–21 years and are currently unemployed and receiving welfare benefits. Some have never had employment in Norway, some have had temporary jobs. Common for them is that they have applied for jobs for years without success. They come from Somalia, Afghanistan, Central America, Thailand, Sudan, Vietnam, Iran, Iraq and Ethiopia. There are 12 women and six men, all between 30–50 years old. Most of them have children.

As mentioned earlier, many of the refugees in the study already have higher education from their country of origin; six had studied at university level. Of the remaining 12, five had finished upper secondary school, four had attended lower secondary school, one had finished primary school and two had no schooling (illiterate before they learned to read and write in Norway). With respect to work experience, the study revealed that 11 out of 16 were employed before they came to Norway (two participants are not included as they were juveniles when fleeing their country of origin). Of the remaining five, three worked within their own household and two held temporary jobs. Long-term claimants in Norway are often referred to as 'passive' in public discourse and the media, due to their being outside the labour force and dependent on welfare benefits. Yet this study reveals that most participants were 'active' and employed before coming to Norway.

Ten participants in the study attended the work-qualification programme *New Chance*.¹ The programme was offered in the largest of the three municipalities in which the research was conducted and provided work-oriented assistance, such as practice in writing job applications, and specific work-related language lessons. These job-oriented activities focused on the individual's former work experience, expertise, interests and goals. The remaining eight participants did not attend this programme as it was not offered in their municipalities. Instead they were offered 'ordinary' social services. The data in this article derives from all 18 refugees living in the three municipalities. At the end of the three years they were followed, most were still unemployed. There had been no change in their situation regarding employment, they said.

Interviews and observations – a long-term study

While interviews produce one type of information such as what people relate, observation gives information on actual courses of action. Denzin (1970) uses the term 'within-method-triangulation' to describe the use of different methods to

uphold internal consistency. Combining interviews and observation can reveal the gap between what people say they do and what they actually do (Ranger 1986).

During the period of the study, a minimum of three interviews was carried out with each refugee: an initial, main interview and subsequent yearly follow-up interviews. Another important source of information was participant observation in the services, in the classrooms during the *New Chance* programme's lessons and during breaks between lessons.

Before commencing the interviews, I had to consider the use of interpreters. I decided to conduct most of the interviews without interpreters provided a common understanding and minimum level of communication could be established. The services which introduced me to the refugees informed me of the refugees' respective language skills in advance. Most could speak Norwegian very well; only a few had limited language skills. In the end, I used an interpreter in three of the initial 18 interviews.

In retrospect, I can see that some interviews might have reached a deeper understanding had interpreters been used. Nevertheless, in some cases there was an advantage in being alone with the interviewee, for example in cases where sensitive subjects came up, such as circumcision and abusive spouses. In some specific interviews, the use of an interpreter could have been an obstacle to building confidence and thus enabling the participants to confide in me. Even though interpreters have made a pledge of professional secrecy, most Norwegian municipalities are small, and the immigrant communities are even smaller. Consequently, refugees may know the interpreters and meet them in the context of ethnic arrangements (church, mosque, festivals, marriages and so forth).

On the other hand, I experienced that one participant, who had a limited Norwegian vocabulary, was able to express herself through the interpreter. In this case we had met for weeks before the interview, whilst I was observing the class she was attending. During this period she had shown an exaggerated optimistic side of herself. When using an interpreter, she was able to more fully elaborate on her situation. It transpired that she was in fact struggling and that she felt very sad and depressed but, as she said, she tried to be positive to face each day. In this case I was also better able to explain my role and my research project when I found, in the course of the interview, that she thought I was one of the agency's social workers.

There are ethical dilemmas in inviting people in vulnerable situations to participate in research. For some, it may raise expectations that the research and the researcher do not have the possibility to meet. In such situations, researchers have to communicate these obstacles, and attempt to explain the indirect function research may have on the informants' situation and later on those of other people in similar positions.

Use of life satisfaction chart as an interview method

A method I used during interviews was the life satisfaction chart in which they were asked to draw a graphical line from their childhood to their future life. I found that this method facilitated a more profound and open communication. However, the method must be used with care, since it may trigger emotions and the reliving of experiences that can be difficult to talk about and to cope with alone after the interview. My experience is that trust must be built before using this method.

Drawing on Giele and Elder (1998), I asked the participants to draw a 'lifeline', a life satisfaction chart, at the end of the initial interview. I explained the chart format and drew an example for them with two axes: the y-axis indicating life satisfaction and the x-axis starting from birth and ending with the remote future. Most of the interviewees completed the task and said that it was an eye-opening process.

This method, I experienced, supplemented the initial interview and improved communication. Essential information that was not uncovered through thematic questions came to light through this creative method. It was often a means by which to better understand their lives and concerns. They became more open and communication flowed better. After drawing their lifeline, most participants expressed more hope for the future than they had done earlier in the interview. According to Giele and Elder, this method takes the interconnectedness of the various periods of a life course seriously and gives both history and context significance in understanding how people explain their present situation:

The study of the life course has perceptibly moved from a tendency to divide up the study of development into discrete stages to a firm recognition that any point in the life span must be viewed dynamically as the consequence of the past experience and future expectation as well as the integration of individual motive with external constraint. (Giele and Elder 1998, 19)

According to Gullestad (1996), focus on their life course often helps informants to rewrite the past, as well as to rewrite the present and the future, by presenting their past. This focus may help to grasp a kind of continuity in life.

Experiences and findings

A long-term study such as the present makes it possible to follow strategies that the participants use in their search for employment, as well as to capture the structural changes.

The data from 2007 reveals a complexity of experiences. The participants share the experience of being unemployed and dependent on public financial support, but their explanations for finding themselves in such a situation differ. Stories involve health problems and a general feeling of exhaustion due to a number of factors, including age, many childbirths, difficult escapes and hard lives in refuge before settling in Norway. Others express gratitude towards Norway and emphasize their own responsibility for gaining Norwegian language skills and adequate qualifications. During the first interview, many are full of expectations and point to all the possibilities they have in Norway: the language education, the trainee placements, and several public benefits. A divorced mother says:

I manage well here. If I had been in my home country without a job, it would have been *really* difficult!

Many researchers have shown that, at one stage, refugees may develop an exaggerated gratitude towards the country of resettlement (Skare 1993; Skytte 2008; Berg 2010). Sluzki (1979) calls this stage the *period of overcompensation*. This precedes the phase of major crisis, the *period of decompensation*, in which the long-term responses to flight occurs (Sluzki 1979). Although this is a schematic presentation of people's reactions and does not fit all, several studies have found these reactions in many persons experiencing similar stressful situations. The same

tendency is found in this study, as some of the participants undervalue their own difficult situation and instead emphasize their gratitude towards Norway and their own shortcomings. Other participants, though, express anger towards Norway, stressing their experience of discrimination and racism. One man talked of how fleeing from political persecution and then facing difficulties in entering the Norwegian labour market ‘forced me and people I know to engage in criminal activity’.

A Norwegian study from 2008 on refugees’ experiences of discrimination in the labour market identifies two positions amongst the refugees: One group believes that discrimination is a major challenge to finding employment, whilst the other group points to lack of language skills as the major reason (Orupabo 2008). The group reporting discrimination claims not to have had positive experiences or received positive recognition with respect to employment at all (Orupabo 2008). The second group does not believe that there is discrimination, and reports only positive experiences: they have actually felt recognition in connection with employment in Norway (Orupabo 2008). A study from Sweden on young immigrants revealed that young employees with no discriminatory experiences did not believe that any discrimination existed in the Swedish labour market at all (Knocke and Hertzberg 2000 in Orupabo 2008). In other words, individuals experience and interpret situations differently, depending on their earlier experiences (Orupabo 2008). Orupabo (2008) concludes that earlier experiences with ethnic discrimination or racism affect the understanding of later experiences as discriminatory incidents. Prieur (2004) refers to this as ‘the total amount of the small insults’. Common to the participants reporting discrimination and racism in my study is the fact that they have higher education, or have had stable jobs or high positions in their countries of origin. One of the participant states:

It is tragic in this society. I had almost a doctoral degree and here I had to start in secondary school! I am sad because I can’t use my skills and qualifications here. I have to start from the beginning. In US they have systems where they acknowledge different types of expertise and knowledge. In Norway, my studies are nothing worth. Here I am looked on only as an immigrant.

Accordingly, several studies indicate that well-educated refugees who have acquired the host country’s language tend to report discrimination more frequently than other refugees (Skytte 2000; Ylvisaker 2004). This can also be seen in Orupabo’s study (2008) where the informants had higher education but held jobs they were overqualified for due to obstacles in finding jobs matching their qualification.

Many of the informants have attended different work qualification and language courses previously. Years of different courses can be de-motivating if it does not lead to employment. According to one participant in my study, ‘I don’t want to make pretence of working anymore. I want a proper and decent job’. This was a woman who had already participated in several courses and trainee placements during her years of living in Norway.

The 10 participants taking part in the *New Chance* programme appear a bit more optimistic about their opportunities for future employment. However, some remain sceptical because they have already attended many courses and work qualification programmes ‘without any results’. Many expect employment ‘at once’. Others express the need for more formal training before they believe they might find employment. Some describe experiencing little flexibility or receiving only a

minimum of help and support in Norway. They find the system for approving their previous education and work experience very stringent.

Some participants in my study feel they are forced to move to larger cities in order to find employment, despite well-integrated children in their current location, they say. Studies have shown that many refugees move from municipalities where they have been settled to larger cities after *The Introduction Scheme*.² A lack of employment opportunities is a major reason for the move; isolation and loneliness are other reasons (Valenta 2008). Until recently, this relocation within Norway has been viewed in public politics as a problem negatively affecting both the municipalities and the individuals with their families (Hidle and Vangstad 2008; Shakar 2009). However, Hidle and Vangstad (2008) argue that moving must not be viewed solely as a problem. On the contrary, mobility, networks and a flexible attitude towards geographical boundaries is an advantage in the labour market today. By focusing on these advantages that the refugees have, we can move away from the negative emphasis and rather focus on their strengths in competing for employment, the researchers claim. I claim that these researchers express the adults' view, as stability may be even more important for the children in refugee families that have been forced to move from their countries of origin in first place. Many of my informants have acquaintances in the capital city (Oslo), where most immigrants in Norway live. Through these acquaintances they may find jobs, they say. However, it is documented that these jobs are frequently low-paid and short term (Djuve and Hagen 1995; Behtoui 2008).

Many of the participants report experiencing health problems. They talk of depression, aches and pains, and insomnia. Some express anger at the situation they find themselves in and towards the Norwegian society in general. When they first came to Norway they had been optimistic, they say, but now they feel that the Norwegian system has destroyed them and their future. Others talk of loneliness. They feel isolated and find the realization, as they put it, that Norwegians are not interested in them, difficult. Most of the people they know are also immigrants, either from the same country of origin or belonging to the same religious group. Only a few say they have Norwegian friends and contacts.

What happens to the participants' situation after some years? Are they still unemployed? The data from 2010–2011 show that, with the exception of three participants, all are still unemployed. One has work as an assistant in a nursery, another is an apprentice at a mechanical garage, and the third has had periods of employment in a transporting company, a job that he got through an acquaintance. The majority are still in need of benefits, and most are now under the national *Qualification programme* which is offered to all welfare benefit claimants in Norway.³ How do they cope? Different strategies appeared in the course of the study, and some participants have swapped strategies during the period. Some strategies have a positive impact, whilst other strategies are less fruitful and may contribute to further marginalization.

Individual strategies for coping

How we present ourselves is contextual. According to Knudsen (1990), presenting our life history is a deliberate or unconscious strategy for self-presentation which legitimates our actions and previous choices. As researchers asking questions, we contribute to this presentation (Knudsen 1990). Several researchers follow the

timeline of refugees' lives: past, present and future. This organization of events coincides with how refugees often organize their story; it helps to give continuity and meaning to life. This strategy for adaptation contributes to reduce stress and support the viability of the refugees and their families, Knudsen claims. Research describes how the refugees try to construct a life history in an attempt to reduce instability in their life span and secure rights for the future (Knudsen 1990).

Different typologies, stages, categories or strategies are described by different authors in order to organize and grasp the refugees' conditions. Skytte (2008), for instance, makes typologies of coping by refugee families, Sluzki (1979) makes typologies on refugee families' integration process, and Eitinger (1981) makes typologies on the migration process in general. McCall (2001) suggests we should study dimensions rather than specific categories. The point is that knowledge about different phases can contribute to the understanding of refugees' reactions as 'normal' reactions to 'abnormal' situations.

During the first interviews, I became aware of the informants' different characteristics and expressions. Some seemed resigned, indifferent, depressed, angry, or emphasized physical pains and how tired they felt. Others expressed gratefulness, humility, optimism or eagerness to fight for a better life. After revising the material several times, I found that some expressions were interwoven and that a few participants 'jumped' from one emotional expression to another during the study. This was due to events in their lives, for example that something positive had happened, or, to the contrary, if something had disappointed them during the course of the study.

These characteristics or expressions may reflect different strategies employed based on personality, previous experiences, strength of networks, health, age, and so on. What the refugees chose to present may also be influenced by their idea of what I, as a researcher, represented. As I have discussed earlier we never present our story independently of who is asking, although this is often the researcher's ideal. Was I seen, for instance, as a representative of the authorities? Did they channel their frustration towards me? During the initial interviews, it became clear that some of the participants did not understand my agenda at all. One informant suspected me of coming from the police or immigration authorities, and a couple thought I was a social worker and could assist them in finding a job.

The characteristics are interwoven and many have similarities. I have organized them into five typologies that catch the refugees' emotions, self-presentation and strategies: 'the humble', 'the optimist', 'the angry', 'the depressed' and 'the turned-off-body'.

The humble

Several participants, I feel, adopt a humble position in the interview. They emphasize that they are lucky, and that they receive much help and support from the social workers and the Norwegian society. They deny that discrimination accounts for their unemployment, and emphasize their own weaknesses, limited language skills and lack of education.

Simon⁴ points to the good experiences he has had in Norway and how many opportunities he has had from the start. He has no job because his Norwegian is not good enough and he has no formal skills, he says. He does not believe there are other reasons beyond himself to blame for his unemployment:

I have never experienced discrimination or racism here in Norway. Don't know any other who has experienced that, either.

Some of the 'humbles' show a lack of initiative. They often think they are not 'good enough', or, because they think that they will never learn the language in any case, they give up. The risk is resignation.

The optimist

Only a few participants are optimistic in general. They express optimism about their situation and point to being sure that they will have good jobs or an education in the near future. Maria says:

Everything will be okay. My kids have a good life here; I am still young and healthy, so of course I will find a job in the end!

In the course of the interviews though, many participants tell me they are optimistic about the future. 'We have to', they say, and explain that not being an optimist is like giving up hope. This change in mood happens at the end of almost all initial interviews. Responding to the question, 'How do you think your life will be in three years' time?' Simon, while 'humble', answers:

Much better, I hope. Steady job, maybe in the fishing industry, and I own my own flat. Everything will be much better! I will have my own car, and one more child: Only one more. I don't want more than that.

Time passes, but these goals are not met. In the third year, the optimists from the first interview are more pessimistic; some show signs of resignation, others have become disappointed or depressed.

The angry

This typology I have called 'the angry', and is usually found amongst my unmarried male participants. Most of them have higher education and have occupied respectful positions before fleeing their country of origin.

They settle immigrants in Norway without taking into account people's possibilities for a future! They settle them in the municipalities that are in need of money.

Here Jim talks about small municipalities that have 'nothing' to offer newly-arrived refugees. He says that the only thing they offer is prejudice and racism towards foreigners. The only reason they accept refugees, he claims, are on economic grounds. He was settled in a municipality 'offering nothing', he says, and got little but stagnation and isolation since nobody in the community was interested in him whatsoever. He continues:

I want you to invite the local newspaper to the interview, so people can understand the unjust treatment the immigrants get from the social services and the local municipalities!

I had to explain to him that this would be mixing roles as I was trying to conduct a research interview to grasp his situation, something I would not be able to accomplish with a journalist and photographer present. I tried to tell him that by

doing research I gave him a voice. He then said: ‘I know what will happen to what you write; it will be thrown in a drawer.’

With the *Introduction Scheme*, the municipalities are obliged to tailor help for the settled refugees in order to assist them in finding employment. A study done by the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) suggests this is problematic for some municipalities; for instance, small municipalities may find it difficult to offer the services they are obliged to (OECD 2009). Recent discussions in Norwegian media have indicated that some municipalities choose to settle refugees in order to support the local economy without offering the required services and assistance to the refugees.⁵ Jim’s story might be an example of that.

The typical ‘angry man’ appears bitter, suspicious and frustrated at Norway. He emphasizes discrimination, racism, regulations and political structures that hinder his integration into Norwegian society. He points to a lack of human rights, and that his meeting with Norway ruined his dreams and future hopes. Being angry can be a ‘full-time job’ for some. Jim tells me that, in despair and in search for justice, he has made many thousands of telephone calls to different agencies and people. Some of these men tell me that they can sometimes become so angry that they are dangerous, and give examples of how they have hurt themselves or have attacked others in desperation.

In my material these men present a history of strength and an active lifestyle before coming to Norway. They have either been active in politics, educated, or been employed for many years in their country of origin. Typically, they have dreamt about Norway and the ‘Social-Democratic System’ and were thus optimistic when they were given residence in Norway. However, their personal experiences deviate substantially from the dream they once had of Norway as a humane country, they point out. They feel discriminated against and misunderstood.

The depressed

The man in front of me looks depressed. When he starts to talk, I hear — and even feel — his despair. ‘I have lost my faith,’ he says.

John was a ‘super-refugee’ when he first came: He studied Norwegian from the moment he settled in Norway and learned to speak it after only a few months, thus qualifying him to work as a native language teacher and interpreter after a fairly short time. He worked as a substitute teacher during his first 5–6 years in Norway. He tells me that although the municipality had promised him a permanent job as an assistant and native language teacher, they did not put the offer in writing. One year before our first meeting, John’s teaching hours were cut to a minimum. The result was that he lacked the means to provide for his family. Financial assistance was the only way out. Several studies have shown that many native language teachers experience marginalization and work under poor conditions: It is described how these teachers become shuttlecocks between schools, and feel exploited by the system (Myklebust 2002; A.B. Lund 2004; Mousavi 2006; Valenta and Berg 2009).

I also interviewed John’s wife Zara. She was more content but had one major concern: John’s well-being. She felt that her husband was becoming more and more depressed, and that he drifted farther away from working life as time passed:

My husband is very depressed now. I am worried for him. He needs to go back to work soon. He needs to be together with other people. I want my husband to get well, so

maybe we are forced to move? It is easier for us women: I have the small children to look after. For a man it is crucial to work. It is not good to sit at home being depressed.

Another woman I interviewed, Sophia, is very depressed and lonely, she says. She feels pain in her whole body. She is also angry at the man who had promised her a good life in Norway. In the present situation she has nothing to move back to in her country of origin, she claims. She feels stuck. Sophia, while depressed, also fits in the category 'the turned-off-body'.

'My body is turned off,' Rose tells me. The woman in front of me looks me deep in the eyes. She has found out, after a year in the New Chance qualification programme, that she is too ill to handle a job. She has many children and a disabled husband. What she wants is an activity where she can meet people and learn more Norwegian.

Rose has learned to write and read after she moved to Norway. She has lived with her children and husband under very difficult conditions in her country of origin and in refugee camps. Until now, Rose's main goal has been to get a full time job to support herself and her children. After a short period of work training, though, she experienced that she was not capable of working at the speed expected in the Norwegian labour market. Her body is hurting more than ever, Rose tells me.

Christine, a girl in her thirties attending the *New Chance* programme, has a dream: 'I want to become a hairdresser'. She wants to start the education the following year but is afraid that she will not be able to do so, because she is suffering from severe migraines, she tells me. This makes her unable to work. The result is that during this study, while the hospital investigates her problem, Christine gets a special governmental sickness benefit.

Jack fled from war before settling in Norway. Members of his family are pursued and he is constantly worried about them. He says:

I have bad dreams at night, and can't wake up in the morning. When you are occupied up here (points to his head), you have no energy in your body, you know.

He says that after such sleepless nights he is unable to attend courses or meet for work training. He wants help to overcome these problems.

Sophia, as mentioned under the heading 'The depressed', tells me that she may look healthy, but her head does not function:

On the outside I am not old, but inside I am sad and absent-minded. It is very difficult for me.

At the same time she gets sad by sitting at home alone; she is lonely. What she wants is a place to be, meet people, and work on her Norwegian skills.

Normal reactions to stressful situations

Some researchers stress the fact that typologies and division into phases make the understanding of refugees' situation too static. They therefore want to emphasize the dynamics of the situation (Skytte 2008; Berg 2010). The same researchers also indicate that the typologies and the division in phases can be positive in order to organize and understand their situation. According to Eitinger (1981), it is important not to pathologize these reactions.

Very often these reactions or typologies, as I have described in this article, are normal reactions to abnormal situations (Eitinger 1981; Sveaass 2001; Berg 2010). The reactions are genuine frustrations in situations often outside of the individuals' control (Eitinger 1981).

The issue of structural obstacles such as discrimination in the labour market have large consequences. The study reveals that the refugees are motivated to work, but years of unemployment or economic dependence can lead to depression, demotivation and a further exclusion from the possibility of finding employment and thus becoming self-reliant. Being dependent on welfare benefits for many years can result in a dependent position, and when the 'outcome' of the help does not lead to jobs but instead to more periods of trainee replacements, they become disillusioned. Finding employment is experienced as almost impossible for many of the participants of this study.

Not all strategies are fruitful or will help in finding employment. For example, some respondents who report having experienced discrimination tend to interpret discrimination as every failed attempt to find employment. Such an interpretation can be counterproductive for changing their situation. Others express gratitude towards Norway, and point to their own lack of qualifications as the problem. This can indicate having been in an underdog position over time. Lehtinen (1998) talks about 'underdog shame' resulting from feeling inferior over time. This feeling of inferiority often stems from experiencing discrimination over many years and can be very self destructive. In meetings with persons they feel inferior to (for example, a representative of the authorities such as a social worker) they may express temper, mistrust, or aggressive behaviour (Lehtinen 1998).

The refugees in this study have different needs and use various strategies for coping. 'The humble', 'the optimist', 'the angry', 'the depressed' and 'the turned-off-body' are all coping strategies or reactions that all people may choose in equivalently stressful situations. All persons need confirmation and the feeling of being valued. It is well known that a lack of valuation from others can lead to mental and emotional distress (Lehtinen 1998; Skytte 2008). Being appreciated and accepted is important in all the stages towards their integration into the labour market and other areas of society.

One important question is how long they should be viewed as refugees and foreigners, rather than as citizens. This question is continually discussed in Norway, but there is still no solution, despite national plans aiming to combat racism and discrimination.⁶ An important issue in the field of social work is to continue to work against discriminatory practices in society. Years pass and the majority of the participants in my study are still in the same position with respect to the labour market. Some feel they have very limited opportunities and get no recognition from society. The strategies employed by the 'angry' or 'humble' may not be fruitful. Nevertheless, service providers and social workers must look beyond these expressions and use time in building relations of trust, thereby also contributing to rebuilding the refugees' self-confidence, lost in the course of fleeing and then resettling in Norway.

Acknowledgements

I would like to thank my informants for joining the project, and the social services and workers for accommodating the research. I also recognize contributions from my supervisor Berit Berg and Natalie Reid for reviewing, and Anna Kvittingen for proofreading the article.

Data presented in this article was generated through the HUSK-project, financed by The Norwegian Labour and Welfare Service (NAV).

Notes

1. New Chance was a trial programme for refugees and immigrant claimants who, despite many years in Norway, were still unemployed.
2. The Introduction programme of 2004 was intended to contribute to better and speedier integration into Norwegian society of newly-arrived refugees. All municipalities that settle refugees are obliged to offer targetted programmes in Norwegian language courses, social studies and skill training in order to find employment in Norway. The programme has a duration of two years minimum and is full-time.
3. The Norwegian Labour and Welfare Service (NAV) offers the Qualification Programme for people who receive social benefits.
4. The names used in this article are fictive.
5. See, for example, Majoran Vivekananthan feature article in the national newspaper *Klassekampen*, June 2, 2010.
6. National Plan of Action to Combat Racism and Discrimination (2002–2006) and LOFT.

References

- Andersson, Mette. 1999. 'All five fingers are not the same': Identity work among ethnic minority youth in an urban Norwegian context. PhD diss., University of Bergen.
- Behtoui, Alireza. 2008. Informal recruitment methods and disadvantages of immigrants in the Swedish labour market. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34, no. 3: 411–30.
- Berg, Berit. 1992. *Bakerst i køen: Om flyktnings deltakelse på arbeidsmarkedet* [Back of the queue: Refugees participation in the labour market]. Trondheim: SINTEF IFIM.
- . 1998. *Innvandrere på arbeidsmarkedet*. [Immigrants in the labour market] Trondheim: SINTEF IFIM.
- . 2010. *Eksilets stoppesteder: Fra flukt og asyl til integrering og transnasjonale liv* [The end of exile: From flight and asylum to integration and transnational lives]. PhD diss., NTNU, University of Trondheim.
- Blom, Svein. 2010. Sysselsetting blant innvandrere: Hvilken betydning har individuelle egenskaper og tilpasningsstrategier? [Employment amongst immigrants: What is the significance of personal attributes and strategies of adaptation?]. *Søkelys på arbeidslivet* 27, nos. 1–2: 59–76.
- Brekke, Idunn. 2008. Like muligheter?: betydningen av etnisk bakgrunn for sysselsetting og inntekt [The same possibilities? The importance of ethnic background for employment and income]. PhD diss., University of Oslo.
- Denzin Norman, K. 1970. *The research act: A theoretical introduction for sociological methods*. Chicago: Aldine Publishing.
- Djuve, Anne Britt, and Kåre Hagen. 1995. 'Skaff meg en jobb!' *Levekår blant flyktninger i Oslo* ['Find me a job!' Living conditions amongst refugees in Oslo]. Oslo: Fafo-rapport.
- Djuve, Anne Britt, and Hanne Cecilie Kavli. 2005. 'De vil nok det samme'. *Samarbeid mellom flyktningstjenesten og Aetat lokal om introduksjonsordning for nyankomne innvandrere* ['They want the same'. Cooperation amongst the refugee service and Aetat local concerning the introduction arrangements for newly arrived refugees]. Oslo: Fafo-rapport.
- Eitinger, Leo. 1981. *Fremmed i Norge* [Foreign in Norway]. Oslo: Cappelen.
- Ekhaugen, Tyra. 2008. On the fringes of the labour market: Three essays on employment and social security. PhD diss., University of Oslo.
- Giele, Janet Zollinger, and Glen H. Elder, ed. 1998. *Methods of life course research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Gullestad, Marianne. 1996. *Hverdagsfilosofier: verdier, selvforståelse og samfunnssyn i det moderne Norge* [Everyday philosophers: Values, self-perception and social understanding in modern Norway]. Oslo: Universitetsforlaget.
- Håpnes, Tove, and Berit Berg. 2004. *Innvandrerkvinnens arbeidstilknypning – en pilotstudie* [Immigrant women's attachment to work – a pilot study]. Trondheim: SINTEF IFIM.

- Hidele, Knut, and Arild Vangstad. 2008. *Arbeidsrettet bosetting av flyktninger i norske kommuner* [Employment targeted resettlement of refugees in Norwegian municipalities]. Kristiansand: Agderforskning.
- Knocke, Wuokko, and Fredrik Hertzberg. 2000. *Mångfaldens barn söker sin plats: En studie om arbetsmarknadschanser för ungdomar med invandrarbakgrund* [Diversity's children seek their place: A study of labour market access for youth with immigrant background]. Sweden: Svartvitts förlag in association with Arbetslivsinstitutet.
- Knudsen John Chr. 1990. Cognitive models in life histories. *Anthropological Quarterly* 63, no. 3: 122.
- Kvinge, Torunn, and Anne Britt Djuve. 2006. *Bruk av arbeidsmarkedstiltak for ikke-vestlige innvandrere. Hvem deltar, og hvordan er sysselsettingseffekten?* [The use of labour market strategies for non-Western immigrants. Who participates, and what is the effect on employment?]. Oslo: Fafo.
- Lehtinen, Ullaliina. 1998. Underdog shame: Philosophical essays on women's internalization of inferiority. PhD diss., Göteborgs universitet.
- Lister, Ruth. 2004. *Poverty*. Cambridge: Polity Press.
- Lund Anne, B. 2004. Tospråklige lærere – en styrking av skolens flerkulturelle arbeid [Bilingual teachers – a strengthening of schools' multicultural work]. *Norsk tidsskrift for migrasjonsforskning* 5, no. 1: 35–50.
- Lund, Monica. 2006. *Gode grep i introduksjonsprogram for å gjøre overgangen til ordinært arbeid lettere. En gjennomgang av prosjekterfaringer 2003–2005* [Sensible changes to the introduction program to facilitate the transition to regular employment. An examination of project experiences 2003–2005] Oslo: Fafo.
- McCall, Leslie. 2001. *Complex inequality: gender, class and race in the new economy*. New York: Routledge.
- Mousavi, Saleh. 2006. Tospråklige lærere i den norske skolen [Bilingual teachers in the Norwegian school system]. In *A greie seg i utdanningssystemet i nord og sør*, B. Brock-Utne and L. Bøyesen, 63–77. Bergen: Fagbokforlaget.
- Myklebust, Randi. 2002. Undervisning på to språk – deltakelse og samarbeid [Teaching in two languages – participation and cooperation]. In *Tospråklig opplæring og inkludering i den flerkulturelle skolen*, SEFS, 266–277. Oslo: Senter for kompetanseutvikling i den flerkulturelle skolen.
- OECD. See Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. 2009. *The labour market integration of immigrants and their children in Norway*. Paris: OECD. <http://www.oecd.org/dataoecd/35/17/43247521.pdf>.
- Orupabo, Julia. 2008. I andre land betyr ikke hudfarge noe, har du papirer, så får du en jobb [In other countries skin colour doesn't matter; if you have papers you get a job]. *Søkelys på arbeidslivet* 25, no. 1: 51–62.
- Prieur, Annick. 2004. *Balansekunstnere. Betydningen av innvanderbakgrunn i Norge* [Balancing artists. The significance of immigrant background in Norway]. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Ranger, Marianne. 1986. 'Er det bare meg som roter sånn?' Klientsamtaler på et sosialkontor [Is it just me that make such mistakes? Client discussions at a social service office]. Oslo: Universitetsforlaget.
- Røe, Melina, and Berit Berg. 2005. *På vei mot norsk arbeidsliv: Evaluering av et kvalifiseringsløp for minoritetsspråklige* [Towards Norwegian employment: An evaluation of a qualifying process for minorities]. Trondheim: SINTEF IFIM.
- Rogstad, Jon. 2000. *Mellom faktiske og forestilte forskjeller: Synlige minoriteter på arbeidsmarkedet* [Between real and imagined differences: Visible minorities in the labour market]. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Shakar, Zeshan. 2009. *Bosetting av flyktninger i Oslo: En analyse av statens rolle, diskursen og strukturen rundt bosetting av flyktninger etter statens forespørsel i Oslo kommune* [Resettlement of refugees in Oslo: An analysis of the State's role, the discourse and structures surrounding the resettlement of refugees in Oslo following requests by State]. Oslo: University of Oslo.
- Skare, Signe. 1993. *Flerkulturelt barnevernsarbeid: Håndbok* [Multicultural childcare: Handbook]. Oslo: Kommuneforlaget.

- Skytte, Marianne. 2000. Er etniske minoritetsfamilier for utfordrende for sosialt arbeid? [Are ethnic minority families too challenging for social work?]. *Nordisk sosialt arbeid* 20, no. 1: 12–21.
- . 2008. *Etniske minoritetsfamilier og sosialt arbeid* [Ethnic minority families and social work]. Oslo: Gyldendal akademiske.
- Sluzki Carlos, E. 1979. Migration and family conflict. *Family Process* 18, no. 4: 379–90.
- Statistics Norway. 2008. *Unemployment among immigrants*. Oslo: Statistics Norway.
- . 2010. New increase in the number of social assistance recipients. Oslo: Statistics Norway.
- Sveaass, Nora. 2001. Restructuring meaning after uprooting and violence: Psychosocial interventions in refugee receiving and in post-conflict societies. PhD diss., University of Oslo.
- Valenta, Marko. 2008. Finding friends after resettlement. A study of the social integration of immigrants and refugees, their personal networks and self-work in everyday life. PhD diss., NTNU, University of Trondheim.
- Valenta, Marko, and Berit Berg. 2009. Integrering av lærere med innvandrerbakgrunn i det norske skolesystemet [Integration of teachers with immigrant background in the Norwegian school system]. *Norsk tidsskrift for migrasjonsforskning* 10, no. 2: 7–23.
- Vivekananthan, Majoran. 2010. Staten bestikker kommunene [The State is bribing the Municipalities]. *Klassekampen*, June 2.
- Ylvisaker, Signe. 2004. *Når Omar, Sara og Samuel forteller-: Diskurs, ideologi og handling i motet mellom sosialarbeidere og sosialklienter med ikke-vestlig familiebakgrunn* [When Omar, Sara and Samuel recount: Discourse, ideology and action in the meeting between social workers and social clients with non-Western family background]. Oslo: Høgskolen i Oslo.

Artikkel II

Røe, Melina (2012) Arbeidskvalifisering blant langtidsledige flyktninger.

Tidsskrift for velferdsforskning, Vol 15, nr. 4.

Arbeidskvalifisering blant langtidsledige flyktninger

Melina Røe

Work-oriented qualification among unemployed refugees in Norway

Work-qualifying programmes have become «the solution» in reducing welfare dependency and in integrating immigrants and refugees into the labour market in Norway. However, studies indicate that there is a mismatch between the ambitions and the actual outcomes of the programmes as many continue to be unemployed after the programmes have ended. The article is based on a study of ten participants and three employees in one programme, and discusses how both the employees and the participants respond to this mismatch between work as the stated goal, and the difficulties they encounter when trying to reach this goal.

Melina Røe

Forsker

NTNU samfunnsforskning

Ph.d.-kandidat ved Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, NTNU

E-post: melina.roe@samfunn.ntnu.no

Det satses høyt på arbeidskvalifisering med langtidsledige flyktninger som har gått lenge på sosialhjelp. Samtidig dukker det opp kjente utfordringer i spennet mellom kvalifiseringsfeltets ambisjoner og de faktiske realitetene som møter deltakerne etter endt tiltak. Klarer de nye satsingene å innfri de ambisiøse politiske målsettingene om arbeidsinkludering? Er det realistisk å få alle i arbeid? Artikkelen tar opp hvordan ansatte og deltakere håndterer det å befinne seg i et tiltak der målsettingene i stor grad handler om arbeid, mens disse målene oppleves som svært vanskelige å nå i praksis.

Arbeidsledigheten blant innvandrere med flyktingbakgrunn er vesentlig høyere enn befolkningen totalt i Norge, men dette varierer med landbakgrunn og botid i Norge.¹ Selv om de deltar i stadig større grad i norsk arbeidsliv, er det likevel en klar tendens til at mange blir sittende fast i arbeidslivets randsone og mange blir avhengige av sosialhjelp i mange år (Djuve 2008; Ekhaugen 2005). For å få redusert sosialhjelpsavhengigheten har det de senere årene vært satset tungt på kvalifiseringstiltak. *Introduksjonsordningen* for nyankomne innvandrere² som startet i 2004 hadde et uttalt arbeidsfokus (IMDi 2008). Det samme hadde *Ny sjanse* som var et tiltak som startet i 2005 med sikte på å kvalifisere langtidsledige innvandrere som kom til Norge før *introduksjonsordningen* startet. Dette tiltaket var inspirert av *introduksjonsordningen*, og veien til arbeid skulle gå gjennom tett individuell oppfølging i to år. Målsettingen med *Ny sjanse* var at den enkelte skulle komme i jobb og forsørge seg selv.

Arbeidslinja har lenge vært rådende i norsk velferdspolitik. Dette har gradvis blitt fokus også innen innvandringsfeltet og de tiltak som settes i verk for arbeidsledige innvandrere og

Tidsskrift for velferdsforskning, vol. 15, nr. 4, 2012, side 292–303.
© 2012 Fagbokforlaget

flyktninger (Djuve 2011). Allerede i St.meld. nr. 17 (1996–1997) ble det fastslått at arbeidslivet er den viktigste arena for integrering av innvandrere, og det ble pekt på at langvarig sosialhjelp kunne føre til passivisering og klientifisering av flyktninger og innvandrere (ibid.). Denne meldingen kan sees på som kimen til introduksjonsordningen og har også fått innvirkning på bosettingsarbeid for flyktninger, hvor fokus på å gi reell mulighet til kvalifisering og arbeid står sentralt (Hidle 2009; Hidle og Vangstad 2008). I 2011 kom det regjeringsutnevnte Brochmannutvalget med utredningen *Velferd og migrasjon. Den norske modellens framtid* (NOU 2011:7) som understreket at det fortsatt er viktig å jobbe med integrering i arbeidslivet, og at dette burde gjøres med en enda mer forsterket og konsekvent arbeids- og aktivitetslinje.

Siden etableringen av Ny sjanse har det til en hver tid vært i overkant av 500 deltakere på de ulike tiltakene rundt i landet.³ Ved oppstarten ble det rapportert at flere av deltakerne hadde svake norskkunnskaper, sammensatte helseplager, store omsorgsforpliktelser, en generell lav forståelse av hvordan det norske samfunnet fungerer, samt lite nettverk. Mange hadde tidligere vært med i flere tiltak som ikke hadde ført til arbeid (IMDi 2008). Evalueringer og studier av Ny sjanse har vist at prosjektet samlet sett har hatt en positiv effekt på innvanderes sysselsetting (Christiansen 2010; Ekeland 2012; IMDi 2008, 2010; Økland 2010). Frafallet har heller ikke vært spesielt høyt, men de som faller fra har enten for høyt fravær og må slutte *ufrivillig*, eller så slutter de mer eller mindre *frivillig* på grunn av flytting, helseproblemer eller manglende samsvar mellom deltakernes ønsker og de tilbudte tiltakene (Malmberg-Heimonen, Ohls og Rugkåsa 2009; Ohls, Rugkåsa, Malmberg-Heimonen og Hansen 2009). I 2009/2010 ble to nye grupper inkludert i Ny sjanse: Hjemmeværende kvinner som ikke er avhengig av offentlige ytelser til livsopphold og ungdom som er mottakere av sosialhjelp. Av ungdom var det 52 prosent som ble skrevet ut til utdanning eller arbeid i 2011, mot 43 prosent i 2010 (Frøyland og Neuman

2012). Fra den opprinnelige gruppen (langtidsledige på sosialhjelp) var det kun 21 prosent som gikk direkte til arbeid eller utdanning i 2010 (IMDi 2011).

Enkelte studier har satt spørsmålsteget ved uttaksprosedyrer til kvalifiseringstiltakene og hvordan man måler suksess, og flere mener tiltakseffekten ofte er overvurdert (Bjerkan 2007; Djuve 2008; Ekhaugen 2005; Kjørstad 2008; Kvinge og Djuve 2006; Lødemel og Johannessen 2005; Nervik 1996). På hvilket tidspunkt blir det målt? Kommer folk i arbeid på grunn av tiltaket, eller ville de til slutt kommet i arbeid uansett? Det hevdes at tiltak kan bidra til «å låse» de minst ressurssterke i sine posisjoner som hjelpeavhengig ved at de fortsetter å være avhengige av hjelpeapparatet, noe som i seg selv kan hindre dem i å få arbeid. Denne *innlåsningseffekten* handler om at mens man deltar på et tiltak vil deres jobbsannsynlighet synke (Bjerkan 2007; Ekhaugen 2005; Hardoy og Zhang 2010). Det kan også synes som at de som får arbeid gjennom deltakelse i tiltak oftere har løse forbindelser til arbeidsplassen, noe som øker sannsynligheten for fortsatt hjelpebehov senere (Kavli, Hagelund og Bråthen 2007). Samtidig er det vist at man har større sjanse for å være i arbeid etter avsluttet tiltak ved deltakelse på tiltak som ligner vanlig arbeid enn på tiltak utenfor arbeidslivet (Hardoy og Zhang 2010).

Selv om det råder en skepsis til om kvalifiseringstiltak resulterer i arbeid, viser studier at tiltak har positive sideeffekter: For eksempel *kan* de bidra til at deltakerne får økt sin motivasjon, får det bedre økonomisk og sosialt eller at man blir oppkvalifisert slik at man faktisk kommer nærmere arbeidsmarkedet (Pedersen 2007; Solheim 2009). For noen kan det handle om å endelig starte et *reelt* kvalifiseringsløp, eller å få avklart at man faktisk ikke kan være i ordinært arbeid. For andre kan flere tiltak og praksisutplasseringer, som *ikke* resulterer i arbeid, føre til mindre motivasjon: De kan gli lenger bort fra arbeidsmarkedet ved at de mister tilliten til tjenesteapparatet eller til at de noen gang vil få arbeid, og dette

kan bli en negativ spiral (Malmberg-Heimonen 2008; Rugkåsa 2008; Røe 2011).

Flere tusen ansatte er på ulike nivåer direkte engasjert i oppgaver relatert til innvandrings- og flyktningarbeid i Norge i dag (Berg 2010). De har en nøkkelrolle ved at de skal omforme de politiske intensjonene om arbeid og aktivitet i praksis (Lipsky 1980). Hagelund har kalt disse ansatte for mangfoldsarbeidere,⁴ og viser at aktiviseringsfokuset i integreringspolitikken, spesielt det siste tiåret, har ført til at deres aller viktigste oppgave er å nå målet om arbeid, aktivitet og integrering (Hagelund 2010). Det spesielle i dette arbeidet er at ansatte må motivere og kvalifiserer den enkelte samtidig som de må jobbe mot et arbeidsmarked som i praksis diskriminerer innvandrere (Midtbøen og Rogstad 2012). For å nå intensjonen om arbeid må derfor også arbeidsgivere være villige til å rekruttere innvandrere. Tiltak som skal lykkes må øke innvandreres jobbsjanser både ved å tilføre kompetanse og øke motivasjonen på individnivå, men også å motvirke arbeidsgiveres motforestillinger mot å ansette innvandrere (Djuve 2011; Midtbøen og Rogstad 2012; Rogstad 2000). Spørsmålet er om tiltak treffer og hvordan ansatte løser for eksempel diskrimineringsspørsmålet i kvalifiseringsarbeidet.

Ny sjanse?

Min studie var en del av HUSK⁵, et femårig nasjonalt forsøk med sikte på å bedre de sosiale tjenestene for brukerne. Flere prosjekter ble prøvd ut for å skape et tettere og mer forpliktende samarbeid mellom forskning, undervisning, sosialtjenestefeltet og brukerne (Askeland 2011; Berg og Ask 2011; Jenssen og Tronvoll 2012; Johannessen, Natland og Støkken 2011). Jeg studerte et arbeidskvalifiseringstiltak for langtidsklienter med flyktningbakgrunn, og i denne artikkelen ser jeg spesielt på hvordan både ansatte og deltakere håndterte at målsettingene i stor grad handler om arbeid, mens disse målene opplevs som svært vanskelige å nå i praksis.

Jeg har fulgt ti langtidsklienter som startet i Ny sjanse i 2007 i tre år: To år som deltakere

i tiltaket og ett år etter endt tiltak for å se hvordan det gikk med dem. Jeg brukte en kvalitativ tilnærming med intervju i tre runder samt deltakende observasjon i settinger hvor flere var samlet; i møter og i samtaler mellom enkeltdeltakere og kontaktpersoner. Deltakerne var samlet i plenum de fire første ukene, og jeg deltok sammen med dem og observerte gruppen flere dager i løpet av disse ukene. Jeg opplevde at vi ble såpass kjent med hverandre i denne perioden at den tilliten som er en forutsetning for god dialog ble etablert (Baklien 2004). Etter de første fellesukene skulle den enkelte jobbe med sin egen kvalifiseringsplan mot arbeid eller utdanning, og det var i starten på denne perioden at jeg gjennomførte de første individuelle intervjuene. Etter dette ble det gjennomført årlige oppfølgingsintervjuer. I tillegg til deltakerne ble tre ansatte i tilknytning til tiltaket intervjuet.

Ny sjanse var et heldagstiltak som varte i to år. Det var lagt opp til tett oppfølging av deltakerne. I de første ukene, hvor deltakerne var samlet i plenum, var det en fastsatt timeplan med oppmøte klokken ni. Det var undervisning og gruppearbeid, og individuelle møter mellom deltaker og ansatt for å kartlegge behov og jobbe med de individuelle planene. Hver deltaker hadde sin egen kontaktperson. Det ble undervist i norsk, samfunnsorientering og arbeidslivskunnskap. Deltakerne fikk ulike tema å jobbe med, og skulle øve seg på å snakke norsk og presentere seg selv eller et tema for gruppen. En post var «dagens nyhet» der samtlige måtte presentere noe fra nyhetsbildet i plenum. En annen post var «landinformasjon», der hver enkelt fortalte noe om sitt fødeland. På bakgrunn av de ulike temaene ble det ført nyttige diskusjoner blant annet om politikk, menneskerettigheter, geografi, økonomi, og det ble delt minner fra fortiden og forventinger til framtiden. Det ble også invitert inn eksterne forelesere. En fysioterapeut snakket om viktigheten av fysisk aktivitet, og de trente på kommunikasjon og selvpresentasjon sammen med en teaterinstruktør. De besøkte et lokalt LO-kontor der de fikk innføring i arbeidslivsregler og

arbeidsmiljøloven. Det var også lagt inn sosiale aktiviteter, som for eksempel bowling.

Selv med fellesprogram de første ukene var det spesielt fokus på den enkeltes plan. Planen de jobbet med bestod av hovedmål, delmål, aktiviteter for å nå målene, hvem som skulle være ansvarlig for gjennomføringen, samt tidsperspektiv. «*Den skal være realistisk*», sa de ansatte. For å synliggjøre deres vei mot arbeid brukte de ansatte trappa som bilde: Som nyankommet innvandrer må man opp noen trappetrinn, lære seg norsk, få praksis, kanskje utdanning og så jobb. En ansatt med minoritetsbakgrunn viste fra sin egen kvalifiseringsprosess eksempler på hvordan man må gå opp og ned trappetrinnene flere ganger for til slutt å nå sine mål. Det handler om målrettet og hardt arbeid, fortalte den ansatte til gruppen. I intervju senere utdyper den ansatte meningen med å bruke trappa som eksempel:

Vi forklarer gjennom den trappa, hvor starter du, og målet, ikke sant? Opp og ned, det er sånn. Folk vil kanskje direkte til målet. Men hva skal du gjøre for å oppnå mål når du ikke har utdanning, lite bakgrunn og sånn? Da må du regne med at av og til mislykkes man i første omgang.

Deltakerne diskuterte ting de var opptatt av, hjalp hverandre med oppgaveløsning og ga hverandre støtte. De behandlet hverandre med respekt, og de brukte mye humor i kommunikasjonen seg i mellom. Møte med andre i tilsvarende situasjon og den dynamikken som oppstod virket positivt. En deltaker sier:

Jeg synes det er veldig ok. Jeg har fått mange venner, det er hyggelig. Vi har fått god kontakt med hverandre.

Etter fellesukene ved tiltaksstedet skulle hver enkelt jobbe aktivt med sin egen kvalifiseringsplan. Sju deltakere møtte fortsatt daglig på tiltaksstedet hvor de fikk norskundervisning i grupper, jobbet med Migranorsk,⁶ og med jobberelaterte aktiviteter som jobbsøking og utarbeidelse av CV. Tre av

dem hadde en kombinasjon av disse aktivitetene og intern praksis i kjøkkenet eller i snekkerverkstedet. En av deltakerne som satt mesteparten av tiden på egenhånd i datarommet, forteller:

Når det ikke er innhold føler jeg at jeg mister tiden min. Må tidlig opp, kommer hit, og må sitte og vente ...

Noen opplevde at de ikke fikk snakket med sin kontaktperson når de trengte det. De måtte være på tiltaksstedet for å få utbetalt stønaden, og de arbeidet med oppgaver som de ikke så meningen med der og da. Disse deltakerne var frustrerte over dette og opplevde at det var for vilkårlig hva som skjedde fra dag til dag. Etter hvert ble noen utplassert på praksisplasser, men mange hadde i lange perioder sin hovedaktivitet på tiltaksstedet der norskundervisning og aktiviteter ved skjermen utgjorde en stor del av opplegget. Noen uttrykte at de følte seg passivisert og forlatt i disse situasjonene og opplevde det lite meningsfullt.

Deltakernes kvalifiseringsprosess

De ti deltakerne i tiltaket hadde bodd i Norge mellom 10 og 20 år uten å ha fått en varig tilknytning til arbeidslivet. Årsaken til at de står utenfor arbeidslivet er en kombinasjon av individuelle og strukturelle forhold. utfordringer knyttet til språk, formell kompetanse eller helse kan være eksempler på individuelle forhold, mens høye krav til formell kompetanse i arbeidslivet eller diskriminering kan være eksempler på strukturelle forhold. Disse strukturene er ikke konstante variabler. Et eksempel på dette er at betydningen av manglende norskkunnskaper eller formell kompetanse, som ofte blir framstilt som de aller største hindringene til arbeid, har vist seg å variere etter tilgang på arbeidskraft (Blom 2010; Rogstad 2000). Det er også lett å tenke seg at jo lenger tid man har vært borte fra arbeidslivet, desto fjernere kan det framstå. De fleste hadde deltatt på mange kurs og tiltak tidligere, og samtlige uttrykte et håp om at dette tiltaket skulle resultere i arbeid.

Deltakerne fikk plass på Ny sjanse fordi de hadde vært avhengig av sosialhjelp og stått utenfor arbeidslivet i lang tid og fordi de hadde kommet til Norge før den obligatoriske introduksjonsordningen for flyktninger ble etablert. De kom fra Afghanistan, Irak, Vietnam, Thailand, El Salvador, Sudan og Somalia. Det var sju kvinner og tre menn, og de var mellom 30 og 50 år ved tiltaksstart i 2007. Fire var gift, fem var skilt og åtte hadde barn. De første kom til Norge tidlig på 1990-tallet og de siste kom i 2001.

For å kunne diskutere tiltakets målsettinger og de faktiske måloppnåelsene, presenterer jeg her hvor hver enkelt deltaker stod ved tiltaksstart, hva de gjorde mens de var en del av tiltaket, og hvor de hadde kommet i sine løp ved min studies slutt.⁷

Amina er utdannet lærer og har jobbet i flere år i fødelandet. I Norge har hun deltatt på noen korte kurs og praksisperioder i tillegg til norsk kurs. Hun har hatt litt jobb som morsmåslærer. Hun ønsker å jobbe i skolen, og ønsket hennes er å komme inn på en utdanning for morsmåslærere ved høgskolen i distriktet. Hun har fått plass på Ny sjanse for å kunne jobbe mer målrettet med sin kvalifiseringsprosess mot full jobb og fast stilling. Ny sjanse fungerer også som en inntektssikring i påvente av noe annet. Mens hun er en del av Ny sjanse blir det ikke mer arbeid som morsmåslærer, og hun får praksis en kort periode innen rengjøring. Ved siste intervju (ett år etter at hun var ut av tiltaket) forteller hun at hun ikke har lyktes med å få arbeid. Hun er nå under kvalifiseringsprogrammet til Nav (Nav sitt tiltak til langtidsklienter) og venter på en ny praksisplass, men hun vet ikke hvor eller i hvilken bransje, forteller hun. Hennes inntekt er en blanding av kvalifiseringspenger/ sosialhjelp og dagpenger.

Leyla har gått ett år på videregående skole i fødelandet og har ingen arbeidserfaring. Hun har deltatt på norsk kurs tidligere, men har hatt flere års opphold i forbindelse med svangerskap og omsorgsoppgaver i hjemmet. Mannen hennes har vært i full jobb tidligere, men har den siste tiden vært arbeidsledig. Hun har nå fått plass på et

barnehagekurs gjennom språkopplæringsenheten i kommunene, og tilknytning til Ny sjanse gir inntektssikring og støtte på veien til arbeid. I perioden i Ny sjanse blir praksisplassen etter hvert til et vikariat. Ved siste intervju kan hun fortelle at hun har fått fast arbeid i en barnehage.

Yasmin har ingen skolegang eller arbeidserfaring fra fødelandet. Hun har gått jevnlig på norsk kurs siden hun kom til Norge. Hun var alfabet tidligere, men har lært seg både å lese og skrive norsk. Hun er litt uklar på hva hun ønsker med tiltaket, men primært ønsker hun seg en jobb for å kunne tjene penger, forteller hun. Hun startet i Ny sjanse fordi språkopplæringsenheten vurderte at hun måtte få avklart hva hun skulle gjøre videre. Tiltaket er også en god inntektskilde for en periode. Etter hvert blir det avdekket at hun har store helseproblemer, og det ble jobbet for at hun skulle få trygdeytelser gjennom Nav.

Fatima har fullført videregående skole og jobbet en periode innen en religiøs organisasjon med veldedighetsarbeid i fødelandet. I Norge har hun gått på norsk kurs, på ulike arbeidsrettede kurs, og har også tatt noen fag på videregående skole. Hun angrer i dag på at hun sluttet på videregående skole, forteller hun. Hun har tidligere klart seg selv og har hatt jobb sporadisk. I en periode har hun levd av overgangsstonad. Hun har vært mye syk de siste årene, noe som har ført til at hun er avhengig av sosialhjelp. Hun synes det er vanskelig at hun ikke klarer seg selv, sier hun. Hun er nå i tiltaket for å prøve å jobbe målrettet med norsk og kvalifisere seg til å bli helsefagarbeider. Hun håper å ta sykepleierutdanning seinere. Etter en tid i tiltaket fikk hun praksis i barnehage. Hun justerer sine ønsker i perioden og uttrykker at hun gjerne vil jobbe i barnehage eller «*hva som helst*» i framtiden. Men hun påpeker at hun ønsker å klare seg selv. Hun er overført til Kvalifiseringsprogrammet i Nav da jeg intervjuer henne etter to år. Jeg fikk ikke tak i henne for å gjennomføre det siste intervjuet etter tre år.

Nadia flyktet som 13-åring og bodde i flere år i flyktningleir før hun kom til Norge som ung kvinne. I fødelandet gikk hun barneskoletrinnet, og i leiren ble det noen år med sporadisk

undervisning. Hun hadde heller ikke arbeidserfaring. I Norge har hun gått på norskkurs i flere perioder. Hun har arbeidet litt i en kiosk tidligere, men har ikke vært i arbeid på mange år. Hun har fått plass på Ny sjanse som et ledd i en arbeidsavklaringsprosess. Tiltaket fungerer også som inntektssikring. I starten av Ny sjanse ble hun utplassert på et internt tiltak (kjøkken) to dager i uka, og resten av tiden ble brukt til norskopplæring og aktiviteter tilknyttet kvalifisering og avklaring. Hun sier hun ønsker å bli frisør, og ser for seg at hun skal begynne på frisørskole eller frisørlinje på videregående skole etter at hun har fått tatt en språktest. I løpet av perioden blir det avdekket at hun sliter med såpass store helseproblemer at hun har problemer med å være i regelmessig aktivitet eller arbeid. Hun ble etter hvert overført til Nav og trygd.

Maryam har grunnskole og et sekretærkurs fra fødelandet. Hun har arbeidserfaring som husholderske, innen rengjøring og handel. I Norge har hun gått på norskkurs og vært i praksis på forskjellige arbeidsplasser, men ikke vært i ordinært arbeid. Hun ønsker å komme i arbeid nå, men er usikker på hvilket yrke. I Ny sjanse gikk hun lenge på norskkurs, og hadde en tre måneders praksisutplassering i kantine. Etter praksisperioden har hun ikke noe aktivt tilbud, men uttrykker ønske om å søke arbeid som renholder på hotell. Hun er overført til Kvalifiseringsprogrammet i Nav ved intervjuet etter tre år.

Ines har yrkesskoleutdanning fra fødelandet og jobbet i mange år i klesbransjen før hun kom til Norge. I Norge har hun arbeidet på fabrikk i en periode. Hun har gått på norskkurs og hatt flere praksisutplasseringer før hun begynte i Ny sjanse. Hun vet ikke hva hun vil jobbe med nå, forteller hun, men hun har lang erfaring med å sy og liker også å jobbe med blomster. I tiltaket skal hun jobbe med norsk og få hjelp til å få et varig arbeid, håper hun. Etter hvert i Ny sjanse blir hun utplassert i praksis både på gartneri og som renholdsarbeider, men etter endt tiltak er hun uten arbeid eller annen aktivitet. Hun ble overført til Kvalifiseringsprogrammet i Nav.

Akram rakk å gå ferdig ungdomsskolen før han flyktet som 16 åring. Etter noen år i et transitland kom han til Norge. I Norge har han gått på norskkurs, han har jobbet et år innen fiskeindustrien og har hatt praksisplass og vikariat innen renhold. Han begynte i Ny sjanse for å få hjelp til å få et varig arbeid. Han er usikker på hva han vil satse på, men tenker kanskje å jobbe innen fiskeindustrien, forteller han. I Ny sjanse gikk den første tiden med til å jobbe med språk, og han ble etter hvert utplassert i praksis på et stort varemagasin i tre måneder. Etter dette ble det ikke noe mer, forteller han. Ved intervjuet to år etter venter han på å få plass på et trøkkførerkurs, og han håper å få jobb i lager etter hvert. Jeg fikk ikke tak i ham for å gjennomføre det siste intervjuet etter tre år.

Hassan har gått ferdig barneskolen, og har vært mange år i arbeid i fødelandet, det meste innen bygg og anlegg. I Norge har han gått på norskkurs, vært praksisutplassert, hatt noen vikariater og har prøvd å fullføre fagbrev som snekker. Han forteller at han har vært uheldig med utplasseringen på arbeidsplasser tidligere, i tillegg til at han har slitt med helsen. Han er nå usikker på hva han skal satse på, men det jobbes fortsatt mot et fagbrev, forteller han. I løpet av perioden i Ny sjanse fikk han praksis i et varemagasin og i et internt tiltak i kommunen. Fagbrevet blir lagt på is. Etter tre år er han uten et tilbud, men venter på noe: «*kanskje et hjelpeleierkurs fra Nav*», forteller han. Etter endt tiltak er han blitt overført til Kvalifiseringsprogrammet i Nav.

Diego har gått ungdomsskolen og har et yrkesrettet kurs fra fødelandet. Han arbeidet som bilmekaniker i flere år før han kom til Norge. I Norge jobbet han en kort periode i et bilverksted og har også jobbet med anleggsarbeid. Han har gått på norskkurs tidligere. Da han begynte i Ny sjanse var han lærling og målet var å ta fagbrevet «praksisveien». Deltakelse i Ny sjanse er en inntektssikring og han får oppfølging av et team tilknyttet Ny sjanse som jobber spesielt mot yrkesfag. Han er fortsatt lærling etter to år. Jeg fikk

ikke tak i ham for å gjennomføre det siste intervjuet etter tre år.

Samlet sett resulterte tiltaket i at to fikk avdekket et helseproblem som utløste trygd i Nav, én fikk fast jobb i barnehage og én var fortsatt lærling, men med utsikter til videre arbeid på bilverksted. De resterende seks var fortsatt avhengige av sosialhjelp, og flere var uten et aktivt tilbud. De ble overført til Kvalifiseringsprogrammet. Det kom også fram i løpet av perioden at en del slet med forhold som vanskeliggjorde kvalifiseringsløpet. Flere hadde mindre norskkunnskaper og lavere formalkompetanse enn forventet. Én deltaker oppdaget at hun var for sliten til å stå i ordinært arbeid, en annen deltaker slet med migrene som i perioder satte henne ut av stand til å møte til de planlagte aktivitetene, og en tredje deltaker uttrykte at hun var både sliten og deprimert. En fjerde deltaker hadde en deprimert partner og slet selv med flere fysiske plager, en femte måtte håndtere en spesielt vanskelig situasjon i familien midtveis i perioden og en sjette deltaker måtte inn til soning en periode.

En del av utfordringene de hadde er knyttet til familiesituasjon og mye kan kalles *kjønnsrelaterte*. For eksempel er det vist at omsorg for mindreårige barn kan begrense innvandrerkvinnens deltakelse på arbeidsmarkedet (Blom 2010). For de fleste kvinnene i min studie har deres første år i Norge vært preget av å ha vært hjemme med barn og fire av kvinnene som har vært gjennom samlivsbrudd etter at de flyttet til Norge er i praksis alene om omsorgen for sine barn. Som et resultat av dette har de hatt fragmenterte opplegg og sporadisk deltakelse på kurs og tiltak. Djuve, Kavli og Hagelund (2011) har vist at flyktningkvinnens tilbud ofte har blitt fragmentert nettopp fordi de ofte har kommet til Norge på et tidspunkt i livet hvor de får barn og dermed får avbrudd i kvalifiseringsprosessen. Det kan synes som at kvinner systematisk har fått en mindre målrettet kvalifisering enn menn i Norge, noe som ikke har vært intensjonen, men er blitt resultatet av vurderinger som tas i hvert enkelt tilfelle (Djuve og Kavli 2006; Håpnæs og Berg 2004; Kavli 2004). De har vært litt «fre-

det» istedenfor at tilbudet har vært tilpasset barnefødsler eller omsorgen for små barn. Det har imidlertid blitt en større bevissthet rundt disse forholdene, og kvinner har stadig mer blitt et satsingsområde i integreringspolitikken. Studier antyder at manglende deltakelse i arbeidslivet er hovedforklaringen til at kvinner har vært mindre integrert i Norge (Rugkåsa 2008, 2009, 2010). I de nye tiltakene – som Ny sjanse – stilles det derfor mer krav til aktivitet samtidig som tilbudene prøver å tilpasse seg kvinnenens livsfase på en annen måte enn tidligere.

Tiltaksaktørens erfaringer

De ansatte i arbeidskvalifiseringsfeltet implementerer en offentlig politikk som signaliserer at alle skal delta i arbeidslivet. De spiller en sentral rolle i og med at det er de som har den direkte kontakten med deltakerne i tiltakene. Et sentralt spørsmål er om det er samsvar mellom det tiltakene blir solgt inn som og hva utfallet blir. Ny sjanse ble lansert som et tiltak som skilte seg fra andre tiltak eller opplegg målgruppen hadde fått tidligere: De skulle bli kvalifisert til arbeid gjennom tett individuell oppfølging.

I arbeidsavtalen/informasjonskrivet deltakerne i min studie fikk fra den kommunale enheten som tilbød tiltaket ble det påpekt at for å få arbeid må man delta aktivt selv og være motiverte:

Hovedmålet med din deltakelse i Ny sjanse er at du skal komme inn på arbeidsmarkedet. (...) Det forutsettes at du har et ønske om å komme i jobb og at du selv er aktiv i denne prosessen, samarbeider med oss om en realistisk plan og deltar i full arbeidsuke når du starter i prosjektet. (...) Vi tror at alle ønsker og er best tjent med en aktiv tilværelse og med mulighet for å forsørge seg selv ved eget arbeid og at samfunnet har bruk for oss alle.

De ansatte hadde stor tro på tiltaket, og det ble signalisert at arbeid var et sannsynlig utfall. De påpekte at metodikken og den tette oppfølgingen var helt unik. Fellesopplegget i starten var

fastlagt, men parallelt jobbet man med utgangspunkt i deltakernes egne mål. Det var spesielt fokus på den enkeltes kvalifiseringsprosess, og det ble vektlagt at de selv måtte gjøre en jobb for å tilpasse seg arbeidslivet og få seg arbeid.

Deltakerne hadde lang erfaring med å stå utenfor arbeidslivet, men de hadde også perioder med deltakelse på kurs, tiltak eller praksis bak seg. Enkelte deltakere uttrykte at de var tiltaksstrøtte, og de hadde begrenset tro på at tiltaket skulle løse deres utfordringer knyttet til arbeidsmarkedet. Flere hadde prøvd å få arbeid tidligere uten at de hadde lyktes i å få et varig arbeidsforhold, og de klarte ikke å se hvordan dette tiltaket skulle få bukt med diskrimineringen de opplevde å bli møtt med i arbeidslivet. Deltakerne uttrykte at de hadde liten tro på at de skulle få jobb, eller at dette tiltaket skulle skille seg fra andre tilsvarende tiltak de hadde deltatt på tidligere. En deltaker sa:

De lover at jeg skal få den hjelpen jeg trenger. Om det oppfylles, vet jeg ikke.

De krevde resultater og en forventning om at tiltaket skulle ha et innhold som var direkte relevant for dem, noe som også Hagelund og Kavli (2009) finner i en studie av deltakelse i aktiveringsprogrammer. Hagelund og Kavli poengterer at legitimiteten til disse tiltakene står og faller med om de faktisk fører til en forbedring i deltakernes situasjon, eller om de oppleves som aktiviteter som kun okkuperer deres tid. Å gi garantier for at et tiltak skal resultere i jobb uten at det gjør det, kan virke mot sin hensikt eller oppleves som direkte krenkende (Djuve 2007, 2008). De ansatte understreket flere ganger at «*dette er et helt annet kurs enn de andre dere har deltatt i*». Ansatte sier videre:

De fleste som kommer til oss, de er veldig dårlig kartlagt, ingen rød tråd. Så folk har mistet mye på veien før de kom til oss. De kan ikke selv gi oss et konkret mål fordi de har vært på mange ting før. Og det ser vi, at vi må kartlegge dem fra bunnen.

Alle sammen, de har jo vært i tiltak, alle sammen, så godt som. Men ingen ting har vært av særlig varighet. Man har ikke hatt tid til å mislykkes, på en måte, i et og samme tiltak.

Et av spørsmålene deltakerne reiste var om de noensinne kunne bli gode nok for det norske arbeidsmarkedet. Deltakerne ville snakke om at de faktisk ble diskriminert, mens de ansatte signaliserte at de ikke ønsket å være problemfokusert ved å dvele ved diskriminering og rasismespørsmål, men heller være løsningsfokusert. Noen deler av opplegget ble oppfattet som belærende av enkelte deltakere. Jeg registrerte at de var veldig vare på om de ble behandlet som likeverdige eller om noe opplevdes som ydmykende. I intervjuene viste de til eksempler på lang ventetid før de fikk snakket med ansatte, uklare beskjeder, og opplevelsen av at de hadde liten innflytelse på opplegget eller hvilke tema som ble tatt opp.

På kvalifiseringsarenaen må de ansatte balansere mellom det å anerkjenne folks erfaringer med å ha blitt diskriminert, samtidig som de må fokusere på opplæring, kvalifisering og det å møte kompetansekravene i arbeidslivet, ifølge Hagelund (2010). Dette er et kjent dilemma innen kvalifiseringsarbeid, og ikke alltid lett å håndtere, sier hun (ibid.). Hagelund viser i sin studie at selv om ansatte er klar over de hindringene som ligger *utenfor* individene, er ikke aktiviteten deres rettet mot å endre dette, men mot å *lære* klientene å håndtere dem (ibid.). Flere har påpekt at faren med et stort fokus på å skulle gi individet verktøy for å skape endring er at man neglisjerer utenforliggende hindringer for å komme ut på arbeidsmarkedet (Caswell 2005; Olesen 2002). I min studie så jeg antydninger til at i stedet for å se på kvalifiseringsarbeid og sin rolle som ansatt i en større sammenheng, kunne deltakernes ønske om å snakke om vanskelige tema bli tolket som kritikk. Et uttrykk for denne vanskelige balansen var for eksempel når ansatte gikk i *forsvar* hvis de ble konfrontert med skepsis til om tiltaket kom til å resultere i arbeid slik

som det var lagt opp til. De ansatte la vekt på at den enkeltes *innstilling* til arbeidslivet hadde mye og si, og de ønsket at deltakerne skulle tenke positivt og se mulighetene. Disse temaene ga ofte grobunn for diskusjoner, og enkelte av deltakerne påpekte da at de hadde prøvd «alt» før, men at diskrimineringen i samfunnet var årsaken til at de var utenfor arbeidslivet. Under en gruppediskusjon kom det fram at flere hadde negative erfaringer med praksisutplassering fra tidligere og følte seg utnyttet hver gang de skulle i praksis. En deltaker sa tydelig fra om at han ikke trodde at dette virkemiddelet ville få dem nærmere arbeid. Da sa en ansatt: «Hvis man er negativ i seg selv, blir alt negativt». Da svarte deltakeren: «Jeg er ærlig her, fordi det er det vi har fått beskjed om at vi skal være her. Du kaller meg negativ, jeg kaller meg realist». En annen ansatt tok tak i deltakerens bekymringer, og sa: «Vi kan love at her i Ny sjanse skal dere ikke gå lenge i praksis». Da svarer deltakeren: «Vi får se». Deltakernes skepsis og resignasjon ble møtt med at de ikke skulle være så pessimistiske eller med lovnader det kunne være vanskelig å holde.

De ansatte påpekte at de hadde hatt suksess og høy måloppnåelse med andre grupper i Ny sjanse. De mente at gruppen jeg fulgte skilte seg ut ved at de hadde større utfordringer enn hva de kanskje hadde forventet med «å få livet på plass», de hadde helseproblemer, de manglet kompetanse og snakket dårligere norsk. En ansatt sa i et intervju:

Jeg tror det handler om ikke å forstå norske koder, og her er det en kobling til marginalisering. Du har vært for mye for deg selv og dine egne, og plutselig må du konfronteres med den norske konteksten. Og det er masse ting du misforstår og alt er: «Arbeidslivet liker ikke meg». Og arbeidslivet sier at de trenger raskt tempo, det spiller ingen rolle om du er innvandrer. Og innvandrerer sier: «Nei, det er arbeidslivet som diskriminerer meg». To forskjellige tolkninger av verden, ikke sant?

De ansatte antydte at den lave måloppnåelsen i tiltaket handlet om faktorer knyttet til deltakerne og ikke selve tiltaket. Hagelund og Kavli (2009) foreslår at dersom man oppdager at et tiltak ikke treffer bør arbeidsmetodikken eller fokus justeres underveis slik at tiltaket faktisk treffer. Slik jeg ser det var det i dette tiltaket et misforhold mellom kursens ambisjoner og deltakernes muligheter i det ordinære arbeidsmarkedet – i alle fall på kort sikt. De ansatte så kanskje dette, men ønsket at deltakerne skulle lykkes i å få arbeid, og at tiltaket skulle lykkes.

Ut av runddansen?

Det er et politisk mål å redusere antallet passive stønadsmottakere. Ny sjanse skulle være en ny start for langtidsmottakere av sosialhjelp med flyktningbakgrunn. Ved oppstarten av tiltaket jeg fulgte opplevde jeg at det rådet en slags «kick-off» stemning blant de ansatte. De hadde tro på at tiltaket skilte seg fra andre tiltak deltakerne hadde gått på, de hadde en sterk tro på metodikken de brukte og at dette tiltaket skulle føre til arbeid. Noen av deltakerne uttrykte skepsis til dette, spesielt fordi de hadde blitt forespeilet arbeid i forbindelse med kurs flere ganger tidligere uten at det hadde resultert i arbeid (Røe 2011). En tiltagende frustrasjon og resignasjon kom til uttrykk i løpet av de årene jeg fulgte dem da de opplevde at de fikk rett i sin skepsis. En deltaker uttrykte dette:

Ingenting av det de lovet oss i Ny sjanse ble det noe av.

Det er et tankekors at det var en deltaker i Ny sjanse som sa dette, da tiltaket kom i stand nettopp for å bryte den uheldige sirkelen med at langtidsklienter hadde deltatt på mange kurs og tiltak tidligere som ikke hadde resultert i arbeid. Heller ikke dette tiltaket resulterte i arbeid slik intensjonen var – og deltakerne nesten ble lovet. Ni av ti deltakere var fortsatt uten ordinært arbeid.⁸ Dette handlet ikke om at tiltaket ikke var bra, isolert sett. Tvert imot var både mye av innholdet godt og intensjonene gode, men pro-

blemet lå heller på forventningene om at tiltaket skulle resultere i arbeid. Dette skapte et press både på de ansatte og deltakerne.

Det er flere dilemmaer som avdekkes i dette feltet, og som også denne studien har synliggjort: Det handler på den ene siden om utfordringer knyttet til språk, helse, store omsorgsoppgaver, mangel på formelle kvalifikasjoner, følelsen av motgang, manglende motivasjon og tiltaksstrøtthet. På den andre siden har vi et arbeidsmarked som krever formelle kvalifikasjoner, og deltakerne har møtt og møter fortsatt ulike diskriminerende mekanismer som vanskeliggjør inntreden på arbeidsmarkedet. Med politiske ambisjoner om at alle skal være i aktivitet og arbeid, havner tiltaksansatte i en vanskelig skvis.

Tiltaket ble i praksis en arena for avklaring i forhold til helse og arbeidsevne, og en inntektskilde for deltakerne, i en tid der økonomiske ytelser skal knyttes til aktivitet og arbeid. Tiltaket ble solgt inn som noe helt nytt, men opplevdes for deltakerne i denne studien som mer av det samme. De aller fleste fortsatte i runddansen etter tiltaket, nå som deltakere i Kvalifiseringsprogrammet for sosialhjelpsmottakere i Nav.

Litteratur

- Askeland, G.A. (red.) (2011) *Kritisk refleksjon i sosialt arbeid*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Baklien, B. (2004) Følgeforskning, *Sosiologi i dag*, 34(4):49–66.
- Berg, B. (2010) *Eksilets stoppesteder: fra flukt og asyl til integrering og transnasjonale liv*, Trondheim: NTNU.
- Berg, B. og T.A. Ask (red.) (2011) *Minoritetsperspektiver i sosialt arbeid*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjerkan, K.Y. (2007) *Ny sjanse til arbeid? – en effektvurdering*, Trondheim: NTNU.
- Blom, S. (2010) Sysselsetting blant innvandrere: Hvilken betydning har individuelle egenskaper og tilpasingsstrategier? *Søkelys på arbeidslivet*, 27(1–2):59–76.
- Caswell, D. (2005) *Handlemuligheter i sosialt arbejde: et casestudie om kommunal frontlinjepsykologi på beskæftigelsesområdet*, København: akf forlaget.
- Christiansen, S. (2010). *En Ny Sjanse: en analyse av et kvalifiseringsprogram for innvandrere i tre bydeler i Oslo*, Oslo: Universitetet i Oslo.
- Djuve, A.B. (2007) *Vi får jo to ekstra hender: arbeidsgiveres syn på praksisplasser for ikke-vestlige innvandrere*, Oslo: Fafo.
- Djuve, A.B. (2008) Nordiske erfaringer med arbeidsmarkedstiltak for innvandrere, *Søkelys på arbeidslivet*, 25(1):85–97.
- Djuve, A.B. (2011) *Introduksjonsordningen for nyankomne innvandrere: Et integreringspolitisk paradigmeskifte?* Oslo: Universitetet i Oslo.
- Djuve, A.B. og H.C. Kavli (2006) Velferdsstatens skreddere. Skjønn og brukermedvirkning i flyktningetjenesten, *Tidsskrift for velferdsforskning*, 9(4):210–222.
- Djuve, A.B., H.C. Kavli og A. Hagelund (2011) *Kvinner i kvalifisering: Introduksjonsprogram for nyankomne flyktninger med liten utdanning og store omsorgsoppgaver*, Oslo: Fafo.
- Ekeland, A. (2012) *Ny sjanse – varige resultater? En vurdering av integreringstiltaket «Ny sjanse»*, Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Ekhaugen, T. (2005) *Immigrants on welfare: assimilation and benefit substitution*, Oslo: Universitetet i Oslo.
- Frøyland, K. og C.B. Neumann (2012) *Ungdom i Ny sjanse. Kvalifisering av ungdom med innvandrerbakgrunn til skole og arbeid – metoder og erfaringer fra åtte prosjekter*, Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Hagelund, A. (2010) Dealing with the dilemmas: Integration at the street-level in Norway, *International Migration*, 48(2):79–102.
- Hagelund, A. og H. Kavli (2009) If work is out of sight. Activation and citizenship for new refugees, *Journal of European social Policy*, 19(3):259–270.
- Hardoy, I. og T. Zhang (2010) Innvandrere i arbeid: Hjelper arbeidsmarkedstiltak? *Søkelys på arbeidslivet*, 27(4):343–363.
- Hidle, K. (2009) Territorialitetens kategoriske grenser og mobilitetens ambivalens – Romlighetens strukturerende betydning i sysselsettingsperspektivet med bosetting av flyktninger i norske kommuner, *Norsk tidsskrift for migrasjonsforskning*, 10(2):67–79.

- Hidle, K. og A. Vangstad (2008) *Arbeidsrettet bosetting av flyktninger i norske kommuner*, Kristiansand: Agderforskning.
- Håpnes, T. og B. Berg (2004) *Innvandrerkvinner arbeidstilknytning: en pilotstudie*. Trondheim: SINTEF.
- IMDi (2008) *Fra sosialhjelp til arbeid. Resultat fra 25 Ny sjanse-prosjekter*, Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- IMDi (2010) *Resultater for Ny sjanse 2009*, Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- IMDi (2011) *Ny sjanse*, lastet ned 30. november 2011 <http://www.imdi.no/no/nysjanse/>
- Jenssen, A.G. og I.M. Tronvoll (red.) (2012) *Brukermedvirkning. Likeverd og anerkjennelse*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Johannessen, A., S. Natland og A.M. Støkken (red.) (2011) *Samarbeidsforskning i praksis*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Kavli, H.C. (2004) Cooking class or carpentry shop? Gender bias in government qualification programmes, i *Barrierer på arbeidsmarkedet for kvinner med innvandrerbakgrunn*, Konferanserapport fra Nordisk Ministerråd, København: 22–28.
- Kavli, H. C., A. Hagelund og M. Bråthen (2007) *Med rett til å lære og plikt til å delta: en evaluering av introduksjonsordningen for nyankomne flyktninger*, Oslo: Fafo.
- Kjørstad, M. (2008) *Et kritisk, realistisk perspektiv på sosialt arbeid i forvaltningen: en studie av sosialarbeideres iverksettning av arbeidslinjen i norsk sosialpolitikk*, Trondheim: NTNU.
- Kvinge, T. og A.B. Djuve (2006) *Bruk av arbeidsmarkedstiltak for ikke-vestlige innvandrere: hvem deltar, og hvordan er sysselsettingseffektene?* Oslo: Fafo.
- Lipsky, M. (1980) *Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public services*, New York: Russell Sage Foundation.
- Lødemel, I. og A. Johannessen (red.) (2005) *Tiltaksforsøket: mot en inkluderende arbeidslinje?: sluttrapport fra evaluering av Forsøk med kommunalt ansvar for aktive, arbeidsrette tiltak for langtidsmottakere av sosialhjelp 2000–2004*, Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Malmberg-Heimonen, I. (2008) Sosial tillit blant langtidsmottakere av sosialhjelp: betydningen av fattigdom og oppvekstvilkår, i I. Harsløf og S. Seim (red.), *Fattigdommens dynamikk: perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Malmberg-Heimonen, I., C.H. Ohls og M. Rugkåsa (2009) *Å se hele personen, Del 2, Veileder: «De gode grepene»: hvordan forhindre frafall i Ny sjanse-prosjektene?* Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Midtbøen, A.H. og J. Rogstad (2012) *Diskrimineringsens omfang og årsaker. Etniske minoriteters tilgang til norsk arbeidsliv*, Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Nervik, J.A. (1996). *Offentlig politikk og klientløpebaner: sosialhjelp og arbeidsmarkedstiltak – bidrag til selvforløp eller ringdans i velferdsbyråkratiet?*, Oslo: Universitetet i Oslo.
- NOU (2011:7) *Velferd og migrasjon. Den norske modellens framtid*, Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- Ohls, C. H., M. Rugkåsa, I. Malmberg-Heimonen og H.C. Hansen (2009) *Å se hele personen: en studie om årsaker til frafall og gode grep for å forhindre frafall i Ny sjanse-prosjektene*, Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Olesen, S.P. (2002) For meget færdighedstræning – for lide tænkning, *Socialrådgiveren*, nr.9, København.
- Pedersen, L. (2007) Effekter av aktivering – en gjennomgang af danske forskningsresultater, *Tidsskrift for velferdsforskning*, 10(2):103–115.
- Rogstad, J. (2000) Mellom faktiske og forestilte forskjeller: Synlige minoriteter på arbeidsmarkedet, Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Rugkåsa, M. (2008) 30 centimeter tekstil: Klesdrakt og inkludering i arbeidslivet, i I. Harsløf og S. Seim (red.), *Fattigdommens dynamikk: perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Rugkåsa, M. (2009) Etniske minoritetskvinnerns inntreden i arbeidslivet og konsekvenser for barn og familieliv, i K. Eide (red.), *Over profesjonelle barrierer: et minoritetsperspektiv i psykososialt arbeid med barn og unge*, Oslo: Gyldendal akademisk.
- Rugkåsa, M. (2010) *Transformasjon og integrasjon: kvalifisering av minoritetsetniske kvinner til arbeid og deltakelse i den norske velferdsstaten*, Oslo: Universitetet i Oslo.

- Røe, M. (2011) «Why don't they want us?» Refugees still unemployed after many years in Norway, *Nordic Social Work Research*, 1(2):109–123.
- Solheim, L.J. (2009) Frå stønad til arbeid – med hjelp som monnar? Kvalifiseringsarbeid i empowermentperspektiv, *Tidsskrift for velferdsforskning*, 12(1):3–15.
- SSB (2011) *Registrert arbeidsledighet blant innvandrere, 3. kvartal 2011*, lastet ned 6. februar 2012 <http://www.ssb.no/innvarbl/>
- St.meld.nr. 17 (1996–1997) *Om innvandring og det flerkulturelle Norge*, Oslo: Kommunal- og arbeidsdepartementet.
- Økland, S.M. (2010) *Flere veier til Ny sjanse: en komparativ analyse av iverksetningen av integreringstiltaket Ny sjanse i Bærum, Fredrikstad og Moss*, Oslo: Universitetet i Oslo.
3. Tallene har jeg fått oppgitt fra IMDi sentralt, desember 2011.
 4. Anniken Hagelund kaller de ansatte som jobber i offentlig sektor spesielt med flyktninger og innvandrere for *Diversity workers* i artikkelen «Dealing with the dilemmas: Integration at the street-level in Norway» publisert i *International Migration*, 2010, 48(2):79–102. *Mangfoldsarbeidere* er min oversettelse, med tillatelse fra Hagelund.
 5. Høgskole- og universitetsosialkontorforsøket var et 5-årig forsøk initiert av Sosial- og helsedirektoratet i 2006 og pågikk i fire regioner i Norge fram til 2011.
 6. Migranorsk er et interaktivt og nettbasert program som gir norskopplæring.
 7. Navnene er fiktive.
 8. En var i et lærlingeløp etter to år, men jeg fikk ikke tak i informanten for å kunne vite sikkert om det ble avbrutt, fullført og/eller om det resulterte i arbeid.

Noter:

1. SSB 2012, lastet ned 7. mars 2012, <http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/>
2. Første september 2004 ble «Lov om introduksjonsordning for nyankomne innvandrere» innført. Rett og plikt til deltakelse i introduksjonsprogram gjelder for nyankommet flyktning mellom 18 og 55 år som har behov for grunnleggende kvalifisering.

Røe, Melina (2011) «Mange vil vi aldri greie å hjelpe.» Sosialt arbeid med langtidsklienter med flyktningbakgrunn. I Berg, Berit og Torunn Aise Ask, red. (2011) *Minoritetsperspektiver i sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Artikkel III

Kapittel 6

«Mange vil vi aldri greie å hjelpe»

Sosialt arbeid med langtidsklienter med flyktningbakgrunn

Melina Røe

Innledning

Hva skjer med langtidsklienter med flyktningbakgrunn i sosialtjenesten? Hvorfor går årene uten at de kommer ut i arbeid? Mange har gått svært mange år uten arbeid, ofte over ti år. Hva slags hjelp får de, egentlig? Dette var spørsmål jeg gjerne ville ha svar på da jeg innledet arbeidet med forskningsprosjektet dette kapitlet bygger på.¹ Etter å ha fulgt et utvalg langtidsklienter i over tre år, og intervjuet sosialarbeidere² for å få svar på noen av mine spørsmål, er den umiddelbare tanken at for de fleste har den ønskede endringen i situasjonen uteblitt. Det har vært mange planer og aktiviteter underveis, men arbeid har de ikke fått. Klientene sier de blir sendt på «tullejobber»,³ og at de går på «evigvarende» norskkurs. Barna deres blir større, går på skole, studerer og arbeider, men foreldrenes posisjon i forhold til arbeidsmarkedet er mer eller mindre det samme som før. Noen er i en prosess med å finne ut av helseplager, mens andre har fått på plass tilpassede ytelser i NAV. Likevel er de fleste fortsatt i «runddansen» i systemet; på ulike kva-

- 1 Kvalitativt følgeforskningsprosjekt med arbeidstittel: *Gode grep for varig endring? Sosialt arbeid med langtidsmottakere av sosialhjelp med flyktningbakgrunn.*
- 2 Sosialarbeidere dekker i dette kapitlet ansatte i sosialtjenestefeltet som jobber med langtidsklientene. Ikke alle ansatte i min studie har sosialfaglig utdanning, men i og med at de jobber innen velferdstjenester som tradisjonelt har vært sosialarbeidernes domene, velger jeg å kalle dem sosialarbeidere. De kunne også vært kalt ansatte i velferdstjenestene, men i denne sammenhengen er *sosialarbeider* mer spesifikt i forhold til arbeidsoppgaver, slik jeg vurderer det. Deres profesjonsbakgrunn varierte: sosionom, barnevernspedagog, lærer, sykepleier, samfunnsvitner og vernepleier. Denne variasjonen i profesjonsbakgrunn kjennetegner hele velferdsfeltet i Norge i dag.
- 3 En klient kalte de stadige praksisutplasseringene for *tullejobb*. Flere brukte lignende uttrykk når de snakket om praksisplassering. De følte at de ble utnyttet, og at det ikke var en seriøs vei til arbeid.

lifiseringstiltak, praksisplasser, norskkurs, eller «på vent». De fortsetter som de har gjort siden de kom til Norge – for over ti år siden.

I norsk politikk har det blitt stadig større fokus på at folk skal være i arbeid og i aktivitet. Det betyr at velferdstjenester blir mer og mer knyttet til aktiviteter der målet er arbeid. Samtidig er det en kjent sak at mange innvandrere møter problemer i arbeidsmarkedet, og mye handler om diskriminering (Blom 2010, Håpnæs og Berg 2004, Orupabo 2008). I EU og i de nordiske land viser det seg at innvandrere er overrepresentert i arbeidsledighetsstatistikken, de får lavere lønninger, har utrygge ansettelsesforhold og hvis de får arbeid, er det ofte innen lavstatusyrker (OECD 2009, Wrench 2007). Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at ledigheten i Norge fortsatt er over tre ganger høyere blant innvandrere enn blant befolkningen totalt, og denne forskjellen er økende (2011). Sosialhjelp blir ofte eneste utvei for de arbeidsledige langtidsklientene. Det handler om at de sjelden har opparbeidet seg rettigheter i trygdesystemet, da disse rettighetene som oftest er knyttet til at man har vært i varige arbeidsforhold.

De aller fleste i studien kapitlet bygger på, har utdanning og har vært i arbeid i opprinnelseslandet. I de nye omgivelsene – Norge – har det vist seg å bli et problem å få godkjent utdanningen eller komme inn i arbeidsmarkedet. De kontekstuelle betingelsene for om man lykkes med å få arbeid, kommer derfor spesielt tydelig fram når man møter langtidsklienter med flyktningbakgrunn. Både klientenes og sosialarbeidernes fortellinger viser at kontekst og strukturelle forhold har stor innvirkning på deres arbeidsmarkedsdeltakelse.

Langtidsklienter har blitt en satsing for statens arbeidslinje. Det ser man spesielt gjennom programmer som *Kvalifiseringsprogrammet* i NAV og *Ny Sjanse* (for innvandrere). Sosialarbeidere har en nøkkelrolle i dette arbeidet (Jenssen 2009, Kjørstad 2008). I dette kapitlet ønsker jeg å framheve *sosialarbeidernes stemmer* i forhold til langtidsklienter med flyktningbakgrunn og kvalifisering til arbeidslivet. Hva opplever sosialarbeiderne som de største *hindringer* på vei til selvhjulpenhet? Er sosialarbeidernes fokus på klientenes mangler, mangelfulle tjenester eller diskriminering i arbeidslivet? Hvilke *grep* benyttes i arbeidet for selvhjulpenhet?

Bakteppe

På bakgrunn av erfaringer med at flere flyktninger ikke kom seg ut i arbeid, men ble sittende fast i velferdsordninger, ble *introduksjonsloven* innført i 2004. Dette innebærer en obligatorisk ordning som alle kommuner som tar imot flyktninger skal tilby nyankomne flyktninger mellom 18–55 år og deres familier. Opplegget er et toårig program der deltakerne mottar en stønad (som skal fungere som en

slags lønn) i stedet for sosialhjelp. Programmet skal gi grunnleggende ferdigheter i norsk, grunnleggende innsikt i norsk samfunnsliv, samt forberedelse til deltakelse i yrkeslivet og/eller utdanning (IMDi 2010a).

Ordningen har vist seg å virke etter hensikten, da to av tre som deltok i programmet kom ut i arbeid eller utdanning (Henriksen og Kraakenes 2010, IMDi 2010a). Samtidig viste en evaluering av programmet at flere av dem som fikk arbeid hadde «løse» forbindelser til arbeidsplassen. Få hadde full stilling, flere hadde kortvarige engasjementer, og mange med litt arbeid hadde supplerende sosialhjelp. Lypunktet i evalueringen var at arbeidstilknytningen ble styrket over tid (Kavli, Hagelund og Bråthen 2007). Mangeårig leder for en flyktningtjeneste i en av kommunene studien dette kapitlet er basert på, forteller:

Det er lett at det som får fokus er de som det ikke går så bra med. Så glemmer vi alle dem som lykkes og går ut i arbeid, for de kommer ikke på kontoret. Men når vi ser, i hvert fall på den gruppa som har vært igjennom introduksjonsprogram, og ser hva som har skjedd med dem, så er det jo en veldig stor andel som har gått over til ordinært arbeid eller ordinær utdanning.

Flyktninger som kom til Norge før 2004 hadde ikke dette tilbudet. Som en del av regjeringens tiltaksplan mot fattigdom ble derfor prosjektet Ny Sjanse Kvinner startet opp i 2005 i noen utvalgte kommuner med størst innvandrerbefolkning. Dette skulle fange opp de som hadde kommet til Norge som flyktninger før introduksjonsordningen, og som sto utenfor arbeidslivet og var avhengige av sosialhjelp. Langtidsklienter med flyktningbakgrunn skulle endelig bli kartlagt, få kvalifisering og komme i arbeid. Veien til dette skulle gå gjennom et forpliktede program (helårig og fulltid), etter introduksjonsprogrammets modell (IMDi 2008). Dermed ble Ny Sjanse etablert som en forsøksordning som hadde som formål å prøve ut ulike metoder for hvordan kommuner mest effektivt kunne få innvandrere ut i fast arbeid. Ny Sjanse har blitt videreført, og det fastsettes hvert år hvilke fokusområder og målgrupper som skal prioriteres. Den opprinnelige målgruppa i Ny Sjanse (innvandrere utenfor arbeidslivet) er nå overført til Kvalifiseringsprogrammet i NAV.

En økende andel langtidsklienter i sosialtjenestene og NAV har minoritetsbakgrunn.⁴ Vi ønsket å finne ut hvem langtidsklientene med minoritetsbakgrunn var, hva slags tilbud og hjelp de fikk, og hvilke utfordringer sosialarbeiderne møtte i

4 Som et eksempel hadde Helse- og velferdstjenesten i Heimdal i Trondheim kommune 71 familier som var registrert med full økonomisk sosialhjelp i 2007. Ved gjennomgang av familiene ble det konstatert at mange hadde gått på økonomisk sosialhjelp i mange år, og at 47 av familiene hadde ikke-vestlig bakgrunn. Dette ble starten på HUSK-prosjektet 71 familier. Prosjektet ble avsluttet som HUSK-prosjekt i 2009.

arbeidet med å gi dem adekvat hjelp. Denne interessen ble spiren til forskningsprosjektet med arbeidstittelen: *Gode grep for varig endring? Sosialt arbeid med langtidsmottakere av sosialhjelp med flyktningbakgrunn*, som dette kapitlet bygger på. Dette var en kvalitativ følgestudie av 18 langtidsmottakere av sosialhjelp i tre byer i Midt-Norge. De var mellom 30 og 50 år. De første intervjuene ble gjennomført høsten 2007, og den siste runden ble avsluttet våren 2011. I tillegg til intervjudata med klientene har prosjektet samhandlingsdata (observasjon) og data fra uformelle samtaler med klienter og sosialarbeidere. Ti sosialarbeidere som langtidsklientene var i kontakt med, ble formelt intervjuet én gang. Sosialarbeidere arbeidet på flyktningkontor, i sosialtjenestene og etter hvert NAV. I den største kommunen jobbet de ansatte i sosialtjenesten der prosjektet Ny Sjanse ble drevet. I de andre kommunene hadde jeg kontakt både med flyktningkontor og sosialtjeneste, siden det for en stor del var flyktningkontoret som fortsatt hadde ansvar for alle minoritetsspråklige i kommunen. De var inn i en overgangsfase der mer og mer ansvar skulle over til de ordinære tjenestene innen sosialtjenesten og NAV. I den ene kommunen la de etter hvert alle sosial- og flyktningtjenester inn i NAV. I den andre kommunen valgte de en løsning der sosiale tjenester ble lagt inn i NAV, mens Flyktningkontoret fortsatt sto utenfor. I den største kommunen var Ny Sjanse fortsatt en del av den kommunale aktiviteten, men tjenestene til langtidsmottakere av sosialhjelp med flyktning- og innvandrerbakgrunn ble etter hvert overført til Kvalifiseringsprogrammet i NAV. Det var flere møter med de ansatte underveis i prosjektperioden hvor ulike problemstillinger relatert til deres arbeid ble drøftet.

Langtidsklientene som ble mine informanter fikk jeg kontakt med gjennom ansatte⁵ som jobbet i flyktningtjenestene eller i sosialtjenestene. De forpliktet seg til å ha kontakt med meg i tre år, da jeg ønsket å følge de prosessene de var inne i over tid. På denne måten ønsket jeg å synliggjøre hvem disse klientene var, hvorfor de sto utenfor arbeidslivet, hva som skjedde med dem, og hvilke tiltak det offentlige hjelpeapparatet satte inn de årene studien pågikk.

Langtidsklienter og kvalifisering

Klientbegrepet i sosialt arbeid har de senere årene blitt mer og mer erstattet med brukerbegrepet. Klientbegrepet ble etter hvert oppfattet som stigmatiserende, og det å være klient ble sett på som å være i en livslang, varig posisjon. Det var en av

⁵ Disse ansatte fungerte både som portåpnere, samtalepartnere, kontaktpersoner og informanter til prosjektet.

årsakene til at det mer dynamiske brukerbegrepet ble innført. Storø (2003) diskuterer i artikkelen «Det problematiske brukerbegrepet» hvordan begrepsbruken i sosialtjenestefeltet endrer seg, og spør om nye begreper bidrar til å tilsløre gammel praksis. Selv om klientbegrepet brukes stadig mindre i sosialtjenestefeltet, velger jeg likevel her å holde meg til dette begrepet. Jeg mener at begrepet viser hvilken avhengighetsposisjon den enkelte langtidsklient faktisk er i. Brukerbegrepet har en antydning til frivillighet i seg, eller at man «shopper» tjenester fra det offentlige. Begrepet kan også gi assosiasjoner til «misbruker».

Kvalifiseringsbegrepet kom for fullt på 1980-tallet, og kvalifisering ble sett på som et viktig virkemiddel for å få arbeidsledige innvandrere integrert (Berg 2010). Det ble lagt vekt på at de manglet den kompetansen som trengtes for å få jobb. Likevel er det fra flere hold blitt lagt vekt på at høye ledighetstall i denne gruppen ikke handler kun om manglende kvalifisering. Det handler vel så mye om et utestengingsproblem (Berg 1992, Svendsen 2009). Det siste tiåret har kvalifisering av langtidsledige blitt mer og mer et generelt fokus i sosial- og velferdspolitikken (Berg 2010). Dette er knyttet til arbeidslinja i velferdstjenestene; Kvalifiseringsprogrammet i NAV er et eksempel på det.

I Norge er det et sterkt politisk fokus på å forhindre sosialhjelpsavhengighet (Lødemel og Trickey 2001). For å motvirke at folk blir sosialhjelpsavhengige, er det viktigste politiske virkemiddel i Norge i dag en aktiv arbeidsmarkedspolitikk. Myndighetene har stor tro på aktiviseringstiltak for å få folk til arbeidslivet (Lorentzen 2007).

Studier av langtidsmottakere av sosialhjelp de siste tiårene har blant annet vist at denne gruppen har svært ulike forutsetninger for å kunne delta i arbeidslivet (Eriksen 2007, Lorentzen 2007, Lødemel og Johannessen 2005, Nervik 1996, van der Wel, Dahl, Løyland, Naper og Slagsvold 2006). Manglende innsatsvilje avkreftes som hovedforklaring på langtidsmottak av sosialhjelp, og det vises til at som gruppe er langtidsmottakere overrepresentert med livsbetingelser som svekker deres generelle muligheter for arbeidslivstilknytning, både svakere mental og fysisk helse og lite nettverk (van der Wel et al. 2006). En tredjedel mangler arbeidslivserfaring, flere har hatt oppvekstproblemer, de har økonomiske problemer og som gruppe har de betydelig mindre sosial kapital som kunne ha bidratt til å utvide deres sosiale sirkler og styrket muligheten for å få arbeid (ibid.).

Langtidsklientene som har kommet som flyktninger skiller seg en del ut i forhold til langtidsklienter generelt, blant annet handler det om flukterfaring, språkkompetanse og oppvekst i annet land. Også når det gjelder arbeidslivserfaring, utdanningsnivå, rus og oppvekstproblemer,⁶ skiller de seg ut. Det som kjennetegnet

6 Oppvekstproblemer slik vi forstår det i Norge, er ofte knyttet til omsorgssvikt, rus, turbulente familier, kontakt med barnevernet osv. Hva som oppfattes som oppvekstproblemer kan variere fra kultur til kultur, og disse oppfatningene forandres over tid.

flere av deltakerne i oppstarten av Ny Sjanse på landsbasis, var at de hadde svake norskkunnskaper, sammensatte helseplager, store omsorgsforpliktelser og en generell lav forståelse av hvordan det norske samfunnet fungerte, samt lite nettverk (IMDi 2008, 2010b).

I min studie har jeg ikke kartlagt oppvekstproblemer godt nok, men de har andre utfordringer knyttet til familielivet: stress i forbindelse med flukt, bekymring for familie i hjemlandet, partnervold, skilsmisse, vanskelige familiejenforeninger osv. Rusproblemer var ikke et tema, og ble heller ikke uttalt som en problemstilling fra tjenestesiden. I tillegg har de fleste arbeidet i hjemlandet, og flere har utdanning på høyskole- og universitetsnivå. Det de har til felles med langtidsklienter generelt, er erfaringene med «å gå igjen» som arbeidsledige brukere ved sosialtjenestene (Lødemel og Johannessen 2005, Nervik 1996).

Kvalifisering kan handle om flere ting, men i de senere årene er kvalifisering blitt knyttet spesielt til å bli kvalifisert til arbeidslivet. Forskning har vist at for stort fokus på å lykkes i arbeidsmarkedet uten at man får tilgang til det, kan skade verdigheten ytterligere (Hagelund og Kavli 2009, Rugkåsa 2009, 2010). De fleste har allerede forsøkt å få arbeid i flere år. Mange av mine informanter hadde deltatt i mange kurs, praksisutplassinger og tiltak som ikke hadde ført dem til arbeid tidligere.

Hamid og Fatima

Hamid og Fatima er to av mine informanter. De er svært forskjellige når det gjelder bakgrunn, utdanning osv. De representerer to historier som kan stå som eksempler på det spennet som ligger i denne kategorien «langtidsklienter med flyktningbakgrunn».

Hamid er i slutten av førtiårene, er universitetsutdannet og har bodd i Norge i over ti år. Han bor i en liten norsk by. Da han kom til Norge, fikk han norskopplæring ganske umiddelbart, lærte språket og kom raskt ut i jobb som morsmålslærer. På den tiden var det flere fra hans språkgruppe som ble bosatt i kommunen. Han fikk større og større stillingsandeler, og etter noen år hadde han bortimot full stilling. Han oppfattet at arbeidsgiver ga signaler om fast jobb.

Etter fire–fem år i arbeid fikk han plutselig nesten ingen timer jobbing. Skolen ga beskjed om at det ikke var behov for ham lenger. Han forsto ingen ting. Var han ikke blitt lovet fast jobb?

Familien ble stående på bar bakke. Hamid ble mer og mer deprimert. Kona Leyla, som var i slutten av trettiårene, hadde også universitetsutdannelse og hadde vært korte perioder i jobb i Norge tidligere. Nå var også hun uten jobb. Det gjorde

henne ikke så mye at hun ikke hadde jobb akkurat nå fordi det ikke var så lenge siden hun fikk barn, fortalte hun. Imidlertid var mannens situasjon hennes største problem. Han var svært deprimert, og hun var bekymret for ham.

Et par år etter første intervju snakket vi sammen igjen. Begge to var fortsatt arbeidsledige. De hadde meldt seg til NAV som sa at de måtte finne arbeid selv, de hadde ikke noe å tilby dem. Hamid ble utplassert i en omsorgsbolig et par måneder for et år siden, men etter det har de ikke hatt noe tilbud, forteller de. «*Vi er ferdig med kurser, har tatt tester og eksamen, men uansett får vi ikke jobb,*» forteller Leyla.

«*Det har gått tre år nå,*» forteller hun. «*Vi blir syke av å sitte hjemme. Vi tenker seriøst på å flytte sørover.⁷ Vi har folk vi kjenner der.*» Samtidig forteller de at barna trives i kommunen, så de synes det er en vanskelig avgjørelse å flytte. Men må de, så må de.

Hamid var økonomisk selvhjulpen i flere år før han for noen år siden ble avhengig av sosialhjelp. Som sosialhjelpsmottaker opplever han at det ikke skjer noe for at han skal få jobb. At han har blitt deprimert, gjør at han selv ikke har de krefter som skal til for å komme inn på arbeidsmarkedet, heller.

Fatima er i tidlig femtiårene. Hun var en av deltakerne i Ny Sjanse Kvinner i den største kommunen. Hun er gift og har store barn. De eldste har flyttet hjemmefra.

Hun har vært hjemmearbeidende hele sitt voksne liv, og hun var analfabet da hun kom til Norge for snart ti år siden. Helt fra starten i Norge har hun vært en flittig norskelev.⁸ Hun snakker norsk nå og har lært å lese og skrive litt.

Målet med Ny Sjanse for henne var at hun skulle komme ut i jobb. Etter en stund i praksis i en kantine finner hun ut at hun egentlig ikke er i stand til å jobbe. Hun føler at hun blir syk av å være hjemme, og at hun er for syk til å jobbe: «*Kroppen min er slått av*» – slik beskriver hun det selv.

Det kommer fram etter hvert at hun egentlig hadde håpet på å få bedre økonomi ved å delta i Ny Sjanse. Hun opplevde at det ble verre, da hun faktisk fikk mindre å rutte med i og med at hun fikk én stønad som skulle dekke alt. Før fikk hun dekt husleie for seg, for eksempel, forteller hun.

Selv om Ny Sjanse ikke resulterte i arbeid, fikk hun i en periode jobbet med sin egen kvalifiseringsprosess, og på den måten ble det avdekket at hun hadde så store fysiske plager at hun kunne få uførepensjon. Den tette oppfølgingen fra Ny Sjanse hjalp henne til å avdekke dette. Det hun vil nå, sier hun, er å ha et sted å være og et sted å lære, selv om hun ikke kan jobbe. Hun ønsker primært å lære mer norsk.

7 Oslo-området dukker ofte opp som det alternative stedet å flytte til for de fleste av mine informanter.

8 Det forteller både hun selv og sosialarbeiderne.

Tjenestene er ulikt organisert

Som vi har sett, arbeidet ansatte i denne studien i tre byer som hadde organisert tjenestene relatert til denne gruppa på forskjellige måter. Tre ansatte i den største kommunen jobbet som prosjektansatte i Ny Sjanse. Dette prosjektet var underlagt tiltaksbasen⁹ innen sosialtjenesten. De resterende sju ansatte i kommunene jobbet enten i flyktningtjenestene eller i sosialtjenestene. I løpet av studien ble tjenestene omorganisert og noen lagt inn i NAV.

I sosialt arbeid er det en tett sammenheng mellom praksis og de organisatoriske og kontekstuelle betingelsene; for eksempel har det vist seg at når sosialtjenester begynner å arbeide med andre hovedfokus enn økonomi, gir dette en annen opplevelse av hjelpen, både fra tjenesiden og fra mottakersiden (Caswell 2005, Marthinsen og Skjefstad 2007). I Caswell (2005) sin doktorgradsavhandling om praksis i Danmark finner hun at det er forskjell mellom tiltaksarbeidere og de som arbeider tradisjonelt på sosialkontor når det gjelder hva de fokuserer på, for eksempel om det er mangler ved individene eller strukturelle hindringer. Hun har identifisert det hun kaller fire *praksislogikker* innen sosialt arbeidsfeltet: den patologiserende, den byråkratiske, den sanksjonerende og den inklusjonsorienterte. De som jobber med tiltak og arbeidskvalifisering innehar denne *inklusionsorienterte praksislogikken* som retter fokus på koblingen av et arbeidsmarkedsperspektiv og et klientperspektiv. Arbeidsinkludering er det primære målet, men arbeidet er basert på langsiktighet. Det sosiale arbeidet baseres her på en sosialfaglighet, som på bakgrunn av grunnleggende verdier og prinsipper i sosialt arbeid søker å være lydhør overfor den enkelte klients behov og forutsetninger.

Caswell hevder at det primært er organiseringen av arbeidet som skaper forskjellene i arbeidsform og fokus, ikke sosialarbeiderne i seg selv (Caswell 2005). Også min studie viser at kontekst og organisering av tjenestene påvirker hvordan sosialarbeiderne jobber. De som jobber innen flyktningtjenestene har gjennom innføringen av introduksjonsprogrammet lang erfaring med å jobbe med kvalifisering og arbeid som kjerneaktivitet. Enkelte sosialtjenester og deres ansatte har mindre erfaring med dette. Da studien startet, hadde det i den ene kommunen inntil nylig vært flyktningkontoret som hadde mottatt alle henvendelser fra minoritetspråklige klienter. I den siste tiden var denne gruppa overført til sosialkontoret hvor en person skulle ha ansvaret og kontakten med «gruppa». I løpet av en periode på halvannet år var det fem utskiftninger av sosialarbeidere som skulle ha dette ansvarsområdet. Klientene fikk stadig nye kontaktpersoner de måtte forholde seg til, og sosialarbeiderne begynte på nytt og med «blanke ark» hver gang. I tillegg til den store arbeidsbelastningen opplevde mange ansatte at de ikke fikk

9 Trondheim kommune hadde organisert arbeidet til sosialtjenesten i ulike «avdelinger». Tiltaksbasene jobbet med oppfølging og gjennomføring av tiltak.

jobbet godt og grundig nok. En nyansatt ved sosialkontoret forteller om frustrasjonen:

Det er mange engasjementstillinger her på sosialkontoret, mye prosjekter som er på gang. Men det fører til en del vikariater og usikkerhet for folk, hvor lenge de skal være. Så han som jeg skulle inn og bistå og samarbeide med, han slutta en uke etter at jeg hadde begynt. Da ble jeg sittende med det. Men jeg tenker, som jeg sier, at det er greit nok nå, men på sikt så tenker jeg at det skal ikke være sånn. Nei, det er ikke sånn jeg vil ha det, i alle fall.

Det pågikk omfattende omorganiseringer mens prosjektet pågikk, blant annet ble NAV etablert. Dette påvirket sosialarbeiderne som til tider uttrykte stor skepsis og frustrasjon. Hva ville skje med klientene nå? Flere sosialarbeidere ble plassert i andre stillinger som følge av omorganiseringen og mistet da ansvarsområdet de hadde hatt tidligere. Sosialarbeidernes engasjement og glød i forhold til å jobbe med gruppa kom tydelig fram i intervjuene og kunne plasseres etter Caswells inndeling i den inklusjonsorienterte praksislogikken (Caswell 2005).

Flere årsaksforklaringer på hvorfor de ikke kommer i arbeid

Sosialarbeiderne pekte på en rekke utfordringer på veien til arbeid. Blant annet var det *individuelle utfordringer* knyttet til helse, språk, familiens forventninger eller manglende motivasjon:

De som har gått lenge, det er veldig sammensatt. Det er ikke en ting som gjør det. Jeg tror det er mange ting. Mange omstendigheter. Det kan være at en person er analfabet. Det kan være at han ikke har vært i noen jobb før. Det kan være mange unger, det kan være helseproblemer. Det kan være at familien hindrer vedkommende i å komme seg i jobb. Både på grunn av at man har stort omsorgsansvar, pluss at det kan være en mann som helst ser at hun ivaretar ansvaret alene. Og har man da seks-sju unger, kan det være vanskelig, da, å klare alt det.

Andre peker på at de mangler «de norske kodene»:

Jeg tror ikke de kan de norske koder. Både språket og innholdet. Du kan kanskje snakke overfladisk norsk, men du forstår ikke meningen. Det er ikke sammenheng mellom innhold, mening og forståelse. Og her er det en kobling til marginalisering. Du har vært for mye for deg selv og dine

egne, og plutselig må du konfronteres med den norske konteksten. Og det er masse ting du misforstår.

Men en årsak som veldig mange trekker fram, er språket. Her forteller en ansatt i Ny Sjanse:

Vi har fått folk ut i jobb som ikke snakker bra norsk. Men så er det noen som er dårlig i norsk, og som det vil ta fryktelig lang tid for at de skal bli god i norsk, da. Og det er den gruppa som er desidert vanskeligst og nå et sånt statistisk mål med, da. Det er jo den gruppa som gjerne har 3000 timer på voksenopplæring bak seg, men ikke har lært noen ting. Nå har jo vi prøvd å utvikle metoder, og jeg synes vi har fått til mye på norskbiten i prosjektet vårt, men uansett kan vi ikke innbille oss at vi klarer å lære noen fra bortimot null til ganske mye på kort tid. Det er jo en kjempeutfordring, uansett hvor flink man er.

De fleste sosialarbeiderne peker også på *mangler i strukturene* og i hjelpesystemene som en medvirkende årsak til at klientene vanskelig kommer seg ut i arbeid. Sosialarbeidere forteller om arbeidsgivere eller lokalsamfunn som diskriminerer arbeidstakere med innvandrerbakgrunn:

Der, på sentrene, vi har ingen damer med skaut, for eksempel. Hvis du er i en storby, så ser du ei jente med skaut på Hennes & Mauritz eller i kassa på Rema. Det har vi ikke her. Så langt har ikke vi kommet.

Det de forteller om, med andre ord, er at dersom man skiller seg ut er det vanskelig å få arbeid. Ifølge Wrench (2007) er det nødvendig med et skifte i fokus på årsakene til hvorfor innvandrere i mindre grad deltar i arbeidslivet – fra å forklare ut fra individuelle mangler til å se på strukturelle forhold (institusjoner, lovverk, praksiser). Manglende kompetanse og tilpasningsdyktighet *kan* være en del av det, men det utgjør ikke hele bildet, da diskriminering er gjennomgående i samfunnet, ifølge Wrench. Fokus bør heller vris over til at det lønner seg for samfunnet og bedrifter å ansette bredt, og å anerkjenne at forskjellighet er positivt både for produktivitet og arbeidsmiljø (Wrench 2007).¹⁰ Sosialarbeiderne i denne studien jobber med å «selge inn» klientene på arbeidsmarkedet gjennom organisering av praksisutplasseringer, eller ved å peke på deres styrker til arbeidsgivere slik at de «tør» å ta sjansen og ansette «utradisjonelt». De mener å se klare positive resultater av dette. De fleste arbeidsgiverne som åpner opp og gir dem en sjanse, er fornøyde, forteller de.

¹⁰ Wrench sikter her til den anerkjente antidiskrimineringsstrategien «Diversity management». Dette er en inkluderende strategi for å få bukt med diskriminering i arbeidslivet. Denne strategien har fått navnet «Mangfoldsledelse» på norsk.

En toveis forpliktelse er viktig for å lykkes med kvalifisering

Innen kvalifiseringsarbeid med innvandrere er en av utfordringene balansen mellom kvalifisering og arbeid. Hvor lenge skal man kvalifiseres, og lønner det seg å komme ut i arbeid så raskt som mulig? Omsorgsarbeiderprosjektet i Trondheim, som har hatt fokus på *utdannelse* for å lykkes med å få varig arbeid, viste gode resultater med kvalifisering av langtidsledige innvandrere. I dette prosjektet ble det satset på fagbrev i omsorgsfag (teori, praksis og tett oppfølging), og utdannelsen varte i fire år. Samtlige som deltok i første kullet fikk fagbrev og arbeid (Berg og Molden 2007, Berg og Svendsen 2010, Svendsen 2009). Umiddelbart kan det å jobbe tett på og individuelt virke dyrt, men i det lange løp kan det sees som en investering i forhold til at de framtidig kan bli økonomisk selvhjulpne og uavhengige av hjelpeapparatet (Berg og Svendsen 2010).

Men hva med dem som ikke er *motivert* for de langvarige løpene som kan resultere i for eksempel en fagutdanning? Her forteller den ene sosialarbeideren som jobber med Ny Sjanse:

Dessverre så er det sånn for mange at kvalifisering som handler om utdanning tar så lang tid, og folk som har vært uten jobb i ti år har ... Jeg tror ikke at de klarer å holde tålmodighet og motivasjon oppe gjennom et studieløp, eller grunnskoleløp, om så (...). Mange er avhengige av den suksessen det er å kunne få seg en jobb. Kanskje er det vel så mye verdt for et menneske som har møtt nederlag på nederlag. Det er tungt å motivere til – vi prøver jo alltid å motivere til de sterkeste løpene, på en måte. Men det er veldig tungt å skissere en femårsplan for en person som har stanget og stanget i ti år. Det er veldig vanskelig.

Denne sosialarbeideren opplever dette som et dilemma: De kan bistå med å finne et vikariat eller en praksisplass for at de skal få denne mestringsfølelsen de ikke har opplevd på lenge. Men dette er ofte jobber som er av en kortvarig karakter. For å få mer varig tilknytning må den formelle kompetansen på plass. Noen ganger opplever sosialarbeiderne situasjonen for en arbeidsledig klient som fastlåst:

Hun vil ha en jobb, men hun er ikke kvalifisert for en jobb. Og orker ikke mer skole eller praksis heller.

En norsklærer i Ny Sjanse forteller at noen er veldig desillusjonert. De vil bare ha fred, rett og slett. Da jeg spør hva han legger i det, sier han: «Dem synes det er greit å komme hit og være sosiale. De forventer liksom ikke noe mer, heller.» Og han fortsetter med at det da bør være tilbud om et forpliktende løp der begge parter forplikter seg. Det betyr at man da samtidig også faktisk kan stille noen krav. Men

tilbudet må ha et godt innhold og ha en lengre tidsramme enn man kanskje legger opp til i dag:

Langtidsledige som får tilbud om norsk som en greie man holder på med innimellom, det er ikke realistisk i det hele tatt for mange av dem. Hvis de sliter sosialt og snakker morsmålet ofte i fritida og er lite motivert for å lære norsk fordi de egentlig ikke skjønner poenget, eller synes det er nærmest litt nedverdige at de er nødt til å lære seg språket, så nytter det ikke å gå et par, tre–fire ganger i uka innimellom og så bare gå her av gammel vane. Men hvis de fikk to, tre, fire, fem år på seg og ble sosialisert, og, da tror jeg de aller, aller fleste kunne klart det. Men det er jo bare snakk om ressurser.

Ifølge en ansatt i en flyktningtjeneste er noen klienter rett og slett ikke klare for det norske arbeidslivet. Mange av disse ville heller ikke vært i stand til å arbeide i deres opprinnelsesland heller. De har ikke de evnene som kanskje trenges i arbeidslivet:

Vi har et lite mindretall hvor det ikke er sånne åpenbare helseproblemer, men svake formelle ferdigheter, og vi har òg stilt oss spørsmålet om de ville vært i samme situasjon i hjemlandet, også. Noen som har vært på mange forskjellige praksisplasser, AMO-kurs, hatt tett oppfølging, men som fungerer dårlig. Det står ikke på viljen, men det kan se ut som evnen ikke er helt i samsvar med det man trur selv.

Da jeg spør hva hun legger i ordet evne, er det sammensatt, forteller hun. Men hun knytter det til grunnleggende ferdigheter for å klare seg i det norske samfunnet. Enkelte har for eksempel ikke fått grunnleggende utdanning eller opparbeidet viktige ferdigheter i opprinnelseslandet for å greie å stå i arbeid, spesielt her i Norge. Disse er det veldig tungt å få arbeid i et så spesialisert arbeidsliv som finnes her, forteller hun.

Sosialarbeiderne snakker om motivasjon som det viktigste for å kunne skape endring. Men hvordan opparbeide motivasjon hvis klientene i utgangspunktet ikke har troen lenger? En viktig faktor er at det er en setting der man føler seg akseptert. Mange av langtidsklientene som har opplevd flere «nederlag» har kanskje ikke fått bekreftelse eller anerkjennelse tidligere, og har derfor fått en knekk i motivasjonen. I sosialt arbeid er det å få anerkjennelse – og også kunne gi anerkjennelse – alfa og omega (Marthinsen og Skjefstad 2007). En ansatt i Ny Sjanse forteller:

De må ha tro på at de lykkes, selv om de har mislyktes ti ganger før, så må de tro på at det her er noe mening i. Det tror jeg det er mange som har mista. Og så bør det være en setting der de føler seg akseptert. Det må være en ny

setting som gir dem noen signaler om at de betyr noen ting. Og ikke at de bare er et kasus. Og så må det være konsentrerte undervisningsløp der du får virkelig fokus, der du ikke får alt mulig annet som forstyrrer.

For å opparbeide tillit viser erfaringer at det bør være en forpliktelse, at man faktisk har tid til og en ærlig interesse for den andre. I det legges det at man har faste kontaktpersoner, godt innhold i kvalifiseringstilbudet, og den enkeltes prosjekt bør være i fokus. Ifølge Høiland og Juul er målet med sosialt arbeid å støtte opp under at mennesket skal få muligheter og utvikle seg, det forfatterne kaller «å blomstre» (Høiland og Juul 2005). En ansatt forteller:

Det første jeg tenker på er i hvert fall – som jeg har lært av det arbeidet her – er at det tar tid å finne ut av både styrker og svakheter sammen med folk. Å finne ut hvor skoa trykker for eventuelt å klare å hjelpe folk ut i arbeid – eventuelt å konkludere med at det ikke går. Det tar kjempelang tid. Du kan ikke sitte med et skjema og noen gode spørsmål og god vilje på ti møter og finne det ut. Det går ikke an.

En sosialarbeider forteller at det gjelder å finne noe som den enkelte oppfatter som meningsfylt:

Jeg tror ikke at det er så mange som er «håpløse». Det er viktig å få inkludert folk i noen ting som de oppfatter som meningsfylt. Enten om dem har sjanse til å få jobb eller ikke. Dem må føle at de blir behandlet som folk.

Sosialarbeiderne som jobber tett på, med kvalifisering som hovedfokus, har stor tro på måten de jobber på. De fleste sosialarbeidere i mitt materiale har et fokus på arbeidsmarkedet, og de ser på arbeid som en svært viktig arena for å komme inn i samfunnet. De ansatte i Ny Sjanse, for eksempel, slipper ikke taket og følger dem ofte opp også etter at kurset er avsluttet. I de to kommunene uten dette prosjektet var det tette bånd mellom flykningtjenesten og det øvrige sosialtjenesteapparatet. Det innebar at flykningtjenesten fulgte med på hva slags hjelp deres klienter fikk, og så til at det ikke skulle være lange perioder uten et tilbud. De ønsket å avverge at de skulle bli «klientifisert», forteller de. Også en ansatt i Ny Sjanse forteller om det samme:

Statistisk sett så er vi det beste prosjektet i landet – av alle. Prosentvis av alle som er avsluttet, så ligger vi per i dag på ca. 70 % ut i jobb eller utdanning. Men det hører med til historien at vi holder på folk – folk får lov til å gå til oss lenge. Men det har vi gjort helt bevisst, fordi vi ser at noen lykkes etter lang tid. Sånn sett så er det en kjempesuksess. Men vi vet at det er mange

folk vi aldri kommer til å klare å hjelpe, som vi kanskje får avklart til trygd, for eksempel. Det ser vi. Men av folk vi har avslutta, så har det vært en kjempesuksess.

Sitatet over antyder at det er mange de ikke kommer til å klare å hjelpe, men kanskje kun «avklare til trygd». Av de langtidsklientene jeg fulgte som var deltakere i Ny Sjanse, var det to til tre som fikk avdekket helseproblemer. Som jeg ser det, er det en stor hjelp og en suksess å få avdekket at man faktisk er for syk til å arbeide og faktisk har krav på en mer varig ytelse fra NAV. Selv om deltakelse i prosjektet ikke resulterte i arbeid, opplevde klientene at de ble fulgt opp, ble sett, fikk anerkjennelse for den de var, og at noen var opptatt av akkurat dem, at de ble en del av et fellesskap, og ikke minst at relasjonen mellom de ansatte og deltakerne var tuftet på en toveis forpliktelse.

Sosialarbeideren som talsperson, mellommann og advokat

Feltet sosialt arbeid blir ofte framstilt ved bruk av ulike dikotomier: For det første består feltet av *sosialarbeidere* og *klienter*. Partene har et ubalansert forhold der den ene parten er mer avhengig av den andre. Noen ganger blir de framstilt som motparter, og ofte beskrives det som at den ene parten har *makt*, mens den andre parten er *makteløs*. Den ene gir hjelp og er *aktiv*, mens den andre parten er *passiv* mottaker av hjelpen. Enkelte legger vekt på at sosialarbeidere og klienter er representanter for to ulike verdener: *systemverdenen* og *livsverdenen*.

Habermas bruker begrepene livsverden og systemverden i sin analyse av spenningen mellom henholdsvis hverdags- og systemforståelse (Follesø 2005, Habermas 1999). Livsverdenen er den arenaen hvor mennesker lever sitt hverdagsliv, og systemverdenen betegner samfunnet ut over hverdagslivet. Disse verdener følger ulike logikker (ibid.). Systemverdenen kjennetegnes av krav til effektivitet og kontroll, og den logikken som finnes i systemverdenen står i fare for å snike seg inn i vår livsverden, der det unike ofte blir «spist opp» av det generelle som systemverdenen er basert på, hevder Habermas (1999). I livsverdenen kan for eksempel samværet med venner og familie ha en like viktig plass som for eksempel det å være i arbeid (Follesø 2005).

Livsverden og systemverden er nyttige begreper for å forstå de forskjellige posisjonene klientene (i livsverdenen) og sosialarbeiderne (i systemverdenen) har. Men en for rigid tro på denne organiseringen kan vanskeliggjøre at partene møtes og handler i et «felles rom», siden sosialarbeiderne og klientene per definisjon befinner seg i såpass forskjellige verdener at det vanskeliggjør en reell felles virkelig-

hetsforståelse, hevder Caswell (2005). I mine data uttrykker faktisk sosialarbeiderne frustrasjon med systemene – på lik linje med klientene – og de kan beskrive den samme *avmaktfølelsen* som klientene, spesielt hvis de opplever at det ikke finnes gjennomgående forståelse og løsninger innen systemet. En ansatt i Ny Sjanse sier:

Det som er forbedringspotensialet her, er en helt annen type samarbeid mellom de ulike etatene.

De framstiller seg ofte som *mellommenn* mellom systemet og klientene, og de vet ofte ikke hvordan de skal få gjort det de ønsker fordi «*systemer i systemet*» hindrer dem. De setter også ord på et problem mange klienter føler: at de ikke når inn til de systemene og den hjelpen og tjenestene de skulle hatt. Systemene er med andre ord ikke lett tilgjengelige, heller ikke for sosialarbeiderne. De må bruke mye tid på å sette seg inn i nye organisasjonssystemer for å vite hvor de skal henvise klientene. Ut ifra dette perspektivet representerer sosialarbeideren en *kommunikasjonslinje* mellom klienten og systemet, noe følgende sitat illustrerer:

Det som vi gjør i praksis, det er jo at vi sørger for at våre deltakere sitt forhold til det offentlige går mye glattere. Jeg har brukt utrolig mye tid på å få kontakt med NAV Arbeid og få til gode avtaler og sånt der. Det tar masse av arbeidsdagen min. Så en kan tenke seg hvor vanvittig lang tid den deltakeren ville brukt for å få det til! Overfor NAV Arbeid, leger, hva som helst innen det offentlige, da. Så tar vi en bit av den jobben og sørger for at ting går veldig mye fortere. At sånne ting ikke ødelegger for noe som handler om arbeid eller utvikling på annen måte, da.

Og en annen forteller om å sende dem til NAV alene:

Hvis vi sendte dem alene? Glem det! Jeg har sagt noen ganger: Gå alene, så kommer jeg når dere ringer. Det gikk ikke bra, så jeg måtte komme ned, og på sekundet fikk de svar.

Sosialarbeiderens posisjon er at han jobber i en del av «systemverdenen», men beskriver seg ofte som noe annet enn resten av hjelpesystemet, og de som jobber tett sammen med klientene i tiltaksfeltet ser ofte på seg selv som *medvirkere i klientenes prosjekt* som også blir et felles samarbeidsprosjekt (Aasen 2009, Gjeitnes 2007, Marthinsen og Skjefstad 2007).

Flyktningarbeid må bli «*mainstream*», det vil si normaliseres innen NAV og andre deler av offentlig tjenesteyting, formidler sosialarbeiderne. En som hadde vært ansatt i en flyktningtjeneste og hadde en nøkkelrolle i etableringen av NAV i sin kommune, konkluderer på følgende måte:

Jeg mener at minoritetsperspektivet eller flyktningarbeidet, det må også normaliseres. Det er en kompetanse som ikke skal være forbeholdt ett spesialistkontor. Selv om noen har mer dybdekompetanse, så er det noe alle må bli bevisst på og lære seg. Og som en annen som kommer til byen, enten han blir født eller flytter inn, så er det en rute å gå, noen steder man skal via: Man skal gjennom skole, man skal inn og ha masse offentlige tjenester, man skal vite at man er der, at man er på en liste over innbyggere, og om noen år så kreves det skole, om noen år så kreves det helse og omsorg. Vi må normalisere det. Har noen kommet hit, er de herfra, selv om de er fra et annet land. Og det må de som planlegger på alle sine områder i offentlig tjenesteyting, de må begynne å forstå det. Og det er litt lett at hvis bare flyktningkontoret holder på med det, så skyver de det litt bort, vet du. Så lærer man seg aldri.

Oppsummerende kommentarer

Ifølge Hasenfeld (1999) har sosialt arbeid et grunnleggende forandringsperspektiv i bunn i og med at man har å gjøre med mennesker som befinner seg i sosiale situasjoner som ofte er uholdbare og krever en endring. Men det er ikke nok med en god relasjon mellom sosialarbeider og klient for å få til en endring. Omverdenen er også avgjørende for at en endring skal skje (Caswell 2005). En viktig konkretisering av definisjonen av praksis er derfor at den ikke kan sees løsrevet fra den konteksten den er en del av (Caswell 2005).

De som tradisjonelt har jobbet på flyktningkontorene har et tydelig *arbeidsmarkedsfokus*, noe som også en studie av innføring av introduksjonsordningen viste (Hagelund 2007). Flyktningarbeiderne problematiserer den tradisjonelle hjelperollen og sosialstønadens antatte passiviserende effekt. De stiller krav til de sosiale tjenestene både i videreføringen av arbeidet med klientene og ved at de prøver å påvirke tankegangen og fokuset til de ansatte der. Man ønsker å hindre at «deres» flyktninger skal gå over til, eller tilbake til, klientstatus og sosialhjelp etter at de er ferdige med introduksjonsprogrammet.

Sosialarbeiderne i min studie som jobber med denne gruppa, er engasjert og jobber mye i forhold til omgivelsene. De ønsker at deres klientgruppe skal bli inkludert, og at arbeidet med dem innen hjelpeapparatet skal bli normalisert og «mainstream», at klientene ikke skal oppfattes som en særskilt gruppe som kun «flyktningsspesialister» skal jobbe med. De jobber mye i relasjon til andre deler av tjenesteapparatet, og gir sjelden opp. De passer på at de andre i systemet gjør jobben sin, at klientene får den oppfølgingen og de tilbudene de trenger, og slipper sjelden en klient før de har forsikret seg om at vedkommende har en jobb, er i et

utdanningsløp eller er «overtatt» av andre instanser for videre oppfølging. De tror at hvis de jobber lenge og godt nok, vil resultatet for de aller fleste kunne bli arbeid. De jobber ut ifra en *inklusionsorientering* (Caswell 2005).

De forteller at de opplever at noe ikke stemmer når klientene ikke blir tatt imot eller hørt av andre deler av hjelpeapparatet eller på arbeidsmarkedet før de opptrer på vegne av dem, som mellommenn. En stor del av jobben til sosialarbeidere er å fungere som advokater på klientenes vegne opp imot andre instanser både innenfor og utenfor sosialhjelpssystemet (Caswell 2005, Hasenfeld 1999). I min studie forteller en sosialarbeider:

Det er litt rart at noen i det offentlige skal bruke tid på å få det offentlige til å fungere for en deltaker, da. Men sånn er det, og det fungerer. Det går vanvittig mye fortere.

De fungerer også som *talspersoner*, og de bidrar til at holdningene i resten av tjenesteapparatet og i lokalsamfunnet gradvis endres (for eksempel påvirker sosialarbeidere potensielle arbeidsgivere til å satse på søkere med etnisk minoritetsbakgrunn). Tjenestenes ledere jobber aktivt opp imot politiske og administrative nivåer, samler dokumentasjon og avleverer rapporter til lokalpolitikere for på denne måten å synliggjøre behov og sette denne delen av kommunens befolkning på dagsordenen.

Diskriminerende strukturer i godkjenningsordninger og høye kompetansekrav gjør veien til arbeid vanskelig for mange. Ambisjonen om at arbeidsmarkedsinTEGRASJON skal skje «her og nå», er kanskje urealistisk. *Mange vil vi aldri greie å hjelpe*, sier sosialarbeiderne. Men hva legges i å hjelpe? Er arbeidsdeltakelse eneste mål på suksess, er det lett å føle seg mislykket i dette arbeidet. Ifølge Kjørstad (2008) kan en ubevisst gjennomføring av «arbeidslinja» føre til at man kategoriserer og måler i forhold til arbeidsevne, noe som kan resultere i at man ikke ser andre ressurser enn *graden av arbeidsevne* hos klienten. Å hjelpe langtidsklienter ut av avhengigheten handler om mer enn å få folk i jobb. Det handler vel så mye om å gi anerkjennelse for det de har av erfaringer og ressurser, og støtte til inkludering på andre arenaer uavhengig av om de er innenfor eller utenfor arbeidslivet.

Referanser

- Berg, Berit (1992) *Bakerst i køen: om flyktningers deltakelse på arbeidsmarkedet*. Trondheim: SINTEF IFIM.
- Berg, Berit (2010) *Eksilets stoppesteder: fra flukt og asyl til integrering og transnasjonale liv*. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.

- Berg, Berit, og Thomas Hugaas Molden (2007) VINN, VINN. *Evaluering av Omsorgsarbeiderprosjektet for innvandrere*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS.
- Berg, Berit og Stina Svendsen (2010) *Fra langtidsledig til arbeidstaker*. Fontene Forskning (01), 67–78.
- Blom, Svein (2010) Sysselsetting blant innvandrere: Hvilken betydning har individuelle egenskaper og tilpasningsstrategier? *Søkelys på arbeidslivet*, 27(1–2), 59–76.
- Caswell, Dorthe (2005) *Handlemuligheter i sosialt arbejde: et casestudie om kommunal frontlinjepsykologi på beskæftigelsesområdet*. København: akf forlaget.
- Eriksen, Rita Elisabeth (2007) *Hverdagen som langtids sosialklient: mestring i et (bruker)medvirkningsperspektiv*. Trondheim: NTNU.
- Follesø, Reidun (2005) Kritisk teori i sosialt arbeid. I Olteidal, Siv (red.). *Kritisk sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Gjeitnes, Kirsti (2007) *Praksis og teori: en analyse av tiltaksarbeideres fortellinger*. Trondheim: NTNU.
- Habermas, Jürgen (1999) *Kommunikasjon, handling, moral og rett*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Hagelund, Anniken (2007) Byråkratiske møter med sårbarhet. Snillhetskontroll i arbeid med flyktninger. *Sosiologi i dag*, 37 (3–4), 143–165.
- Hagelund, Anniken og Hanne Kavli (2009) If work is out of sight. Activation and citizenship for new refugees. *Journal of European social policy*, 19 (3), 259–270.
- Hasenfeld, Yeheskel (1999) Social Services and Welfare-to-Work. *Administration in Social Work*, 23 (3), 185–199.
- Henriksen, Kristin og Kari Kraakenes (2010) *Monitor for introduksjonsordningen 2009*. Oslo: SSB.
- Høiland, Peter og Søren Juul (2005) *Anerkendelse og dømmekraft i sosialt arbejde*. København: Reitzel.
- Håpnes, Tove og Berit Berg (2004) *Innvandrerkvinnens arbeidstilknytning: en pilotstudie*. Trondheim: SINTEF IFIM.
- IMDi (2008) *Fra sosialhjelp til arbeid. Resultat fra 25 Ny Sjanse-prosjekter*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- IMDi (2010a). *Intro 5 år*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- IMDi (2010b). *Resultater for Ny Sjanse 2009*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- Jenssen, Anne Grete (2009) *Brukermedvirkning i sosialtjenesten: en studie av sosialarbeidernes perspektiv*. NTNU: Trondheim.
- Kavli, Hanne, Anniken Hagelund og Magne Bråthen (2007) *Med rett til å lære og plikt til å delta: en evaluering av introduksjonsordningen for nyankomne flyktninger*. Oslo: FaFo.

- Kjørstad, Monica (2008) *Et kritisk, realistisk perspektiv på sosialt arbeid i forvaltningen: en studie av sosialarbeideres iverksetting av arbeidslinjen i norsk sosialpolitikk*. NTNU: Trondheim.
- Lorentzen, Thomas (2007) *Kunnskapsstatus for sosialhjelpsforskningen*. Oslo: Fafo.
- Lødemel, Ivar og Asbjørn Johannessen, red. (2005) *Tiltaksforsøket: mot en inkluderende arbeidslinje?: sluttrapport fra evaluering av Forsøk med kommunalt ansvar for aktive, arbeidsretta tiltak for langtidsmottakere av sosialhjelp 2000–2004*. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Lødemel, Ivar og Heather Trickey (2001) *An Offer you can't refuse: workfare in international perspective*. Bristol: Policy Press.
- Marthinsen, Edgar og Nina Skjefstad, red. (2007) *Tiltaksarbeid i sosialtjeneste og NAV: tett på!* Oslo: Universitetsforlaget.
- Nervik, Jom Arve (1996) *Offentlig politikk og klientløpebaner: sosialhjelp og arbeidsmarkedstiltak – bidrag til selvforsørging eller ringdans i velferdsbyråkratiet?* Oslo: Universitetet i Oslo.
- OECD (2009) *The Labour Market Integration of Immigrants and their Children in Norway*. Paris: OECD. <http://www.oecd.org/dataoecd/35/17/43247521.pdf>
- Orupabo, Julia (2008) «I andre land betyr ikke hudfarge noe, har du papirer, så får du en jobb». *Søkelys på arbeidslivet*, 25 (1), 51–62.
- Rugkåsa, Marianne (2009) Etniske minoritetskvinner inntreden i arbeidslivet og konsekvenser for barn og familieliv. I Eide, Ketil. *Over profesjonelle barrierer: et minoritetsperspektiv i psykososialt arbeid med barn og unge*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Rugkåsa, Marianne (2010) *Transformasjon og integrasjon: kvalifisering av minoritetsetniske kvinner til arbeid og deltakelse i den norske velferdsstaten*. Oslo: Unipub.
- SSB (2011) *Svak nedgang i innvanderledigheten*. Oslo: SSB. <http://www.ssb.no/vis/emner/06/03/innvarbl/main.html>.
- Storø, Jan (2003) Det problematiske brukerbegrepet. *Embla* (3).
- Svendsen, Stina (2009) *Fagbrevet som veien til norsk arbeidsliv*. Trondheim: NTNU.
- Van der Wel, Kjetil, Espen Dahl, Borghild Løyland, Sille Ohrem Naper og Marit Slagsvold (2006) *Funksjonsevne blant langtidsmottakere av sosialhjelp*. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Wrench, John (2007) *Diversity management and discrimination: immigrants and ethnic minorities in the EU*. Aldershot: Ashgate.
- Aasen, Kristin (2009) *Prosjekt 16–30. En arena for mestring, medvirkning og myndiggjøring*. Trondheim: NTNU.

Røe, Melina (2011) «What's in it for us?» Om å møte forventninger i feltet.
Fontene forskning. Vol 4, nr. 2.

Artikkel IV

Melina Røe

Forsker ved Mangfold og inkludering, NTNU Samfunnsforskning AS og ph.d.-kandidat i sosialt arbeid, Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, NTNU
melina.roe@samfunn.ntnu.no

«What's in it for us?»

Om å møte forventninger i feltet

Artikkelen drøfter ulike forventninger til deltakelse i forskningsprosjekter. På bakgrunn av erfaringer fra et følgeforskningsprosjekt blant langtidsmottakere av sosialhjelp med flyktningbakgrunn, belyses klienters/informanternes forståelse av forskningen – og forskerens oppgave og rolle. Forskerens egen rolle, forståelse og møte med forventninger i praksisfeltet beskrives og problematiseres. «What's in it for us?» er et legitimt spørsmål fra mennesker i marginaliserte posisjoner. For forskeren har spørsmålet også en rolleavklarende funksjon. Motiver for og mulige effekter av forskning bør drøftes åpent i møte med informanter/klienter.

You know what is the opposite of exclusion for us? It is not inclusion, but participation. Active participation is what makes you a full citizen.
(Cabannes 2001)¹⁾

1) Takk til mine informanter for deres tillit og åpenhet.

Artikkelen tar utgangspunkt i erfaringer fra forskningsprosjektet «Gode grep for varig endring?» som var en del av Høgskole- og universitetssosialkontorforsøket (HUSK)⁹. Forskningsfeltet i prosjektet var sosiale tjenester i tre kommuner i Midt-Norge. Her fulgte jeg 18 sosialhjelpsmottakere med flyktningbakgrunn samt ti ansatte i perioden 2007 til 2011.

Forskningsprosjektet i sin helhet blir ikke presentert i denne artikkelen. Fokuset i artikkelen er å drøfte ulike utfordringer knyttet til klientenes *forventninger* om at deltakelse i forskningsprosjektet skulle bidra til forandring. Selv om det ikke var lagt opp til utprøving av nye tiltak i forskningsprosjektet, håpet enkelte av klientene at de gjennom å delta ville få arbeid. Enkelte episoder i møte med klientene og de ansatte økte min bevissthet rundt forskningens konsekvenser på ulike nivåer, og ikke minst om viktigheten av en tydeliggjøring av forskningens formål og utfall. For å utdype temaet for denne artikkelen gir jeg først en kort beskrivelse av det nasjonale forsøket mitt forskningsprosjekt «Gode grep for varig endring?» var en del av. Deretter drøftes de dilemmaene og spørsmålene man kan møte som forsker, blant annet brukernes spørsmål «*What's in it for us?*». («*Hva får vi igjen for det?*»).

Bakteppe

HUSK-forsøket: et partssamarbeid

HUSK-forsøket skulle prøve ut ulike samarbeidsformer mellom universitet, høgskoler, praksisfeltet og brukere av sosiale tjenester og pågikk i perioden 2006-2011. Målet var å *bedre tjenestene for brukerne*. Alle partene ble definert som likeverdige og de skulle samarbeide om prosjektene. Tanken bak HUSK var blant annet 1) at forskningen skulle bli mer praksisnær og oppleves relevant for praksisfeltet, 2) at praksisfeltet skulle ta i bruk forskningen, og 3) at brukerne skulle bli dratt mer inn og medvirke i utforming av tjenestene. Startfasen bar preg av usikkerhet om hva dette samarbeidet skulle innebære og hvilke forventninger det var rimelig å ha til slike prosjekter. I prosessen dukket det også opp flere spørsmål: Hvordan være likeverdige uten å måtte bli like? Hvem skulle styre prosjektene – praksis eller for-

skerne? Hvem skulle forme prosjektene? Hvem skulle delta? Hva skulle utfallet bli? Erfaringer og dilemmaer knyttet til anerkjennelse av parternes ulike roller ble spesielt synlig.

Dette forsøket skapte nye arenaer for samarbeid mellom partene og mange ulike modeller ble prøvd ut. Noen prosjekter var mer forskningsrettet, der det ble lagt vekt på teoretiske analyser og skriving, andre kunne være praktiske utprøvinger av ulike tiltak og modeller for eksempel innen brukerdeltakelse og partnerskap. Målet var – uansett prosjekt – at partnerskaps-tanken skulle være sterkt til stede.

Prosjektansvaret ble lagt på universitets- og høgskolenivå. Diskusjonene i forsøksperioden var mange, og et spørsmål som dukket opp var om det egentlig ble et reelt partnerskap når universitetsverdenen var så tungt til stede. Et annet spørsmål var om rene forskningsprosjekter som ikke var brukerstyrte, og heller ikke definert som aksjonsforskning, kunne få til denne likeverdigheten. Er det å *målbære* brukernes stemmer nok, eller må deltakerne være med i hele prosessen?

Prosjektet Gode grep for varig endring?

Mitt forskningsprosjekt var et delprosjekt innen HUSK-forsøket. Brukerne i dette prosjektet var langtidsklienter i sosialtjenesten, hadde flyktningbakgrunn og hadde bodd i Norge mellom 10 og 20 år. Spørsmål som ble drøftet i dette prosjektet var: Hva var bakgrunnen for deres klientposisjon? Hvordan opplevde de å ha marginale muligheter på arbeidsmarkedet? Hvordan håndterte de ansatte oppgaven med å kvalifisere til arbeid samtidig som de møtte en rekke utfordringer både på individ-, relasjons- og strukturnivå som lå der og «forstyrret» kvalifiseringsprosessen? Flyktningene hadde vært gjennom en rekke kurs med mål om at de skal bli attraktive for arbeidsmarkedet og etter hvert økonomisk selvhjulpne. Deres felles erfaring som langtidsklienter er at de ikke har blitt funnet «gode nok» for arbeidslivet og har vært hjelpeavhengige fra de kom til Norge. De ansatte som står i dette landskapet må balansere mellom på den ene siden å motivere og gi håp om arbeid, og på den andre siden å håndtere diskriminering og andre hindringer som bidrar til at de er klienter – og har vært det over lang tid.

Jeg valgte et følgeforskningsopplegg der jeg kunne følge utviklingen over tid. Det forutsatte dialog og at de jeg fulgte var aktive deltakere i forskningen. Jeg møtte et felt fullt av spenninger, forventninger og lojalitetsutfordringer. Jeg ønsket å avdekke dilemmaer aktørene (både klienter og ansatte) i feltet møter, ikke minst å peke på strukturer som ekskluderer og marginaliserer klientene, men også de ansattes frustrasjoner over dette. En av intensjonene med prosjektet var også å bidra til å minske avstanden mellom forskning og praksis.

Mine informanter delte en del erfaringer og betingelser her i Norge, blant annet at de kom som flyktninger for mange år siden og de stod utenfor arbeidslivet og var i samme kategori: langtidsklienter. Fellesnevnen mellom dem var med andre ord at de var langtidsmottakere av sosialhjelp og hadde flyktningsbakgrunn. Men utenom dette var det også store forskjeller. De kom fra ni forskjellige land (Afghanistan, Iran, Irak, Somalia, Etiopia, Sudan, Vietnam, Thailand og El Salvador), med ulike religiøse og etniske bakgrunn, forskjellig utdanning og jobberfaring og så videre. De hadde bodd i Norge i mange år; den første ankom i 1990 og de siste i 2002. De var mellom 30 og 50 år da studien startet. De fleste hadde hatt arbeid i hjemlandet, og flere hadde høgskole- og universitetsutdanning. De fleste levde i familier med barn. Åtte var gift og sju var skilt. De fleste skilte var alene om omsorgen for barna. 12 av 18 var kvinner. Ved å inkludere personer fra forskjellige land og med ulike bakgrunn, kan man i større grad få tak i de felles erfaringene som innvandrersituasjonen og møtet med det norske samfunnet gir (Orupabo 2008, Prieur 2004). En annen begrunnelse for å sette sammen utvalg på tvers av etnisitet er det å komme forbi «kulturfellen», der man forklarer enhver forskjell mellom etniske grupper som kulturforskjeller (Prieur 2004).

I prosjektperioden var det flere møtepunkter mellom forsker og praksisfeltet. I den ene kommunen fulgte jeg et kvalifiseringstiltak der ti av informantene deltok. Det ble gjort deltakende observasjon i fire uker blant annet for å fange hva som var innholdet i det som ble tilbudt av kvalifisering og hva som ble formidlet av verdier til deltakerne. Dette ga interessante og avgjø-

rende innspill til min forståelse av feltet. I de to andre kommunene tilbød de ikke et kvalifiseringsløp spesielt for denne målgruppen, men klientene fikk assistanse gjennom det ordinære tjenestetilbudet. I disse kommunene var det kun individuelle intervjuer og besøk i tjenestene.

Samtlige 18 klienter ble intervjuet minimum tre ganger i løpet av forskningsperioden. Det første intervjuet, som også var det lengste, varte fra en til to timer. De neste intervjuene ble gjennomført enten ved at vi møttes, eller over telefonen. Under det første intervjuet gikk vi gjennom hendelser og erfaringer kronologisk, organisert rundt fortid – nåtid – framtid. Vi brukte mye tid på de tre delene, selv om det ble lagt spesiell vekt på nåtid. For å få en kontinuitet – og for å få et innblikk i større deler av livet – brukte jeg også en metode inspirert av Giele og Elder (1998) der jeg ba informantene tegne en linje fra fortid og fram til en tenkt framtid (livslinje/livsløpsdiagram), hvor vi snakket sammen underveis i tegneprosessen³. Reaksjonene som kom fram ved bruk av denne metoden var forskjellige. De så sitt liv grafisk framstilt og ble ofte selv overrasket over det de tegnet: «Oj, så mye jeg har gjort», kunne være en reaksjon. Eller: «Ser livet mitt slik ut?» Og flere tegnet linjen oppover fra nåtid til framtid: «Vi må jo bare tenke positivt! Hva annet kan vi gjøre?» De hadde tro på at det kom til å bli bedre for dem siden bunnen var nådd, mente de. For mange ble gode minner vekket og det ble en fin samtale rundt temaer og hendelser de ønsket å snakke om. Men metoden kunne også vekke vanskelige minner fra barndommen, fra samliv med ektefelle, fra krig eller fra flukt. At vi holdt kontakt over flere år etter dette første møtet, bidro til at de fleste så på meg som en person med en genuin interesse for deres situasjon. Vi tok raskt opp tråden igjen hver gang vi snakket sammen, selv om det kunne ha gått ett år siden sist. Likevel var det noen som forble skeptiske.

Møtet med denne skepsisen og de ulike forventningene til forskeren og forskningens utfall, er utgangspunktet for denne artikkelens tema.

Forskning i dialog med de utforskede

Forskning er aldri verdifri, da man alltid (bevisst eller ubevisst) tar et standpunkt ved valg av tema og pro-

blemstilling (Harding 2004, Montuschi 2003). På den måten kan man si at forskning – og feltarbeid ikke minst – handler mye om å møte seg selv (Moltu 2004), og bli bevisst både egne verdier og standpunkter. Hva vil jeg med forskningen, og hva ønsker jeg at utfallet skal bli for de jeg forsker på? Innen en retning i feministisk tradisjon er forskning i seg selv en moralsk aktivitet, der det kreves at man skal gi noe tilbake og representere interessene til de man forsker på (Denzin 1997, Helgeland 2005). Det er forventet at man skal involvere seg emosjonelt, og prøve å identifisere seg med dem man studerer.

Forskning på vanskeligstilte gruppers kår har en lang tradisjon i norsk samfunnsforskning (Dahl og van der Wel 2009), og mye handler nettopp om å involvere seg og gi noe tilbake ved at man retter søkelyset mot marginaliserende prosesser og urettferdighet. Likevel er det påpekt at forskningens fokus på marginale grupper og presentasjon av «elendighetshistorier» kan bidra til ytterligere marginalisering, selv om intensjonen er en annen. I en del forskning blir for eksempel klientene presentert som «ofre» for dårlig praksis, politikk og så videre. Man blir opptatt av problemer hos kategorien som helhet, mens ressursene som ligger der hos den enkelte og i samspillet med omgivelsene, kan bli oversett (Kvælle 2008, Wendelborg 2010, Ylvisaker 2004). Likevel er det viktig å påpeke at marginaliserte, for eksempel mennesker i en klientposisjon, har begrenset med makt og ressurser til å kunne skape den ønskede endringen i sin situasjon.

Forskning er viktig, og legitimeres ikke kun ved gode intensjoner. Blant annet påpekes det at dersom deltakelse i forskningen kan ha negative konsekvenser for deltakerne, bør den ikke gjennomføres (Helgeland 2005). Samtidig har forskningen en uttalt sterk samfunnsrolle i Norge (Ot.prp. nr. 67 (2006-2007)), da oppdraget til forskningen nettopp er å avdekke og formidle problematiske forhold i samfunnet. Som forsker må man utøve forskningsfaget med en bevissthet omkring etiske spørsmål, og helst i løpende dialog med informantene. Gjennom forskning har det likevel kommet fram at enkelte grupper som hyppig blir forsket på føler seg utnyttet og opplever forskningen som meningsløs (Askheim og Starrin 2008). Jeg vil heller forfekte at

fokus på utsatte grupper og marginaliserte kategorier som mye av forskningen innen sosialt arbeid handler om, bygger på et ønske om å synliggjøre, utfordre og – om mulig – avskaffe de forholdene som marginaliserer.

Deltakerbasert aksjonsforskning blir sett på som en viktig metode for å inkludere og jobbe sammen med dem man forsker på for å skape endring i deres situasjon (Askheim og Starrin 2008, Seim 2006). Denne metoden forutsetter at forsker er en del av aksjonen, og forsker bidrar til at aksjonen går best mulig (Seim 2006). Deltakerbasert forskning spesifiserer også at deltakernes delaktighet i selve forskningsprosessen er et mål (Askheim og Starrin 2008). Det handler om at forskningen skal bidra til å styrke folks situasjon og bidra til at de på egen hånd kan endre sin situasjon. Deltakerne kan gjennomføre forskningsprosjekter selv eller sammen med de profesjonelle forskerne. Det innebærer at deltakerne er aktive i alle faser av forskningsprosessen: planlegging, datainnsamling, analyse og presentasjon (Askheim og Starrin 2008). Forskers absolutte kontroll oppheves, og denne typen forskning utforsker verden på en mer «folkelig» måte enn den tradisjonelle akademiske forskningsmodellen gjør (Askheim og Starrin 2008: 20). Mitt prosjekt var inspirert av denne tradisjonen, men jeg definerte det som et følgeforskningsprosjekt da det ikke var «aksjonen» som skulle evalueres. I tillegg var min delaktighet i feltet nedtonet og informantene var heller ikke med i alle faser i forskningsprosessen.

Følgeforskning

På engelsk blir følgeforskning ofte kalt «formative dialogue research». Her ligger det at forskningen er formativ, den fokuserer på prosess, og dialogen er et viktig innslag (Baklien 2004:50). Ifølge Baklien er følgeforskning nært beslektet både med prosessevaluering og aksjonsforskning (Baklien 2004). Det som skiller følgeforskning fra prosessevaluering er at en prosessevaluering kan gjøres i ettertid, mens i følgeforskning er det en forutsetning at man følger en prosess mens den foregår. Det som derimot skiller følgeforskning fra aksjonsforskning er at forskeren er med i de aksjonene som gjøres, mens følgeforskeren ikke er med på samme måte (Baklien 2004). Selv om følgeforskeren

ikke er med i de aksjonene som gjøres i samme grad, er de heller ikke nøytrale. Man kan si at følgeforskningen befinner seg mellom den forskningen som observerer «nøytralt» fra sidelinjen, og en aktiv aksjonsforskning (Baklien 2004: 54). Forskeren er i dialog med feltet, noe som krever tett kontakt og bygging av tillit for at den gode dialogen skal oppstå. Tillitsbyggende arbeid er spesielt viktig i oppstarten av et følgeforskningsprosjekt (Baklien 2004). Ofte er gjentatte møter nødvendig for å bygge den tillit som er forutsetningen for en god dialog. I mitt prosjekt ga møtene med både ansatte og klienter over tid et godt utgangspunkt for at denne tilliten skulle bygges. I forhold til forskers rolle i videreføringen skriver Baklien at:

Forskeren er ansvarlig i forhold til vitenskapelige krav om å drive relevant og god forskning, og å formidle denne både på tradisjonelt vis og gjennom dialogen slik at den når fram til interessentene. Til tross for dialogen og for det formative aspektet, skal forskerne ikke være en del av selve intervensjonen eller tiltaket. Samtidig skal det ikke underslås at dette er en vanskelig balansegang

(Baklien 2004:54).

Dette er én måte å beskrive forskerens rolle innen følgeforskning på. Men også her vil det være en akse der man involverer og involveres i større eller mindre grad. Gjennom dialog og diskusjoner med feltet underveis ga jeg enkelte ganger konkrete tilbakemeldinger på praksiser og utfall av de tjenestene de ga slik jeg oppfattet det fra utsiden, men også på bakgrunn av informasjon jeg hadde fått i de individuelle intervjuer og i kontakten med klientene. I kvalitativ forskning blant mennesker vil forsker alltid påvirke det feltet som studeres, uavhengig av om det er formålet eller ikke. At noe forskes på, skaper forventninger, og ting man sier eller gjør vil påvirkes av forskerens tilstedeværelse. Jeg fikk høre av ansatte i en kommune at gjennom interessen for deres arbeid, innkalling til møter med ledelsen og forskers tilstedeværelse, ble det skapt mer oppmerksomhet mot det arbeidet de gjør til daglig. Det fikk en høyere anseelse blant ledelse og andre instanser innen velferdstjenestene. Deres arbeid og deres «hjertesaker» ble satt på dagsordenen. Et annet moment er at selv om deltakelse i forskningen ikke direkte fører til bedret situ-

asjon for klientene, kan et viktig utfall være at de har blitt anerkjent, sett og hørt (Seim 2006). Forhåpentligvis bidrar forskningen til en synliggjøring som kan endre holdninger og praksis på lengre sikt, og styrke klientenes handlingskompetanse og motivasjon til å kjempe for sosioøkonomiske forandringer i deres liv (Askheim og Starrin 2008).

I tillegg til ønsket om å bidra til styrking og deltakelse, handler forskning om «blikket utenfra», og det å være en kritisk røst. Samtidig kan denne kritiske røsten oppleves som problematisk, da det hender at det oppstår uenighet mellom de utforskede og forsker om forskningsresultatene⁴. I starten av prosjektet kjente jeg på utfordringer knyttet til min egen lojalitet og følelsen av innblanding i de ansattes arbeid. Jeg er selv sosialarbeider, og har tidligere arbeidet innen flere deler av sosialtjenestefeltet. Jeg opplevde at også de ansatte var opptatt av spørsmålet «What's in it for us?» Spørsmålet om lojalitet og hva man som forsker er ute etter kan komme både gjennom direkte spørsmål eller i en holdning til forskning. Da jeg delte noen analyser med enkelte ansatte, kunne de være uenige i hva jeg fokuserte på og hva jeg trakk fram som viktige temaer. De opplevde kanskje noe som kritikk, og jeg måtte nyansere og samtidig snakke med dem om min rolle som forsker og at denne friheten var nødvendig nettopp for å få et annet perspektiv. Dette samarbeidet og stadige forhandlinger om kunnskapen som kommer ut av prosjekter, er avgjørende for i det hele tatt å kunne gjennomføre forskningsopplegg som baserer seg på et samarbeid med feltet det forskes på.

«WHAT'S IN IT FOR US?» KLIENTENES FORSTÅELSE AV FORSKNINGENS HENSIKT

Mange av mine informanter hadde opplevd nederlag knyttet til arbeidslivet, flere opplevde det å lære seg norsk og bli forstått som en veldig stor utfordring. Mange hadde hatt familierelaterte utfordringer (turbulens, vold, skilsmisser, usikkerhet knyttet til familie-gjenforening). Flere følte seg sårbare og noen uttrykte at de hadde opplevd lite anerkjennelse i Norge. Noen uttrykte også liten tillit til Norge, både til det offentlige systemet og til nordmenn generelt. Selv om de fleste uttrykte at de var desillusjonerte etter mange år som

klinter, var de også forventningsfulle da jeg møtte dem første gang. Skulle det endelig skje noe nå i forhold til å komme nærmere arbeidslivet? Noen av informantene trodde jeg jobbet i velferdssystemet og kunne hjelpe dem med deres økonomiske problemer eller bistå dem i å finne arbeid. Forventninger til forskningens utfall kan også handle om at noen ikke vet hva forskning er eller har vokst opp i samfunn som ikke har forskning og evaluering som en del av «hverdagslivet» slik det er blitt de senere årene i Norge (Kittelsaa 2008). Det kan også være et uttrykk for en desperasjon og et ønske om at noe endelig var i bevegelse, og at jeg representerte noe som kunne dra deres sjanser i positiv retning.

De fleste var fortsatt hjelpeavhengige ved prosjektperiodens slutt. Dette var vanskelig å akseptere for dem da de allerede hadde gått flere år uten arbeid. Mine informanter fortalte at deres situasjon opplevdes som låst gjennom denne vedvarende avhengigheten til hjelpeapparatet: «*Ingenting av det de har lovet oss har skjedd*», og «*Det er bare praksis, praksis, praksis*» eller «*Jeg sitter her og venter på noe fra Nav*». Følelsen av gjentakelse og det å stå på stedet hvil ble bekreftet. Gjentatte opplevelser som dette kan føre til at de taper all tillit til det offentlige (Malmberg-Heimonen 2008, Skjefstad 2007a, Skjefstad 2007b, Aasen 2009). Denne institusjonelle mistilliten som hadde hopet seg opp for mange av informantene, vil også kunne gjelde overfor forskeren. Sosialtjenesten formidlet kontakten, og det i seg selv kunne tolkes som at jeg var nok en representant for det offentlige. Å forklare – og bli forstått – om intensjonen med forskningen, forskerens uavhengige rolle, og de etiske retningslinjene vi jobber ut ifra, kan være en utfordring. En informant sa midt under et intervju:

Jeg vet ikke om du er forsker, eller politi eller fra Utlendingsdirektoratet. Men dere bidrar også til å bygge opp det negative i innvandrernes hoder, og dag for dag blir det verre og verre og avstanden blir bare større og større.

Denne informanten ønsket at jeg skulle ha med journalister til intervjuet slik at han kunne formidle videre «*den urettferdige behandlingen innvandrere får fra det norske systemet*». Jeg måtte bruke mye tid på å for-

klare min rolle, før jeg følte det som etisk forsvarlig å starte intervjuet. Likevel kom det fram etter hvert at han egentlig ikke stolte på meg. Jeg ble litt vippt av pinnen og mitt umiddelbare ønske var å rope ut: «*Men jeg er jo på din side!*»

Kittelsaa (2008) beskriver hvordan forskeren også kan bli forstått som ansatt eller venn, roller det knyttes forventninger til. Det å spørre om de vil være med i en studie kan i seg selv være «risikabelt» i forhold til å etablere falske forhåpninger. Det er derfor viktig å bruke mye tid på tydeliggjøring av egen rolle og gjentatte forklaringer om hvorfor en er til stede (Kittelsaa 2008). Dette var noe jeg var bevisst på og trodde jeg gjorde, men jeg hadde alltid en usikkerhet om de egentlig forsto likevel. Blant annet fikk jeg spørsmål fra flere om hva jeg jobbet med lenge etter at jeg hadde informert om prosjektet; etter at kontakt var etablert, og at vi hadde blitt kjent og hadde gjennomført intervjuer. Av og til kunne jeg se skuffelse i blikket: Kunne jeg ikke hjelpe dem med noe av det de trengte likevel? Var jeg nok en offentlig person som kun tilbød dem ord uten handling? Et par uttrykte at de trodde at resultatene av det jeg jobbet med kom til å bli kastet i en skuff og ikke bli brukt: «*Det blir ikke noe bedre situasjon for oss, uansett*». De hadde ikke tro på at intervjuene ville bidra til endring i deres situasjon, eller gjøre noen forskjell. Jeg opplevde i intervjuet det tredje året at en kvinnelig informant, som jeg trodde var klar over hva hun var med på ved å delta i forskningsprosjektet, spurte om jeg kunne fikse jobb til henne, eller hjelpe henne videre «*siden du kjenner systemene bedre enn meg*». Jeg kjente på følelsen av utilstrekkelighet, at jeg ikke kunne tilby henne jobb eller hadde noen jeg kunne videreformidle henne til. Jeg var likevel behjelpelig med å sjekke ut ting for informantene. Det hadde vært naturlig for meg ikke å gjøre det da enkelte ting kun var «én telefonsamtale unna» for meg, men kanskje en uoverkommelig oppgave for dem å finne ut av. Det handlet også om å kunne gi noe tilbake.

De som uttrykte mest mistillit til systemet og til folk som for dem representerer majoriteten, formidlet at de hadde blitt forespeilet hjelp og lovet ting som de ikke hadde fått fra hjelpere tidligere. De hadde opplevd diskriminering, rasisme og generelt lite vennlighet

i Norge. Disse informantene har jeg kalt «de sinte» i en annen artikkel (Røe 2011).⁹ Deres strategier i møte med hjelpere eller helt nye personer og kontakter gjør at det blir vanskelig å knytte nye, friske relasjoner som krever gjensidig respekt og tillit. Informantene med høy utdanning eller som hadde hatt fast jobb og forholdsvis gode liv før krig og flukt, reagerte mest negativt på den behandlingen eller de manglende mulighetene de opplevde å ha fått i Norge. Også andre studier viser at de mest ressurssterke, og også de språklig best integrerte, rapporterer om mest diskriminering (Rogstad 2006, Skytte 2000). Rogstad (2006) finner at det ikke er slik at de som har vært i en jobb har opplevd mindre diskriminering enn andre, heller tvert imot, da de har vært i situasjoner der de har vært eksponert for forskjellsbehandling og diskrimineringsopplevelser. Diskriminering forutsetter med andre ord en viss grad av inkludering (Rogstad 2006). Mine informanters høye forventninger til Norge og deres eksponering for konkurransen om arbeid kan forklare noe av deres mistillit. De forteller at de – gang på gang – har opplevd diskriminering og manglende respekt eller anerkjennelse. Lehtinen (1998) påpeker at flere som opplever dette over tid føler seg mindreverdige og setter seg selv automatisk under andre («underdog shame»). I møte med personer og tjenester de føler seg mindreverdige til (for eksempel ansatte i velferdstjenestene, forske- re osv.) uttrykker også mine informanter sinne, mistillit eller aggressiv adferd. Dette er en naturlig reaksjon, men den kan også være selvdestruktiv.

Forskningsetikk og spørsmålet om frivillighet

Gjennom hele forskningsprosessen må etiske vurderinger legges til grunn. Dette gjelder i vurderingen av problemstilling, valg av metodisk tilnærming, utvalgsprosessen og så videre. Det må også være et reelt valg om å delta i forskningen, for eksempel må informantene selv bestemme – når som helst i prosessen – om de skal være med eller om de ønsker å trekke seg (McCracken 1988). Vil for eksempel forespørsel om deltakelse oppleves som frivillig? Et maktspekt vil alltid være til stede (forskeren kan for eksempel oppfattes som en autoritetsfigur), noe som kan bidra til at informantene ikke opplever frivilligheten som reell (Hel-

geland 2005). Kanskje de tenker at det vil kunne ha negative konsekvenser for dem dersom de takker nei; kanskje de mister noen privilegier eller «goodwill» i systemet? Følgeforskningsdesign og andre forskningsopplegg som legger opp til dialog, tillit og varighet i relasjonen, vil kanskje bedre kunne sikre at informantene får en forståelse for hva deltakelse i forskning betyr ved at man får fortalt og vist gjennom flere møter hva forskers rolle eller forskningens funksjon er. Likevel opplevde jeg at dette ikke ble forstått av noen, enkelte var forbeholdne, og andre forventet å få hjelp.

Et annet aspekt er mistillit til offentlige personer. Den informanten som framsto som mest skeptisk til meg ved første intervju, sa året etter at han fortsatt ikke stolte på at jeg var den jeg utga meg for. Jeg prøvde å forklare hva jeg holdt på med, men han repliserte at han ikke kunne være sikker på at det var sant. Han var såpass mistenksom at det å gå videre med kontakten virket umulig. Samtidig holdt jeg døren på gløtt i tilfelle han ville ta kontakt igjen. Slik usikkerhet vil oppstå, og det er derfor svært viktig også for forskeren å ha dialog med andre rundt slike situasjoner. Ethiske retningslinjer og godkjenningsordninger for forskning er alfa og omega, slik at flere hoder skal kunne vurdere konsekvensene og eventuelle belastninger ved å gjennomføre og delta i forskningsprosjekter.

Formidling av klientenes stemmer

Formidling er en viktig del av forskningen. I HUSK-forsøket har både praktikere, forskere og brukere sammen forsket og skrevet om erfaringer knyttet til forskningsdeltakelse.⁹ Samtidig vil det være ulike grader av partenes deltakelse i de ulike delene av forskningen. For eksempel vil ofte forskerne stå for skrivingen da dette er en del av en forskers spisskompetanse (Seim 2006, Slettebø m.fl. 2011). Virkeligheten kan fortelles på mange måter, derfor må man være bevisst hvem sin fortelling man formidler, og hvem det er som eier den.

Skal man videreformidle andres synspunkter og opplevelser, er det selvfølgelig et mål at de kjenner seg igjen i det som formidles. Informantene vil alltid presentere sine fortellinger på bakgrunn av en forståelse av hvem forskeren er og hva det de forteller skal «brukes» til. Mine informanters fortellinger er ikke bare

deres personlige budskap, men de vil også (bevisst eller ubevisst) tilpasse seg andres framstilling av det å være langtidsklient med flyktningbakgrunn i Norge. Det er dermed samtidig historier om det flyktningssamfunnet de er en del av (Knudsen 1990) og majoritetssamfunnet de er en minoritet i.

Bourdieu (1993) anbefaler at man har en aktiv, konstruerende form i intervju situasjonen, der et ideal er at intervjueren *sammen* med den som blir intervjuet forsøker å utarbeide en analyse, en slags felles forståelse. Imidlertid vil det ikke alltid være grunnlag for å få til dette (Prieur 2004). «De sinte» i utvalget mitt er et eksempel på dette. Siden de hadde opplevd mange nederlag og var sinte på hjelpeapparatet og alt som hadde med Norge å gjøre, påvirket dette vår relasjon. De følte seg ydmyket av Norge, og de var ikke åpne for alternative forståelser eller forklaringer på de situasjonene de beskrev som ensidig negative. De ønsket kun at jeg støttet deres versjon. God tid og mulighet til å bygge opp tillit var helt avgjørende i disse situasjonene. Jeg forpliktet meg som forsker, og viste at jeg mente det ved at vi holdt kontakten i flere år. De aller fleste oppfattet at jeg ikke kun var ute etter å få informasjon, men at jeg hadde en genuin interesse for deres situasjon.

Forskerens framstilling av forskningen kaller Van Maanen for «fortelling» – *tale* (Van Maanen 1988). Det handler om hvordan forskeren presenterer intervjuene skriftlig etterpå. Han beskriver tre typer fortellinger: *The realist tales* framstår som saklig, beskrivende og direkte, uten beskrivelse av hvordan kunnskapsproduksjonen ble til. I *the confessional tales* bruker forskeren seg selv og beskriver de prosesser hun/han er inni og hvordan forskningsresultater har blitt til. *The impressionist tales* har en dramaturgi, en mer flytende og ikke-kronologisk måte, der dramaturgiske grep brukes for å fange leseren (Moltu 2004, Van Maanen 1988, Wadel 1991). Dette er eksempler på forskerens kreativitet og frihet, men det handler også om at den som formidler har makt. I en artikkel der jeg presenterer hvilke strategier klientene i min studie bruker i møte med velferdsapparatet og samfunnet ellers, bruker jeg noen dramaturgiske grep (*impressionist tales*), der jeg identifiserer ulike typer strategier og bruker merkelapper

som er ment å skape gjenkjennelse hos leseren, for eksempel «den sinte», «den ydmyke» eller «optimisten» (Røe 2011). Et slikt grep kan hjelpe leseren til å lage bilder av klientene og deres situasjon, og det hjelper forskeren til videre analyse av hva en observerer. Faren er om typologiene blir forstått som statiske dimensjoner, eller om det blir oppfattet som banale eller tabloide framstillinger av menneskers reaksjoner under vanskelige forhold. For meg handler bruk av ulike framstillings- og formidlingsformer om å levendegjøre og spre deres erfaringer og stemmer. På den måten blir de marginale synliggjort, og deres stemmer hørt av flest mulig.

Oppsummerende refleksjoner

Hva er motivet for forskningen, hvordan går man fram og hvordan presenteres eller omtales de man forsker på i forskningsarbeidene? Det er spørsmål som man alltid må ha med seg i forskning på marginale grupper. Også spørsmål om hvordan deltakelse i forskning direkte kan påvirke deltakerne må det reflekteres rundt: Hvordan kan forskningen gi dem noe tilbake? Er det nok å målbære de marginales stemmer, eller bør deres deltakelse i forskningsprosjekter også føre til økt deltakelse i samfunnet?

Enkelte brukergrupper legger vekt på at forskningen på marginale grupper bare blir elendighetsbeskrivelser uten at det fører til endring av deres situasjon. Likevel mener jeg at det er nødvendig å løfte deres historier fram, siden marginale gruppers stemmer sjelden blir hørt. Den som forsker på marginale grupper har ofte et ekte engasjement for den marginale gruppa og et håp at man kan gi et bidrag til å bedre deres situasjon. Også dette prosjektet startet på denne måten. Ved å fokusere og forske på denne spesielle gruppen innen de sosiale tjenestene (langtidsklienter med flyktningbakgrunn), var det et ønske om å bidra til å synliggjøre og nyansere de utfordringer i omgivelsene som skaper marginaliseringen. Jeg ønsket gjennom å forske på dem å løfte fram deres ressurser, ønsker og drømmer. I opprinnelseslandet hadde mange vært i arbeid og/eller tatt utdanning, og deres historier tyder på at de har en stor overlevelsessevne. Forskning som omhandler marginaliserte grupper får forhåpentligvis konse-

kvenser både på samfunnsnivå, gruppenivå og individnivå ved at sider ved deres situasjon som hindrer inkludering, avdekkes. Man retter oppmerksomheten mot et problem, problemet blir synliggjort, og belyser forhold som ikke tidligere er belyst. Også forskning som bekrefter annen forskning om marginale gruppers forhold er viktig. Det betyr at myndighetene ikke kan stikke hodet i sanden og si at «dette visste vi ikke».

Det er ikke en selvfølge å få etablert den kontakt og tillit som er en forutsetning for å forske tett på mennesker som tidligere har opplevd mange skuffelser, krenkelse og motgang. Spørsmålet «What's in it for

us?» handler om forventninger knyttet til å delta i forskningsprosjekter. Hva vil de få igjen for å delta? Noen får kanskje forhåpninger om at deres egen situasjon umiddelbart skal dra nytte av forskningen. I mitt prosjekt kunne ikke jeg love en umiddelbar endring, men jeg kunne love at jeg skulle synliggjøre deres situasjon og de utfordringene de opplevde i møtet med tjenestepersonellet og i samfunnet ellers. Dette var også viktig for meg som forsker fordi jeg mener deres historie og deres situasjon er viktig å få fram for å kunne nå målet om et inkluderende samfunn. Også mitt mål er at rapporten ikke skal havne i en skuff.

SUMMARY

This article discusses expectations involving participating in the field of research. Based on experience from a long-term study of social service recipients with refugee background, the article throws light on participants' understanding of research, as well as the researchers' tasks and role. The researchers own understanding of role as well as expectations met in the practice field are described and problematized. «What's in it for us?» is a legitimate question from people in marginalized positions. Researchers should use the question of interests involved in research to help clarify his/her role. Motivations and possible side effects of research should be talked over while meeting informants.

NOTER

- 1) I boken Poverty (2004) refererer Ruth Lister til Cabannes (s. 80) og bevegelsen «Cry of the excluded».
- 2) Prosjektet var et 5-årig forsøk initiert av Sosial- og helsedirektoratet i 2006 og pågikk i fire regioner i Norge fram til 2011.
- 3) Giele og Elder kaller det Life Satisfaction Chart.
- 4) Se for eksempel Marianne Rugkåsa sin redegjørelse av ansattes forståelse av forskningens formål i hennes feltarbeid: Rugkåsa, Marianne (2010) Transformasjon og integrasjon: kvalifisering av minoritetsetniske kvinner til arbeid og deltakelse i den norske velferdsstaten. Avhandling (phd). Universitetet i Oslo.
- 5) I artikkelen «Why don't they want us?» Refugees still unemployed after many years in Norway i Nordic Social Work Research nr 2. 2011 presenterer jeg noen strategier som kom fram i møte med langtidsklientene i studien. De «sintet» er skuffet over Norge og det livet de har fått her. Andre strategier som presenteres er «den ydmyke», «optimisten», «den deprimerte» og «den avslåtte kroppen».
- 6) Se blant annet Dalen, Hilde og Sidsel Natland (2011) Eventyr fra virkeligheten. Bergen: Fagbokforlaget og Slettebø, Tor m.fl. (2011) Avklaring, aktivitet og arbeid. En studie av brukerdeltakelse i Navs kvalifiseringsprogram. Oslo: Diakonhjemmet Høgskole. Det kommer en rekke HUSK-publikasjoner, blant annet med brukerbidrag. Høsten 2011 kom en HUSK-bok spesielt om brukernes medvirkning i prosjektene (Universitetsforlaget).

LITTERATUR

- Askheim, Ole Petter og Bengt Starrin** (2008) Deltakerbasert forskning – forskningsstrategi for sosialarbeiderutdanningene. *Fontene forskning*, volum 1, nr. 1, 2008, side 18-26.
- Baklien, Bergliot** (2004) Følgforskning. *Sosiologi i dag*, volum 34, nr. 4, 2004, side 49-66.
- Bourdieu, Pierre** (1993) *La Misère du monde (Verdens elendighet)*. Paris: Editions du Seuil.
- Cabannes, Yves** (2001) *Poor, or excluded? lessons from Latin America and the Caribbean*. The Free Library. <http://www.thefreelibrary.com>
- Dahl, Espen og Kjetil van der Wel** (2009) Å forske på marginaliserte grupper. Noen metodiske og forskningsetiske utfordringer. *Fontene forskning*, volum 2, nr. 1, 2009, side 54-64.
- Denzin, Norman K.** (1997) *Interpretive ethnography: ethnographic practices for the 21st century*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Giele, Janet Zollinger og Glen H. Elder** (1998) *Methods of life course research: Qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Harding, Sandra** (2004) *The Feminist standpoint theory reader: Intellectual and political controversies*. New York: Routledge.
- Helgeland, Ingeborg Marie** (2005) «Catch 22» of Research Ethics: Ethical Dilemmas in Follow-Up Studies of Marginal Groups. *Qualitative inquiry*, volum 11, nr. 4, 2005, side 549-569.
- Kittelsaa, Anna M** (2008) *Et ganske normalt liv: Utviklingshemming, dagligliv og selvforståelse*. Avhandling (phd). Trondheim: NTNU.
- Knudsen, John Chr.** (1990) Cognitive models in life histories. *Anthropological quarterly*, volum 63, nr. 3, 1990, side 122-133.
- Ot.prp. nr. 67** (2006-2007) *Om lov om endring i lov 1. april 2005 nr. 15 om universiteter og høyskoler*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Kvello, Øyvind** (2008) «Transaksjonsmodellen: Mennesker og miljø utvikler hverandre». I Kvello, Øyvind (red) *Oppvekst: Om barns og unges utvikling og oppvekstmiljø*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Lehtinen, Ullaliina** (1998) *Underdog shame: Philosophical essays on women's internalization of inferiority*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Malmberg-Heimonen, Ira** (2008) «Sosial tillit blant langtidsmottakere av sosialhjelp: betydningen av fattigdom og oppvekstvilkår». I Harsløf, Ivan og Sissel Seim (red) *Fattigdommens dynamikk: Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- McCracken, Grant David** (1988) *The Long Interview*. Newbury Park, California: Sage Publications.
- Moltu, Berit** (2004) Etnografi og kunnskapsproduksjon. Om å skrive seg ut av feltarbeidet. *Norsk antropologisk tidsskrift*, nr. 4, 2004, side 241-256.
- Montuschi, Eleonora** (2003) *The objects of social science*. London: Continuum.
- Orupabo, Julia** (2008) «I andre land betyr ikke hudfarge noe, har du papirer, så får du en jobb». *Søkelys på arbeidslivet*, volum 25, nr. 1, 2008, side 51-62.
- Prieur, Annick** (2004) *Balansekunstnere: betydningen av innvandrerbakgrunn i Norge*. Oslo: Pax.
- Rogstad, Jon** (2006) *Usaklige hindringer for ikke-vestlige minoriteter på arbeidsmarkedet i Norge*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Røe, Melina** (2011) «Why don't they want us?» Refugees still unemployed after many years in Norway. *Nordic Social Work Research*, volum 1, nr. 2, 2011, side 109-123.
- Seim, Sissel** (2006) *Egenorganisering blant fattige: En studie av initiativ, mobilisering og betydning av Fattighuset*. Avhandling (phd). Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Skjefstad, Nina** (2007a) «Du kommer ikke for å få noe, men for å finne noe»: Tiltaksarbeid i sosialtjenesten. Trondheim: NTNU.
- Skjefstad, Nina** (2007b) «Respekt og anerkjennelse». I Marthinsen, Edgar og Nina Skjefstad (red) *Tiltaksarbeid i sosialtjeneste og Nav: Tett på!* Oslo: Universitetsforlaget.
- Skytte, Marianne** (2000) Er etniske minoritetsfamilier for utfordrende for sosialt arbeid? *Nordisk sosialt arbeid*, nr. 1, 2000, side 13-21.
- Slettebø, Tor, Elisabeth Brodtkorb, Vanja Dietrichson og Torvald Øien** (2011) *Avklaring, aktivitet og arbeid. En studie av brukerdeltakelse i Navs kvalifiseringsprogram*. Oslo: Diakonhjemmet Høgskole.
- Van Maanen, John** (1988) *Tales of the field: On writing ethnography*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wadel, Cato** (1991) *Feltarbeid i egen kultur: En innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: SEEK.
- Wendelborg, Christian** (2010) *Å vokse opp med funksjonshemming i skole og blant jevnaldrende: En studie av opplæringstilbud og deltakelse blant barn med nedsatt funksjonsevne*. Avhandling (phd). NTNU, Trondheim.
- Ylvisaker, Signe** (2004) *Når Omar, Sara og Samuel forteller: diskurs, ideologi og handling i møtet mellom sosialarbeidere og sosialklienter med ikke-vestlig familiebakgrunn*. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Aasen, Kristin** (2009) *Prosjekt 16-30. En arena for mestring, medvirkning og myndiggjøring*. Trondheim: NTNU.

Vedlegg

Melina Røe
Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap
NTNU
Dragvoll
7491 TRONDHEIM

Vår dato: 20.08.2007

Vår ref: 17121/AMS

Deres dato:

Deres ref:

TILRÅDING AV BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 19.06.2007. Meldingen gjelder prosjektet:

17121	<i>Gode grep for varig endring? Sosialt arbeid med etniske minoriteter</i>
Behandlingsansvarlig	NTNU, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Melina Røe

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

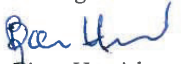
Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/endrings skjema>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/register/>

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.07.2011, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Anne-Mette Somby

Kontaktperson: Anne-Mette Somby tlf: 55 58 24 10

Vedlegg: Prosjektvurdering

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

17121

Personvernombudet finner at behandlingen kan finne sted med hjemmel i personopplysningsloven §§ 8 første ledd og 9 a (samtykke).

Det er utarbeidet informasjonsskriv til alle deltakere i prosjektet. Ombudet finner at informasjonsskrivene er tilfredsstillende utformet etter revisjon jf. e-post 09.08.2007.

Det skal ikke registreres opplysninger om personer som ikke har samtykket til deltakelse.

Ombudet forutsetter at taushetsplikten ikke er til hinder for gjennomføringen av prosjektet.

Ved prosjektslutt 31.07.2011 skal datamaterialet anonymiseres ved at direkte og indirekte personidentifiserende opplysninger slettes eller omskrives. Lydopptak slettes.

Trondheim, høsten 2007

**Forespørsel om å delta i forskningsprosjektet
”Gode grep for varig endring? Sosialt arbeid med etniske
minoriteter”**

I forbindelse med min doktorgrad i sosialt arbeid ved universitetet i Trondheim (NTNU) skal jeg studere sosialhjelpsmottakere med innvandrerbakgrunn som har sosialhjelp som hovedinntektskilde. Vi vet at det per i dag er 3 til 4 ganger høyere arbeidsledighet blant ikke-vestlige innvandrere enn befolkningen ellers. Hensikten med forskningsprosjektet er å finne ut hva som virker på veien til arbeid. Sosialtjenestene setter inn en rekke tiltak for at målet om arbeid/aktivitet og selvhjulpenhet skal kunne nås. Opplever sosialhjelpsmottakerne at hjelpen hjelper?

Sammen med ca 20 andre fra tre kommuner i Midt-Norge, får du denne forespørselen om deltakelse i forskningsprosjektet. Du er plukket ut på bakgrunn av at du mottar sosialhjelp og har innvandrerbakgrunn. Din identitet er ukjent for meg helt til du eventuelt samtykker i å delta i denne studien. Deltakelse i prosjektet innebærer at du deltar på ca ett intervju pr år fram til 2010. Det første intervjuet kan ta en til to timer og det tar vi ansikt til ansikt i høst. De neste intervjuene kan gjøres over telefon hvis vi blir enige om det. I tillegg skal jeg intervjuer noen av fagpersonene på sosialkontoret eller flyktningkontoret som jobber med din sak. Målet med å følge deg i så lang tid er å få kunnskap om hvordan det har gått med deg og om du opplever at målene i forhold til jobb, utdanning eller livssituasjon er nådd. I forbindelse med dette er det nødvendig at du fritar fagpersoner/saksbehandler fra taushetsplikten i forbindelse med intervjuet. Jeg kommer ikke til å ha tilgang til dine sakspapirer. Prosjektet vil bli utført av meg (Melina Røe). Veileder er l. amanuensis Berit Berg ved Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, NTNU.

Det er helt frivillig å delta i forskningsprosjektet og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Dersom du trekker deg vil alle innsamlede data om deg bli slettet. Hvorvidt du velger å delta i forskningsprosjektet eller ikke vil ikke påvirke hvilke tjenester du får fra sosialkontoret eller andre instanser. Det er ingen andre enn meg og min veileder som vil få tilgang til de personidentifiserbare opplysningene. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne kjenne seg igjen i den ferdige avhandlingen. Opplysningene anonymiseres og eventuelle opptak slettes når forskningsprosjektet er ferdig. Jeg er underlagt taushetsplikt og opplysningene vil bli behandlet strengt konfidensielt. Doktorgradsprosjektet forventes å være avsluttet til sommeren 2011.

Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning og Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Jeg håper du vil delta i forskningsprosjektet, da dine erfaringer vil gi viktig kunnskap for å gjøre kvalifiseringsarbeidet bedre. Din kontaktperson ved sosialtjenesten eller flyktningkontor som har formidlet dette brevet til deg, vil spørre om du vil delta i forskningsprosjektet i nærmeste framtid. Dersom du ønsker å delta, vil du bli bedt om

å signere erklæringen under, der du samtykker i å delta i forskningsprosjektet og der du fritar dine kontaktpersoner fra taushetsplikten.

Har du spørsmål i forbindelse med denne henvendelsen, kan du gjerne ta kontakt med meg på 990 12 545 eller sende en e-post til melina.roe@samfunn.ntnu.no.

Med vennlig hilsen

Melina Røe
Forsker III, HUSK Midt-Norge, NTNU Samfunnsforskning A/S

.....

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt informasjon om forskningsprosjektet "*Gode grep for varig endring? Sosialt arbeid med etniske minoriteter*" og **ønsker ikke å delta**.

Jeg har mottatt informasjon om forskningsprosjektet "*Gode grep for varig endring? Sosialt arbeid med etniske minoriteter*" og **er villig til å delta** i forskningsprosjektet. Jeg samtykker til at fagpersoner på sosialtjenesten/flyktingkontoret fritas fra taushetsplikten angående relevante opplysninger om min sak i intervju med forsker Melina Røe.

Signatur

Navn (skriv tydelig)

Ditt telefonnummer

INTERVJUGUIDE (førstegangsintervju)

Hjemlandet

1. Bakgrunnsspørsmål/hjemlandet

- Relevante personalia (kjønn, alder, familieforhold, barn og alder)
- Hvor kommer du fra? (land, bygd/by)
- Hvordan kom du til Norge? Når?
- Utdanning?
- Har du jobbet i hjemlandet?
- Hva tror du at du hadde jobbet med dersom du hadde blitt i hjemlandet?

Norge (fortell hvordan og når du kom til Norge).

2. Hjelpeapparatet

- Hvem har du kontakt med i hjelpeapparatet i dag?
- Er det noen erfaringer du vil trekke fram som gode/dårlige?
- Er det noen spesielle personer du har hatt mer med å gjøre enn andre?
- Har du fått den hjelpen du har trengt fra disse personene eller kontorene/instansene?
- Har du fått arbeid gjennom noen i hjelpeapparatet noen gang?
- Økonomi. Hvordan vurderer du din økonomi i dag?

3. Arbeid

- Har du hatt arbeid i Norge? Hva slags jobber? Fast, vikar, full, deltid? Hvorfor sluttet du i tidligere jobber? Hvordan fikk du deg jobb?
- Har din partner eller barn jobb? Har hatt?
- Har du deltatt på kurs?
- *Erfaringer du vil trekke fram i forhold til å få arbeid? Positive/negative.*
- Tror du det er annerledes for innvandrere enn for nordmenn i forhold til å få seg arbeid?
- Er det typer av jobber du ikke vil ha om du får dem?

4. Nettverk

- Har du et nettverk som kan bistå i å få arbeid?
- Har du venner fra eget land? Andre land? Norge?
- Har du kontakt med nordmenn utenom folk i hjelpeapparatet?
- Deltakelse i organisasjoner/ fritidsaktiviteter/kirkesamfunn?
- Har du eller din familie hatt kontakt med eller fått hjelp fra frivillige organisasjoner eller privatpersoner i Norge?
- Er du engasjert i politikk, leser aviser, ser på TV (nyheter, debatter etc)?

5. Mål med kurs/ mål i forhold til jobb/aktivitet (handlingsplan)

- Hvis jobb er målet: Hva slags arbeid ønsker du deg?
- Hva tror du at du trenger av kvalifisering for å få den jobben du ønsker deg? Hva vil du selv gjøre?
- *Til deltakerne på kvalifiseringstiltaket: Hva slags forventninger har du til tiltaket?*

6. Hindringer

- Hva tror du er årsaken til at det har vært vanskelig å få jobb i Norge?
- Har du opplevd diskriminering eller forskjellsbehandling på grunn av at du er innvandrere?
- Vil du si at arbeidslivet generelt er diskriminerende mot innvandrere i Norge?

7. Framtiden

- Hvordan ønsker du at livet ditt er om 5 år?
- Vi skal ha kontakt i 3 år. Hva tror du vil skje i løpet av de tre årene?